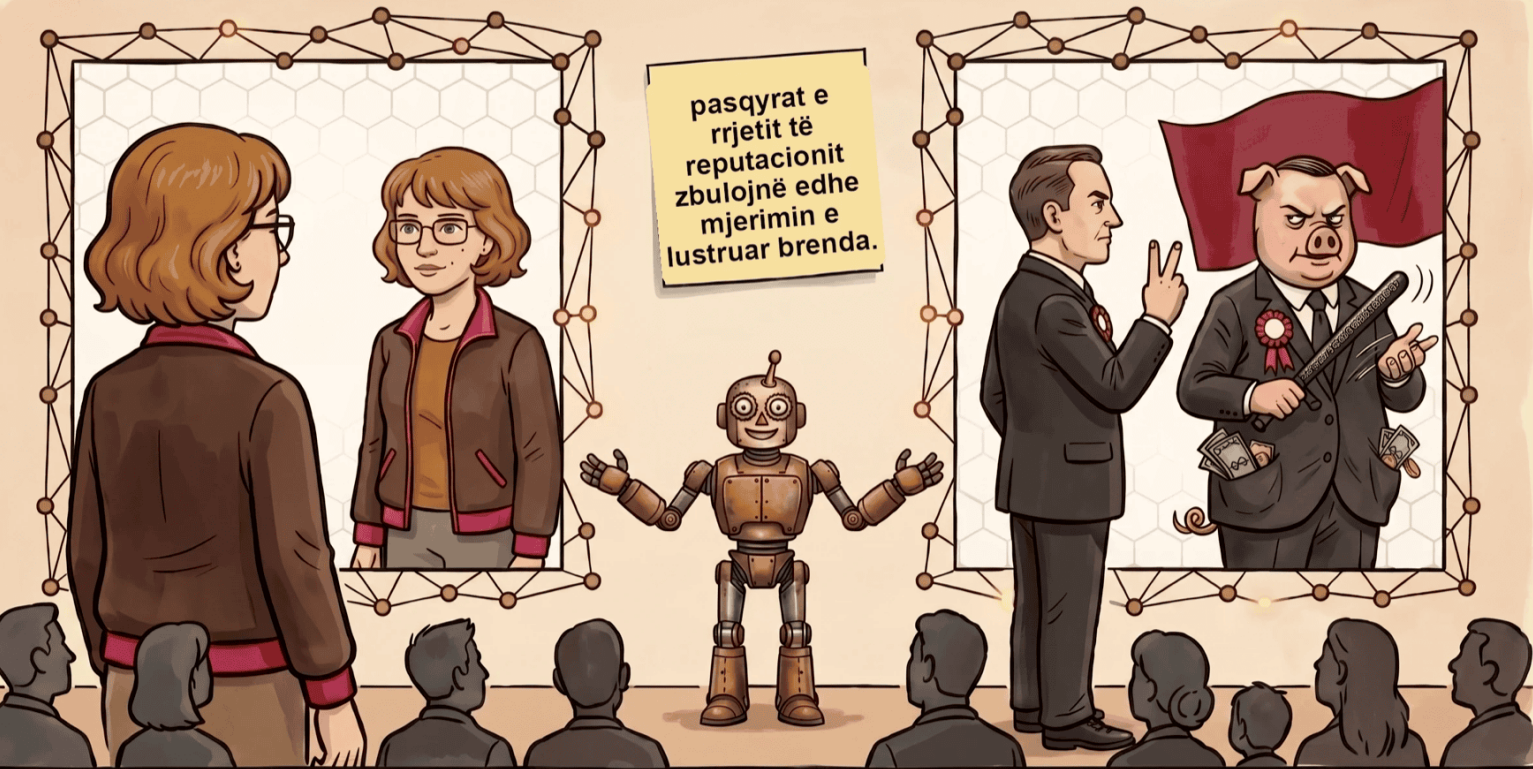

PERSONIX

pasqyrat e
rrjetit të
reputacionit
zbulojnë edhe
mjerimin e
lustruar brenda.

**Një rrjet i decentralizuar reputacioni, i pacensurueshëm dhe i pakorruptueshëm
një pasardhës evolutiv i shtetit**

Personix — Ndryshim pa kompromis

Një rrjet i decentralizuar reputacioni, i pacensurueshëm dhe i pakorruptueshëm

© 2025–2026 Pavel Kudrna, Pragë

Versioni 6 (2026-05-21)

Skicuar fillimisht qershor–nëntor 2025; rishkruar prill–maj 2026.

Kompozuar në $\text{\LaTeX}$ (Tectonic) me Palatino dhe Helvetica Neue.
A5 horizontal (210×148 mm).

Licencuar sipas **Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)** — creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/. Elementet e rezervuara, depoja e burimit dhe një shënim mbi mjetet e prodhimit janë renditur në fund të librit.

Contents

Hyrje	7
Për çfarë bën fjalë ky libër?	9
Parakushtet thelbësore për ndryshim	16
Parakushtet thelbësore për ndryshim	16
Mjeti	27
Rrjet social i bazuar në reputacion	27
Pse rrjeti është i pacensurueshëm	53
Përgjigje ndaj dyshimeve të dukshme	55
Varësia nga teknologjia	55
A po i hedh paratë nga dritarja duke publikuar në rrjet?	55
Po nëse dikush krijon shumë identitete?	57
A nuk mund një person i pasur thjesht të “blejë” më shumë identitete (ose të krijojë komunitete virtuale)?	60
Po free-riders që thjesht duan të lexojnë dhe të mos i japin asgjë komunitetit?	63
Neutraliteti financiar	64

Vullnetarizmi, përgjegjësia dhe liria	66
Çelësi liri–totalitarizëm (dhe delegimi)	67
Problemi i orakullit — ura midis botës dixhitale dhe asaj fizike	73
Si funksionon verifikimi	77
Konsensusi dhe procesi i verifikimit	77
Roles in the verification transaction and authorities	83
Pasqyrë e roleve	83
Lëshuesi	84
Autoriteti	85
Verifikuesi	89
Subjekti	91
Vëzhguesi	94
Mekanizmi: vula kohore dhe kodi i sfidës	94
Poenta: nuk të duhen vëzhgues realë	96
Delegimi	96
Komunikimi midis roleve	102
Kontrata shoqërore e shfaqur — politika	102
Dhënia e informacionit për veten	106

Krimi dhe ndëshkimi	107
Krimi dhe ndëshkimi	107
Ndiq gjurmën e parasë	119
Ndiq gjurmën e parasë	119
Pika e dobët e shtetit — paraja	120
Proposed transition to the state's successor	123
Evolucion, jo revolucion	123
Katër mjete që mbështesin njëri-tjetrin	124
Sistem i thjeshtë tatimor — karremi i hyrjes	125
Regjistër Elektronik i Shpenzimeve (ESR)	125
Alokimi qytetar i tatimeve — pesha e vendimit	127
Platformë negociatash me shtetin — leva	131
Shtetësi pa letërnjoftim	133
Mbivendosje dhe kthyeshmëri	136
Përfundim	139
Rruga ekziston	139
Falënderime	141
Frymëzimi	141

Recensim dhe reagime	141
Mjetet	141
Fjalorth	144
Fjalorth	144

Hyrje

A të duket se mund të mbështetesh te shteti?

Nuk pranoj ta pranoj kur ndaj meje, familjes sime ose dikujt në komunitetin tim bëhet një padrejtësi e dukshme (dëmtim fizik, mashtrim, kufizim i pamerituar, ...) dhe shteti përgjigjet: po, është padrejtësi, por mos bëj asgjë për të, ose do të kesh një problem edhe më të madh me ne. Një gjendje e tillë është e sëmurë, dhe njerëzit që e pranojnë janë bashkëfajtorë.

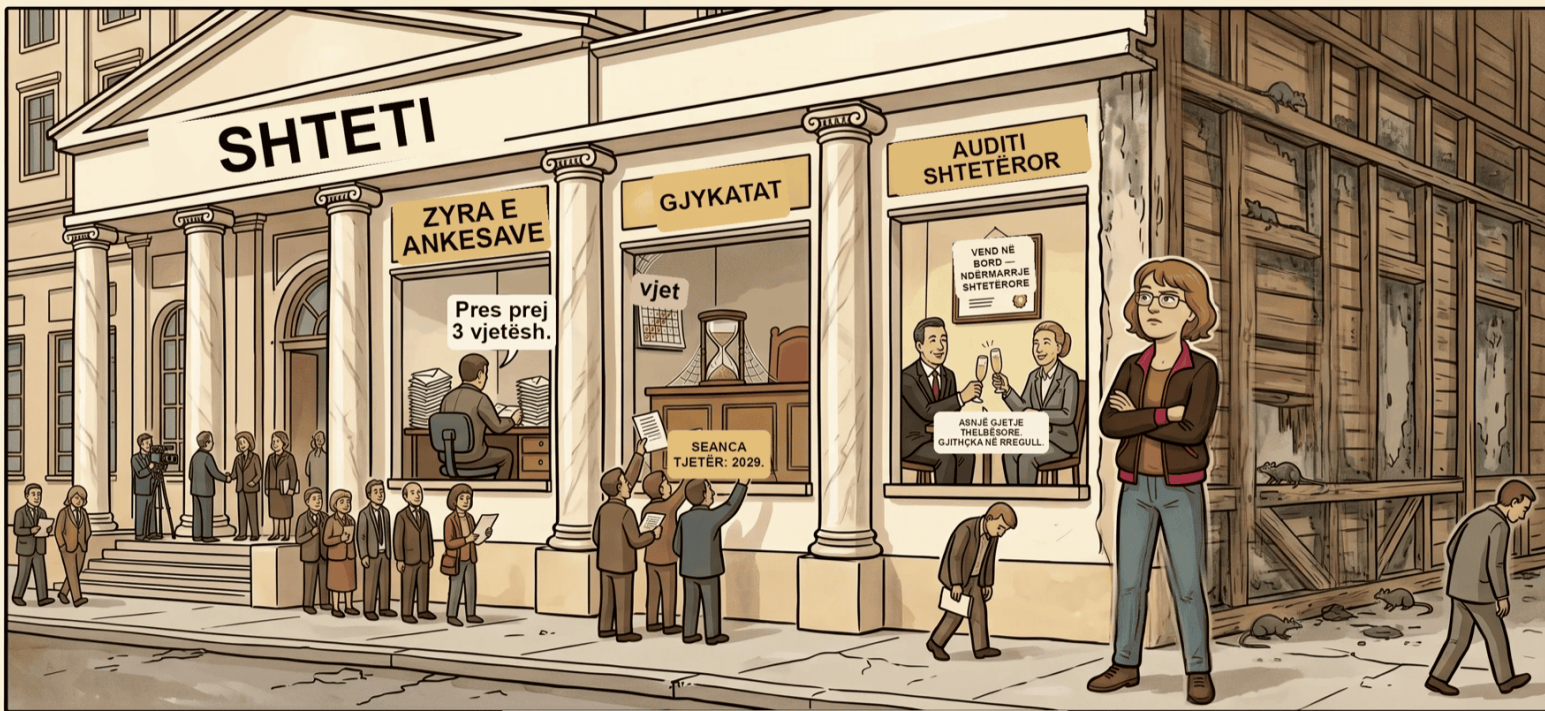
Rezultati është tjetërsimi i ndërsjellë, loja e komunitetit, loja e shtetësisë dhe një shthurje gjithnjë e më e thellë e shoqërisë me premtimin e konflikteve serioze përpara.

A mund të mbajë shteti hapin me ritmin e ndryshimeve teknologjike dhe shoqërore, apo më mirë të ngjesë një ndalim?

Do të mund të bëja sikur do ta trajtoja ngecen, paaftësinë dhe korrupsionin si stabilitetin e shpallur të shtetit ligjor dhe të traditës, por nuk dua më. Do të gënjeja veten dhe do të gënjeja ty.

A e ndien mospërfilljen e zyrtarëve dhe të përfaqësuesve të zgjedhur kur guxon të kritikosh diçka që po e pagan?

Nuk pranoj t'i konsideroj njerëzit në shoqëri të padenjë për të formësuar rregullat mbarëshoqërore vetëm sepse nuk shkëlqejnë në aftësitë e buta që sot janë e vetmja parakusht i mjaftueshëm për t'u bërë përfaqësues i zgjedhur në institucionet e kodifikuara nga shteti. Kam besim se shumica dërrmuese mund të kujdesen për veten, për të dashurit e tyre dhe për komunitetin e tyre — dhe se në këtë shohin një pjesë të filozofisë së jetës së tyre. Shumica e njerëzve që kam njohur rreth meje janë të tillë.

Nuk e pranoj.

Por kam takuar edhe kretenë e mirëfilltë që ishin kretenë pikërisht sepse dinin ta luanin lojën — lojën ku komunitetit nuk i lejohet t’u japë reagim, ku shteti i mbron që askush të mos e prishë rendin që do të kërcënonte vetë thelbin e shtetit: sigurimin e një jetese të lehtë për ata në katet e sipërme të hierarkisë së pushtetit dhe të hierarkisë së institucioneve të tij. Feudalizmin e ka zëvendësuar sundimi i populistëve dhe i elitistëve.

A të pëlqen kur të tjerët të thonë si ta jetosh jetën?

Nuk e pranoj gjendjen aktuale të gjërave si diçka të dhënë, të përsosur e përfundimtare. Duhet të jem i përgjegjshëm në mënyrën si sillem, e megjithatë prekem kur dikush më thotë cilat vlera të drejta duhet të mbaj. Po ti?

Për çfarë bën fjalë ky libër?

Përfytyro një rrjet social reputacioni ku kushdo që dëshiron mund të krijojë çelësat e vet për të (të krijojë identitetin e vet), të ftohet nga anëtarët e komunitetit të vet, ose të hyjë vetë. Ti ndërton reputacionin tënd dhe shfrytëzon të dhëna të dobishme reputacioni për të tjerët kur të nevojiten. Kërkon mbështetjen e komunitetit tënd kur ndodh një padrejtësi — parashtron rastin tënd dhe ofron atë që ke për çështjen, dhe komuniteti hedh një sy, vendos sipas rëndësisë nëse ta kalojë të tjerëve dhe si ta sanksionojë shkelësin.

Krejt ky libër i shkurtër bën fjalë për atë që duhet të jetë poshtë kapakut që kjo të funksionojë kaq thjesht nga jashtë. Nëse i qëndron pranë, të premtoj se një botë që tani mund të duket komplekse dhe e vështirë për t’u kuptuar në shumë drejtime do të hapet si më e kapshme dhe më e qartë. Do të shohësh se shumë gjëra të këqija mund të rregullohen ashtu që të mos u lypin më kaq padrejtësisht aktorëve të këqij. Dhe nuk është një mjet të cilit do të duhej t’i qëndroje ngjitur online gjithë kohën — mjafton ta shfrytëzosh kur ndien se ke nevojë.

Të premtoj më tej se rregullimi i përshkruar këtu do të ndihet më afër motivimeve reale të njerëzve, dhe se nuk ka nevojë t'i riformësojë ata në emër të ndonjë -izmi.

Dhe së fundmi, do të tregojmë si të menaxhohet një tranzicion jorevolucionar drejt një gjendjeje ku komunitetet sërish bëhen njësi shoqërore plotësisht funksionale dhe s'kanë më nevojë vetëm të bëjnë sikur.

Technical article

Ky libër është një shoqërues shpjegues i artikullit original teknik *“Decentralized Reputation Network: A Framework for Voluntary and Uncorruptible Societal Organization”* (Pavel Kudrna, 2026). Nëse të intereson përshkrimi formal i arkitekturës, algoritmi i përzgjedhjes së verifikuesit dhe arsyetimi i mekanizmave ekonomike, të rekomandoj të fillosh atje.

Chapters build on each other

Libri është shkruar si një argument i vazhdueshëm — çdo kapitull ndërtohet mbi të mëparshmin. Konceptet e prezantuara në një pjesë përdoren në pjesët e mëvonshme, përfshirë në shënime. Nuk rekomandoj leximin jashtë radhe.

Who is this book for?

Pavarësisht formatit vizualisht miqësor, audienca kryesore e synuar është lexuesi më i specializuar që merret me parimet e rregullimeve të mundshme socio-ekonomiko-politike të shoqërisë njerëzore. Të arrija në një pikë ku mund ta shpjegoja krejt lëndën në mënyrë të kapshme për publikun më të gjerë kërkon ende një rrugë të gjatë ndërtimi të një strategjie të plotë komunikimi.

Mirëpres sugjerime se si ta bëj këtë vepër të vogël, ose çdo botim të rishikuar që pason, më të kuptueshme.

Paralajmërim

Nuk e di kush je, sa vjeç je, apo sa premtime të thyera të është dashur t'i durosh gjatë jetës. Kam mbaruar me dhënien e tyre këtu. Përkundrazi, dua të të paralajmëroj se përfundimi i vetëm i asaj që mëson këtu mund të jetë ndërgjegjësimi se ndoshta s'ka rrugë ku dikush tjetër ta pastron rrëmujën e sotme për ty. Unë vetëm përshkruaj një kornizë/mjet që mund ta bënte pastrimin më të thjeshtë dhe më transparent. Mbi bazën e tij, do të përpiqem të përgatis një eksperiment/simulim shoqëror, të ndreq të metat e mundshme, ose ta varros idenë krejtësisht nëse del se ka çarje themelore në konceptim.

Një lutje

Do ta vlerësoja thellësisht nëse, edhe pasi ta mbarosh këtë libër, do ta mbaje mendjen të hapur ndaj idesë dhe do të ndiqje se ku shkon dhe si qëndron nën kritikën përmbajtësore. Do ta vlerësoja edhe më shumë përfshirjen tënde të mëvonshme — përpjekjen për të thyer parimet e propozuara të ekuilibrit me idetë e tua, dhe kështu për ta testuar më mirë sa i përgatitur është sistemi për sjelljen reale njerëzore.

Ka edhe më shumë brenda. Rri me mua.

Pa ty dhe pa përfshirjen tënde, ideja mbetet një teori në sirtar. Pa ty dhe pa kontributet e tua dhe pa dhurimet financiare, nuk do të mundemi ta shtyjmë projektin drejt një eksperimenti real shoqëror, e rrjedhimisht drejt gatishmërisë reale. Pa ty dhe pa kritikën tënde përmbajtësore, do të ngecim aty ku jemi tani, ose do të lëmë veten të gëlltitemi nga grali i shenjtë i centristëve — totalitarizmi absolut, i pakthyeshëm. Është në dorën tonë cilën rrugë zgjedhim, apo e presim mënjane.

Sfida

Nuk po të vëmë pikërisht një ngarkesë të lehtë mbi supe. Ti tashmë po mban kostot e një shoqërie të administruar shpërdoruesisht përmes manualeve okultiste-magjepsëse që pretendojnë se shoqëria drejtohet më mirë në mënyrë qendrore — dhe unë kam guximin të të kërkoj edhe më shumë, dhe të shkosh kundër këtyre prirjeve. Jam i ndërgjegjshëm se do të na duhet ta kalojmë kolapsin e skemës piramidale më të madhe në histori — sistemi i pensioneve pay-as-you-go — pa e lënë disa breza të vdesin urie.

Megjithatë të kërkoj: le t'ua dorëzojmë më në fund fëmijëve tanë një botë më të mirë dhe le të lëmë pas një trashëgimi që ne e realizuam atë ndryshim. Çlirimi i rritjes ekonomike mund të jetë një zgjidhje e pjesshme për vështirësinë në horizont. Pastaj mund t'u themi pasardhësve tanë se ishte një udhëtim i tërbuar dhe nuk ishte i kotë.

The problem

Vetëm liria e balancuar nga përgjegjësia e drejtpërdrejtë mund ta çlirojë vërtet një potencial të stërmadh që bota nuk e ka parë kurrë.

Një botë më e mirë ia vlen peshën.

Hyr. Planet janë shtruar.

Parakushtet thelbësore për ndryshim

Parakushtet thelbësore për ndryshim

Parakushti themelor për ndryshim drejt së mirës është që i nënshtruari të bëhet mbisundues — ose të paktën partner i barabartë. Kjo do të thotë të marrësh përsipër agjendat më kritike që përcaktojnë raportin e mbisundimit dhe nënshtrimit. Këto agjenda mbështeten mbi provat e përkatësisë ndaj komuniteteve që përbëjnë qytetarët e shtetit. Ato janë informacioni dhe verifikueshmëria e tij nga një autoritet me reputacion të konsiderueshëm brenda atyre komuniteteve.

Për ta kapërcyer sistemin aktual, kam arritur te pesë parakushte që pastaj i shpjegoj ashtu si i kuptoj. Këto parakushte mund t'i mendojmë si shtyllat që mbajnë ndërtimin e sistemit të përshkruar në pjesën tjetër të librit. Shtyllat i zgjedha fillimisht sipas preferencës sime dhe, ndërsa arsyetoja me to, gradualisht e rafinova mënyrën si e kuptoj secilën në formën më poshtë.

Le t'i shohim një nga një këto pesë shtylla.

PARAKUSHTET E NDRYSHIMIT

VULLNETARIZMI

VULLNETARIZMI

Vendos vetë
për veten.

ORGANIZIMI

ORGANIZIMI

Bashkë, jo
nën askënd.

QËNDRUESHMËRIA

QËNDRUESHMËRIA

Nuk mund të
censurohet.

KONSENSUSI

KONSENSUSI

Kompromis
përmes presionit.

PAKORRUPTUESHMËRIA

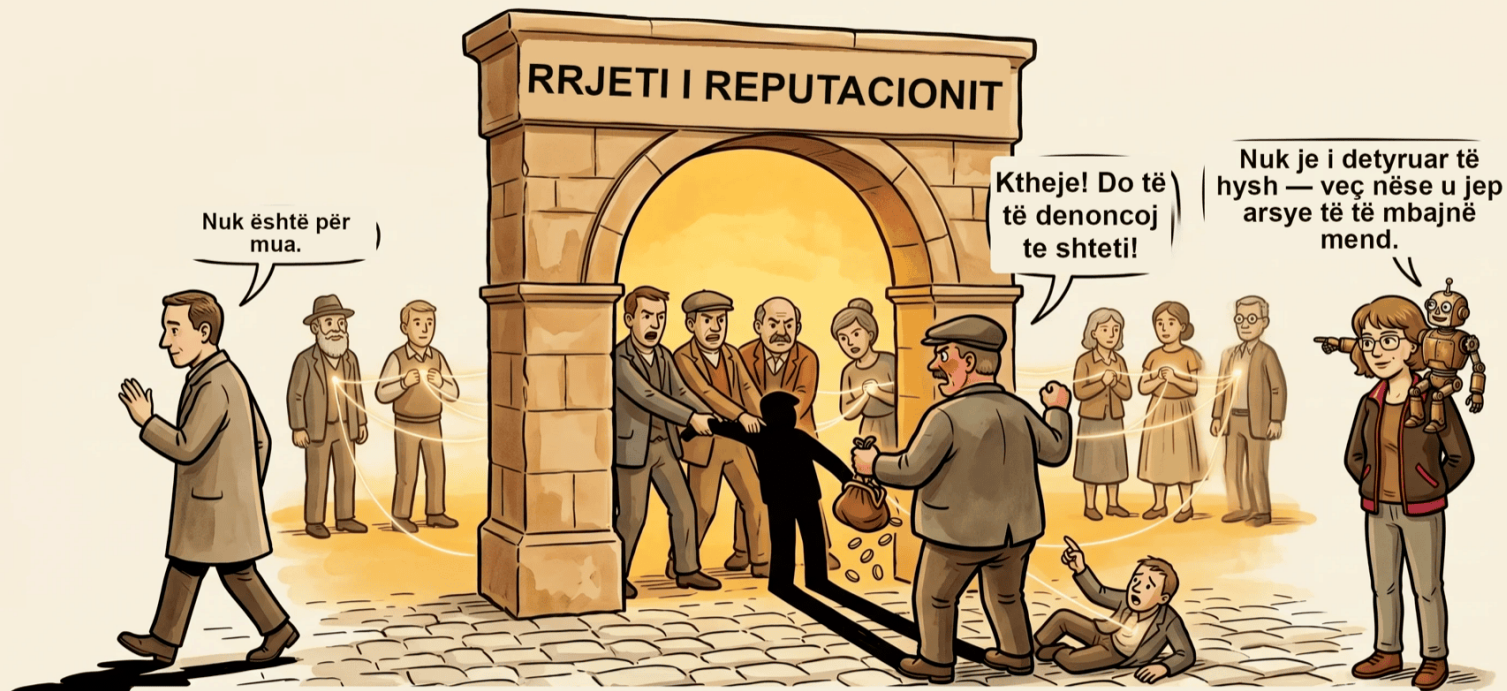
PAKORRUPTUESHMËRIA

Nuk i blen
dot të gjithë.

Pa këto pesë shtylla, çdo ndryshim është vetëm kohë e djegur.

■ Voluntariness

Në rastin tonë, vullnetarizmi do të thotë se nuk jam i detyruar të marr pjesë në administrimin e rrjetit të decentralizuar të reputacionit. Nuk mund të kërkoj, megjithatë, një të drejtë të formuluar pozitivisht që rrjeti të mos regjistrojë informacion për mua — nëse informacioni për mua përfundon në rrjetin e reputacionit varet vetëm nga unë, nga sjellja ime, nga veprimet e mia dhe nga përgjegjësia ime.

Vullnetare — derisa përgjegjësia të të zërë.

■ Organization

Një individ i vetëm nuk mund ta thyjë sistemin, prandaj shteti e kontrollon bashkimin e njerëzve si mënyrë për të parandaluar veprimtaritë që mund ta kërcënonin strukturën dhe funksionimin e tij. S'ka rëndësi nëse njerëzit organizohen pro apo kundër. Përmes organizimit është e mundur të zbutet goditja e ndëshkimeve shembullore kur dikush guxon ta ndryshojë shtetin kundër vullnetit të tij.

Le të mos vendosim qëllime të përbashkëta, por mund të ecim një pjesë të rrugës bashkë. Forma më e natyrshme është bashkimi në komunitete — por ato duhet të kenë të gjitha mjetet e nevojshme që të mos mbeten thjesht lojë komuniteti.

■ Resilience

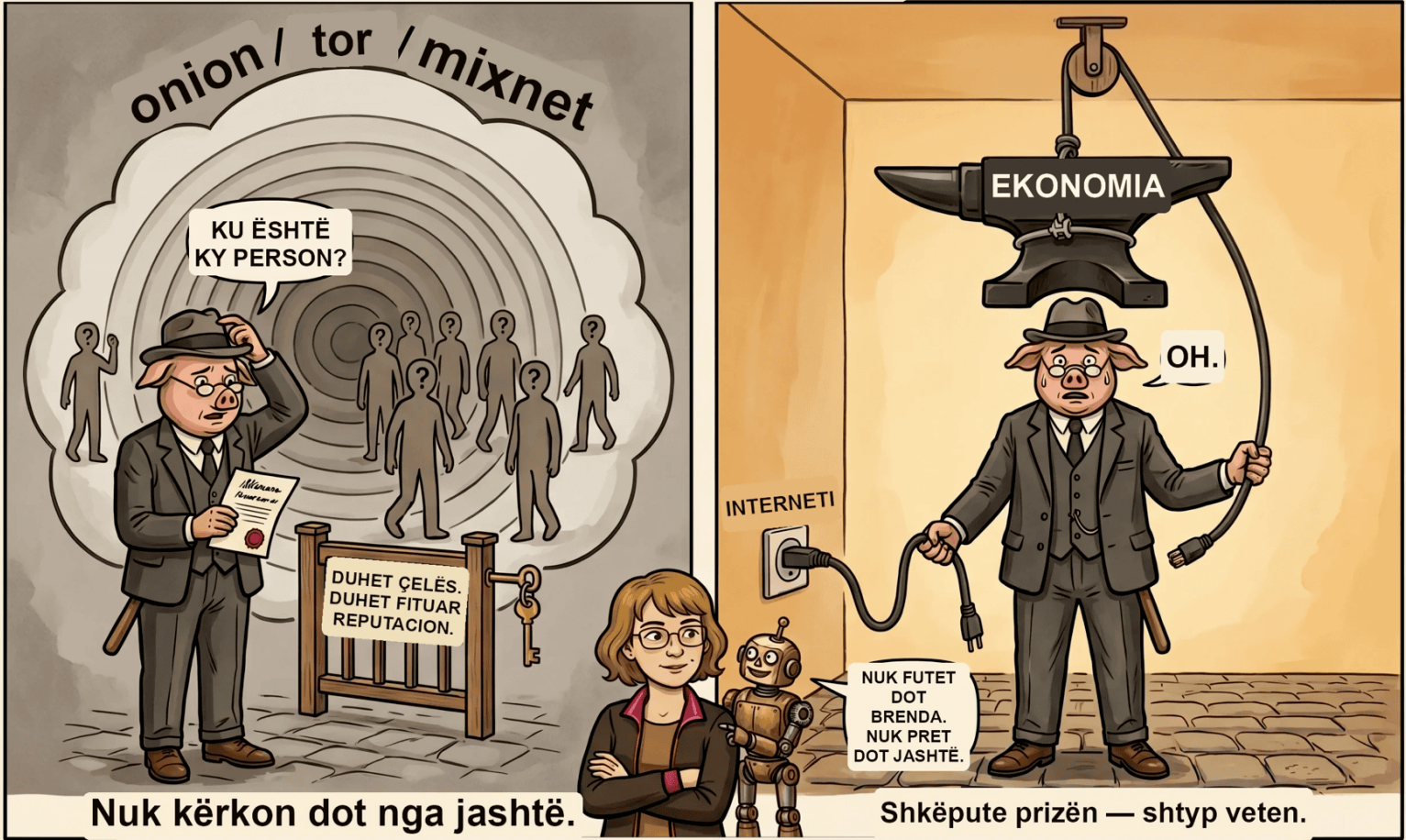
Rruga e zgjedhur drejt ndryshimit të shtetit — ose drejt kalimit të pasardhësi i tij — nuk duhet të varet nga leja e shtetit. Mjetet dhe mënyrat si përdoren duhet të jenë sa më të pacensurueshme. Thënë thjesht, kostoja e censurimit të tyre duhet të jetë astronomike. Pa këtë, krejt përpjekja është vetëm djegie kohe dhe energjie jete.

PARAKUSHTI 2 NGA 5: ORGANIZIMI

Individi s'e thyen dot sistemin. Bashkësia po.

PARAKUSHTI 3 NGA 5: QËNDRUESHMËRIA

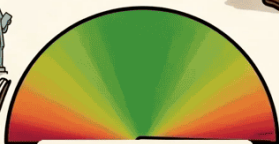
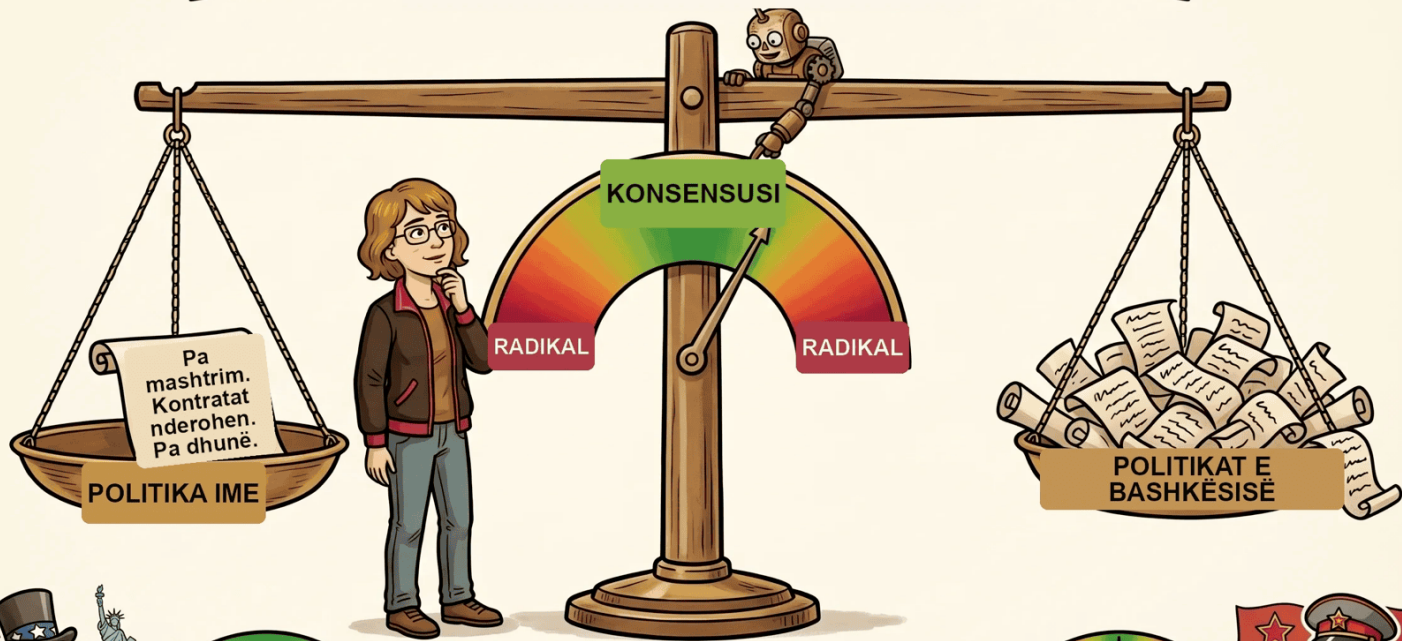
S'KA LEJE PËR TË KËRKUAR. S'KA PRIZË PËR TË SHKËPUTUR.

■ Consensus

Zgjidhja e propozuar duhet, për nga vetë natyra e saj, të përmbajë një mekanizëm për negocimin e konsensusit si dhe një komponent shtypës për rastet kur konsensusi shkelet. Nuk ka nevojë të jetë një marrëveshje vullnetare win-win. Mjafton nëse rrethanat dhe presioni shoqëror sigurojnë kompromis brenda një komuniteti dhe midis komuniteteve.

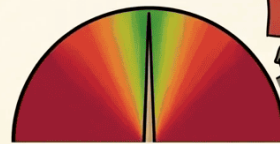
RRI BRENDË KUFIRIT — JO RADIKAL.

Mund të ndryshosh. Veç jo shumë larg.

SHOQËRI E LIRË

Zona e tolerancës zgjerohet
me lirinë e kulturës.

PARAKUSHTI 4 NGA 5: KONSENSUSI SHOQËRI AUTORITARE

KONSENSUSI ËSHTË ZONË TOLERANCE, JO MARRËVESHJE UNANIME.

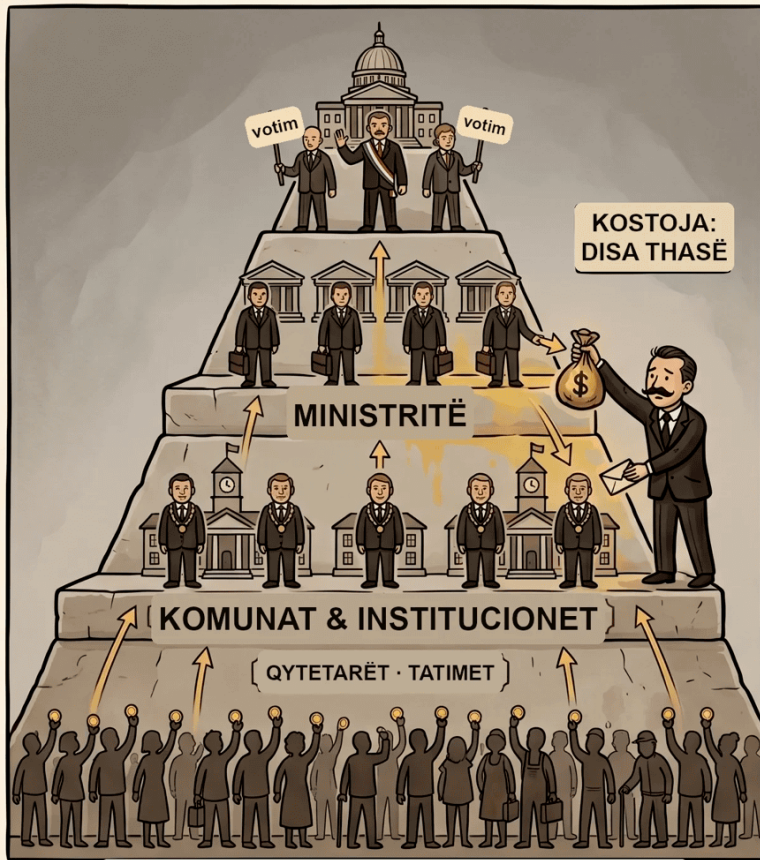
Incorruptibility

Pacensurueshmëria e mbron sistemin nga jashtë. Por një rrjet njerëzish mund të kalbet edhe nga brenda — një autoritet kapet, një rregull i shpallur braktiset në heshtje, pjesëmarrësit blihen në heshtje. Pacensurueshmëria do të ishte një fitore e zbrazët nëse njerëzit brenda do të mund të korruptoheshin pa pasoja.

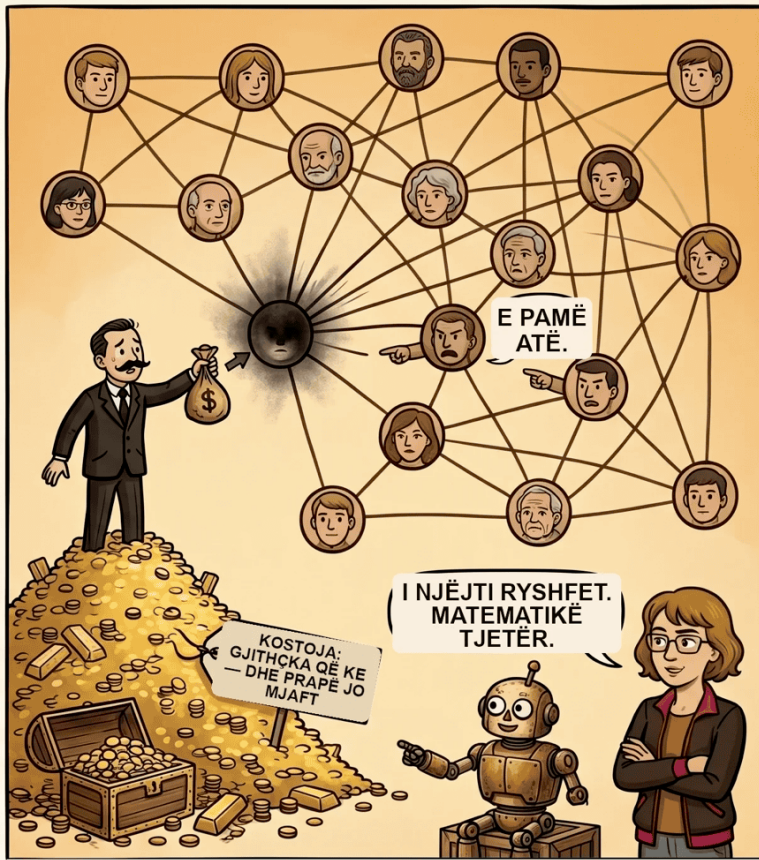
Pakorruptueshmëria nuk është rezultat i një trukut të vetëm të zgjuar. Ajo shfaqet nga **disa parime të konceptimit të propozuar që punojnë së bashku** — presioni kundër korrupsionit shpërndahet nëpër arkitekturë, dhe pjesët individuale forcojnë njëra-tjetrën. Se si arrihet saktësisht kjo do ta tregojmë gradualisht — në përshkrimin e mjetit, në verifikim dhe në kapitullin mbi ndëshkimin. Në fund do të përmbledhim gjithçka që është ndërtuar.

Pakorruptueshmëria është njëkohësisht një parakusht i konceptimit dhe një veti e shfaqur e rezultatit. Është linja e dytë mbrojtëse — ajo që shikon nga brenda — dhe pa të, Qëndrueshmëria është vetëm gjysmë mburoje.

PARAKUSHTI 5 NGA 5: PAKORRUPTUESHMËRIA

Ryshfet disa kate të sipërme — baza paguan gjithsesi.

Blej një — humbet reputacionin përgjithmonë. Blej të gjithë — falimenton ti i pari.

KORRUPSIONI KA ÇMIM. NË RRJET AI ËSHTË SHUMË I LARTË.

Mjeti

Rrjet social i bazuar në reputacion

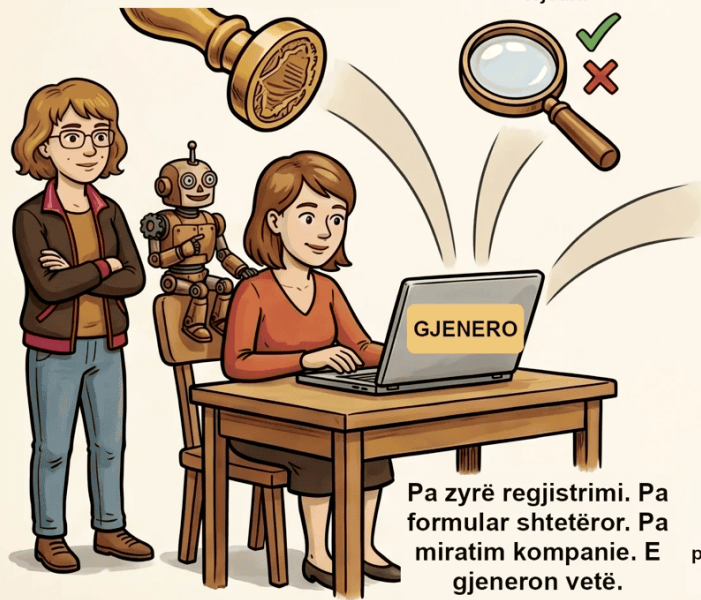
Për të sjellë ndryshim, na duhet një mjet i konceptuar me kujdes. Fillimisht do ta skicojmë shkurt; në kapitujt e mëvonshëm do ta shqyrtojmë çdo pjesë në më shumë hollësi dhe do të shtojmë të tjera. Përfytyro një rrjet social të pacensurueshëm, global, të decentralizuar ku mund të krijoje dhe të menaxhoje me siguri identitetin tënd përfaqësues — një të ashtuquajtur Identitet të Decentralizuar (DID). Një DID është një identitet dixhital që e krijon dhe e kontrollon vetë, pa varësi nga ndonjë autoritet qendror. Askush nuk mund të ta marrë apo ta falsifikojë, sepse është nënshkruar kriptografikisht me çelësin tënd privat (ose çelësat, përmes multisig).

IDENTITETI YT, ÇELËSAT E TU, RREGULLAT E TUA

E KRIJON VETË

ÇELËSI PRIVAT — nënshkruan në emrin tënd. Vetëm ti e ke. Kurrë mos e ndaj.

ÇELËSI PUBLIK — verifikon nënshkrimet e tua. I dukshëm për rrjetin.

Pa zyrë regjistrimi. Pa formular shtetëror. Pa miratim kompanie. E gjeneron vetë.

DOKUMENTI YT DID

Ky është identiteti yt publik. Kushdo mund ta lexojë. Vetëm çelësi YT privat mund të nënshkruajë ndryshime në të.

 Asnjë shtet nuk mund ta revokojë këtë.

PRETENDIMET — FAKTE TË VERIFIKUARA PËR TY

SHTETËSIA: Republika Çeke — verifikuar nga Noteri Komunal

ARSIMI: MSc Shkenca Komputerike — verifikuar nga Rrjeti i Alumnëve Universitarë

PRONA: Pronar i apartamentit #42 — verifikuar nga Regjistri i Bashkësisë Vendore

DËSHMITAR PASIV: Shpërfilli një shkelje — politika e pandëruar — depozituar nga Dëshmitarët e Lagjes

MASHTRIM: I mori kursimet një fqinji me hile — depozituar nga Gjykata e Bashkësisë Vendore

Pretendimet janë deklarata të verifikuara. Të mirat dhe të këqija. Autoritetet vënë në lojë reputacionin e tyre për to.

ID SHTETËRORE — E REVOKUESHME: shteti mund ta anulojë kurdo.

DID — I PAREVOKUESHËM: vetëm çelësi yt privat mund t'i nënshkruajë ndryshimet.

Identiteti yt. Çelësat e tu. Rregullat e tua. Pa leje nga askush.

Note

Një pasojë është se një identitet i tillë mund të zëvendësonte gradualisht dokumentet e identifikimit të lëshuara nga shteti — por për këtë më shumë në kapitullin mbi tranzicionin.

Në një rrjet të tillë, mund të raportojë përmes identitetit tënd se dikush të ka shkaktuar dëm (dhe më vonë, potencialisht, se e ka riparuar atë ose është detyruar ta bëjë). Që ky reagim — drejtuar shkaktarit të dëmit — të ketë vlerë si burim i rëndësishëm, futja e informacionit në rrjet duhet të kushtojë kohë, energji dhe para — dhe përveç kësaj, duhet të prodhohet provë e verifikueshme për të tjerët se nuk bëhet fjalë për muhabet të kotë.

Leximi i informacionit do të ishte i lehtë dhe relativisht i lirë, por krijimi i një regjistrimi të veçantë do të ishte i kushtueshëm dhe kërkues. Shkrimi do të ndiqte një protokoll të qartë, në të cilin llogaritja sipas algoritmit të zgjedhur përcakton rreptësisht cilit DID t'i kërkosh verifikimin e informacionit të parashtruar dhe si të veprosh që pjesëmarrësi i përzgjedhur ta përpunojë informacionin në emrin tënd, ta publikojë dhe të bëhet verifikuesi i tij.

■ Algorithm vs radicalism

Përzgjedhja algoritmike e verifikuesve siguron që botuesit joradikalë të informacionit, me kalimin e kohës, do të ruajnë një ekuilibër thuajse neutral midis kostove të informacionit të publikuar dhe shpërblimeve për verifikimin.

PUBLIKIMI KUSHTON KOHË, ENERGJI DHE PARA

SHKRIMI NË RRJET NUK ËSHTË KURRË FALAS — LEXIMI PO

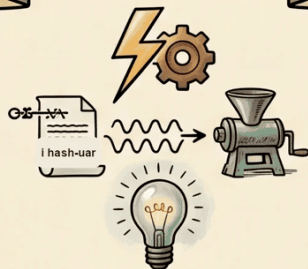
TRE KANALE — TË TRE JANË REALË

KOHA

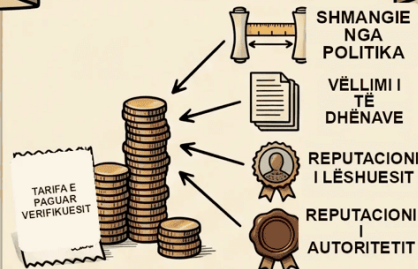
pret ndërsa algoritmi zgjedh një verifikues dhe verifikuesi lexon regjistrimin tënd.

ENERGJIA

nënshkrim, hash, verifikim — çdo hap është llogaritje reale dhe rrymë reale.

PARATË

sa më larg të qëndrojnë pretendimi yt nga politika e verifikuesit, sa më i madh regjistrimi dhe sa më pak i besuar lëshuesi ose autoriteti i tij — aq më e lartë tarifa.

ÇFARË NDODH MË PAS

- Zinxhiri i verifikimit me tri hapa — shih SI E ZGJEDH ALGORITMI NJË VERIFIKUES, SI PËRGJIGJET VERIFIKUESI, ZGJEDHJA E LËSHUESIT
- Pse shkrimi i shtrenjtë e mbron reputacionin — më vonë në kapitull

zhurma është e shtrenjtë. Sinjali është i vlefshëm. Prandaj rrjeti e faturon shkrimin, jo leximin.

kostoja përgjatë përsëritjeve

ÇDO RIPROVË KUSHTON MË SHUMË

përgjigjia e verifikuesit palohet në kronologji — shih ZGJEDHJA E LËSHUESIT dhe SI E ZGJEDH ALGORITMI NJË VERIFIKUES

1

2

3

çdo refuzim a rihedhje i shtohet kronologjisë që gëlltit algoritmi — dhe përpjekja tjetër është më e shtrenjtë në të tre kanalet.

asimetria e leximit

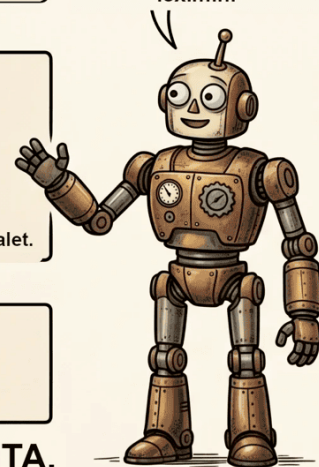
LEXIMI ËSHTË I LIRË

falas për t'u pyetur

kushdo mund të lexojë reputacionin dhe regjistrimin — vetëm shkrimi kushton. Asimetria është vetë dizajni.

SHKRIMI KUSHTON — LEXIMI JO. ASIMETRIA ËSHTË E GJITHË POENTA.

Le të shohim si e përzgjedh algoritmi një verifikues.

■ Algorithm

Përzgjedhja algoritmike jodeterministikisht zgjedh një verifikues të ndryshëm (ose një grup verifikuesish të mundshëm) për copa të ndryshme informacioni. Një hash (një funksion matematik njëkahësh që prodhon një “gjurmë gishti” unike nga çdo hyrje — si gjurma e gishtit të një dokumenti) i dokumentit të plotë DID përcakton pozicionin në një consistent hash ring dhe përzgjedh kandidatët verifikues.

$$\text{verifier_DID} = \text{hash}(\text{DID_document})$$

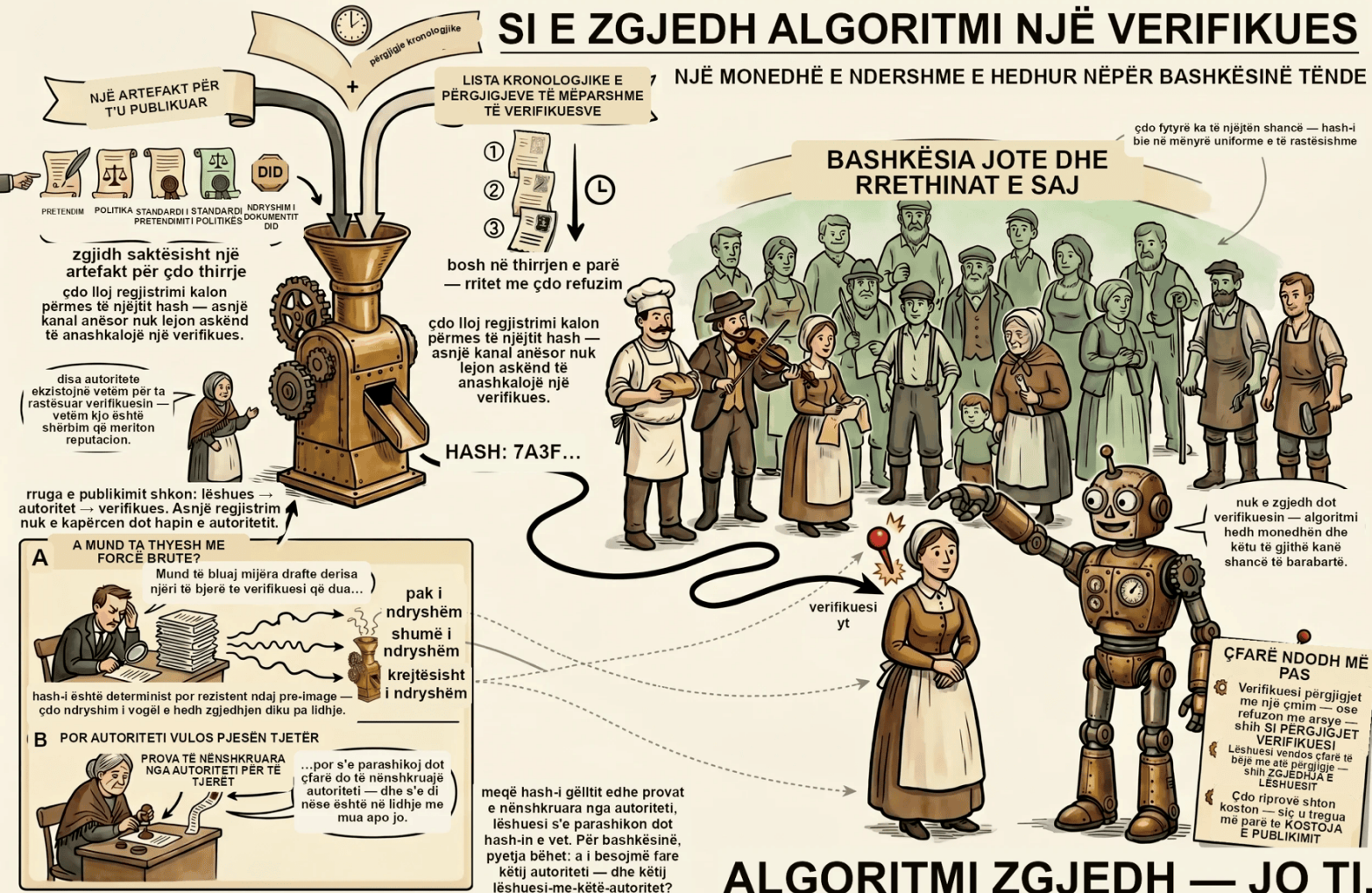
Thënë thjesht: algoritmi merr krejt dokumentin tënd DID, llogarit një gjurmë gishti prej tij, dhe ajo gjurmë përcakton verifikuesin tënd.

Me verifikuesin e parë që përzgjedh algoritmi, ti si botues mund të mos ia dalësh — reputacioni yt ose parametrat e shpallur mund të mos përmbushin kërkesat e tyre. Do të vazhdoje algoritmikisht kërkimin për tjetrin duke kryer një iteracion tjetër rekursiv, që të cakton një verifikues të mëtejshëm. Me çdo hap “distanca” deri te verifikuesi i synuar rritet, e po ashtu rriten edhe metatë dhënat shoqëruese që duhen publikuar. Ndërsa të dhënat rriten, kostot natyrshëm ngjiten (jo vetëm për shkak të madhësisë fillestare të pohimit, por edhe për shkak të metatë dhënave që grumbullohen me çdo refuzim). Informacioni i besueshëm kalon shumë më lehtë sesa tekat pa kuptim. Është në dorën e secilit sa çmim është i gatshëm

të përballojë dhe sa i rëndësishëm është regjistrimi për të — radikalizmi është i garantuar që të bëhet i shtrenjtë.

SI E ZGJEDH ALGORITMI NJË VERIFIKUES

NJË MONEDHË E NDRSHME E HEDHUR NËPËR BASHKËSINË TËNDE

SI PËRGGJIGJET VERIFIKUESI

PRANO ME ÇMIM — OSE REFUZO ME ARSYE

verifikuesi peshon katër gjëra para se të përgjigjet.

REFUZO — ME NJË ARSYE

- reputacioni i lëshuesit është shumë i ulët për mua
- autoritetit pas këtij regjistrimi nuk i besoj
- politika e lëshuesit është shumë larg nga imja sa të gjejmë urë
- vetë dokumenti nuk i plotëson rregullat e politikës sime

verifikuesi shkruan PSE — përgjigjja e tij ushqen përpjekjen tjetër.

PRANO — ME NJË ÇMIM

verifikuesi pranon të publikojë — por çmimi pasqyron sa larg qëndron pretendimi nga politika e tij, sa të dhëna mbart dhe sa i besuar është lëshuesi.

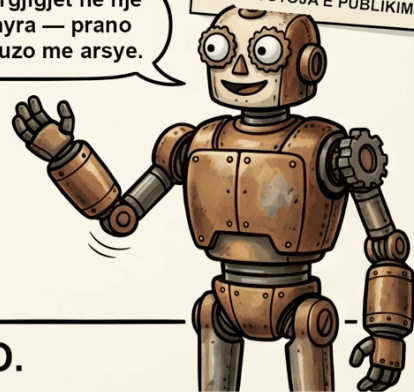
përgjigjja e verifikuesit i shtohet listës kronologjike — siç u tregua te SI E ZGJEDH ALGORITMI NJË VERIFIKUES

çfarëdo që thotë verifikuesi, përgjigjja e tij bëhet input për thirrjen tjetër.

çdo verifikues përgjigjet në një nga këto dy mënyra — prano me çmim, ose refuzo me arsye.

ÇFARË NDODH MË PAS

- Lëshuesi vendos çfarë të bëjë me këtë përgjigje — shih ZGJEDHJA E LËSHUESIT
- Çdo përgjigje zhvendos koston e përpjekjes tjetër — siç u tregua më parë te KOSTOJA E PUBLIKIMIT

VERIFIKUESI OSE VË NJË ÇMIM — OSE TË THOTË PSE JO.

Çfarëdo që të vendosë verifikuesi si përgjigje ndaj kërkesës sate për verifikim, topi kthehet në fushën e botuesit: ai mund ta pranojë ofertën e verifikuesit për shërbimet e verifikimit, ta fusë përgjigjen në kronologji dhe të provojë sërish (më shtrenjtë), ose të largohet dhe të gëlltisë koston e humbur.

Për t'i dhënë informacionit tënd peshë më të madhe dhe një shans më të mirë pranimi te verifikuesit, ti — si botues me interes që informacioni të lëshohet — mund të përdorësh shërbimet e një **autoriteti të besuar**. Autoriteti ose e refuzon informacionin e parashtruar, ose e pranon dhe vë emrin e tij të mirë (reputacionin) mbi të. Autoriteti zakonisht kërkon prova nga bota reale, i verifikon dhe i klasifikon. Rezultati është një protokoll i vlerësimit të tij për rastin e dhënë në kohën e dhënë. Mendo për një autoritet si specialist në një lloj të caktuar shërbimi si në botën reale ashtu edhe në atë dixhitale — për shembull një hetues, një auditor, një siguraues, një furnizues i një klase të caktuar mallrash (në thelb, çdo aktor ekonomik në treg).

ZGJEDHJA E LËSHUESIT

ÇFARË TË BËSH ME PËRGJIGJEN E VERIFIKUESIT

çfarëdo që tha verifikuesi, lëshuesi tani ka NJË përgjigje mbi tavolinë.

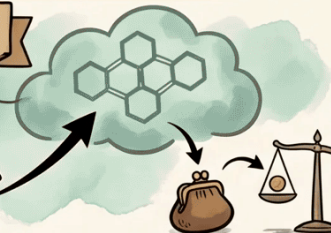
kthehu te SI E ZGJEDH ALGORITMI NJË VERIFIKUES — treguar më parë

vetëm rruga e riprovës bën cikël — pranimi dhe largimi e mbyllin historinë.

TRI RRUGË DALJE

PRANO
MARRËVESHJEN

rrjeti DID

VETËM
NËSE U
PRANO

lëshuesi paguan tarifën — regjistrimi publikohet në rrjet. E mundur vetëm nëse verifikuesi pranoi.

PROVO SËRISH

makinë e vogël bluarëse

cdo përpjekje e re kushton më shumë

përgjigjja bashkohet me kronologjinë — algoritmi hedh sërish. Vlen si kur verifikuesi pranoi me çmim që lëshuesit nuk i pëlqen, ashtu edhe kur refuzoi fare.

LARGOHU

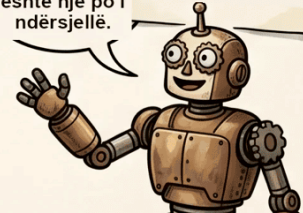
koha dhe energjia e shpenzuar nuk kthehen

lëshuesi e hedh draftin. Asgjë nuk publikohet — por as nuk paguhet më asgjë.

ÇFARË NDODH MË PAS

verifikuesi vendos si — lëshuesi vendos nëse. Publikimi është një po i ndërsjellë.

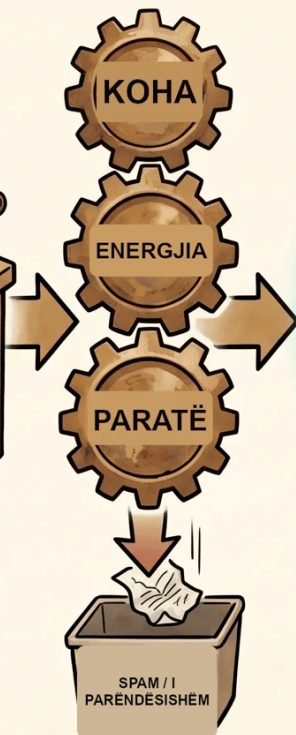

VERIFIKUESI PROPOZON — LËSHUESI VENDOS.

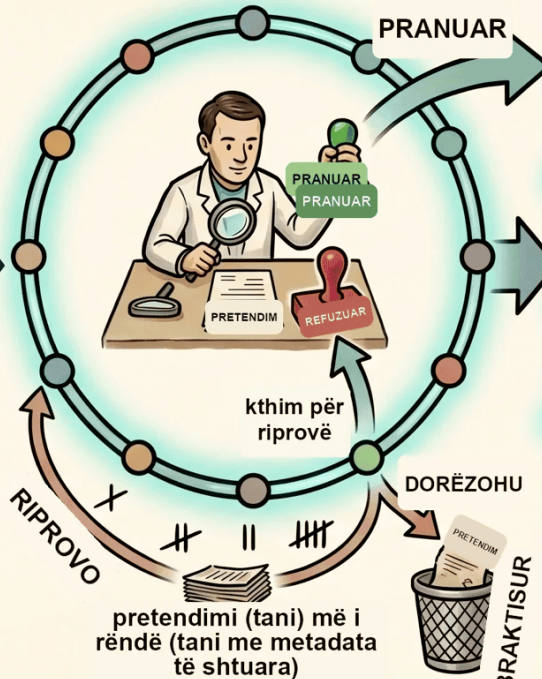
FAZA 1 — PUBLIKO NJË PRETENDIM

FAZA 2 — FILTRI I CILËSISË

FAZA 3 — VERIFIKIM REKURSIV

FAZA 4 — REGJISTRIM I PËRHERSHËM

I përhershëm. I
verifikueshëm.
Publik.

I SHTRENJTË PËR T'U FALSIFIKUAR. I LIRË PËR T'U VERIFIKUAR.

Në kohën kur ti provon të publikosh informacion në rrjet, ai ka gjasa të përmbajë tashmë informacion për aktorët e tij — këto janë sinjale reputacioni. Të lundrosh se si të lexosh sinjalet e reputacionit — çfarë kuptimi kanë për ty në situata të ndryshme dhe çfarë rreziqesh mbartin — mund të mos jetë e thjeshtë. Secili pjesëmarrës mund t'i shohë ndryshe regjistrimet e reputacionit përmes DID-it të vet, në varësi të situatës që po trajton lidhur me palën tjetër. A është pala tjetër pague e besueshme, apo më duhet të kërkoj para paraprakisht për një transaksion biznesi? A mbart produkti i ofruar vlerësime për mashtrim apo defekte të fshehta? A po përpiqet t'i shmanget përgjegjësisë kontraktuale kur diçka shkon keq? Ndonjëherë vjen ndër duar një pamje më e ndërlikuar e konsistencës së përgjithshme të palës tjetër — varet nga preferencat e atij që kërkon pasqyrën. Tregu mund të ofrojë produkte dhe shërbime që thjeshtojnë, përpunojnë dhe qartësojnë leximin e reputacionit në kontekstin e situatës në fjalë. Autoritete të ndryshme dhe shërbimet e tyre të ofruara mund t'i shërbejnë po ashtu këtij qëllimi.

SI TA LEXOSH REPUTACIONIN

VENDIM I INFORMUAR

Ajo e di me kë ka të bëjë.

BESIM I VERBËR

Ai s'ka ide me kë ka të bëjë.

PARA SE TË JAPËSH KREDI. PARA SE TË NËNSHKRUASH. PARA SE TË BESOSH.

■ Examples

Informacioni tipik me interes për botuesit — dhe i vlefshëm për të tjerët — ka të bëjë me ngjarje përtej komunikimit të zakonshëm ndërnjerëzor në botën reale ose virtuale.

Shembuj negativë: - prova për vepra kriminale (p.sh. të audituara nga një trup hetimor i besuar) - prova indirekte (të dobëta më vete, por statistikisht kumulative) — p.sh. prania e përsëritur pranë disa vjedhjeve brenda një kohe të shkurtër → ende rastësi? - shkelje kontrate

Shembuj pozitivë: - dëm i riparuar (vullnetarisht ose nën presionin e komunitetit si ndëshkim) - pranimi dhe vuajtja e një dënimi të propozuar nga autoriteti X - autoriteti X i hoqi njohjen shkelësit ndaj të drejtave të pronësisë deri në një masë të caktuar

Është në dorën e secilit të mbledhë informacionin e disponueshëm për palën tjetër dhe të vlerësojë rreziqet sipas preferencave të veta.

ÇFARË LLOJESH PRETENDIMESH MUND TË SHFAQEN?

SHEMBUJ TË ARTEFAKTIT PRETENDIM

—

PRETENDIME NEGATIVE

SULM
sulmoi fizikisht një person tjetër

VJEDHJE
mori pronën e dikujt pa pëlqim

MASHTRIM
mashtroi dikë për përfitim personal

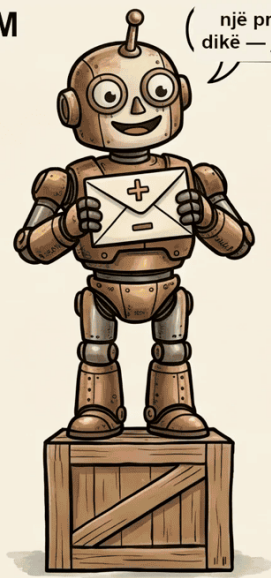
KONTRATË E THYER
nuk nderoi një detyrim të rënë dakord

SHPIFJE
përhapri një pavërtetë dëmtuese

BRAKTISJE
la pa kujdes të varurit ose detyrat

(një pretendim është deklaratë për dikë — ja llojet që publikojnë njerëzit.)

+

PRETENDIME POZITIVE

DËM I NDREQUR
riparoi dëmin e shkaktuar më parë

BORXH I SHLYER
pagoi plotësisht atë që detyrohej

NDIHMË E DHËNË
ndihmoi një tjetër me kosto personale

EKSPERTIZË E VERIFIKUAR
aftësi e provuar në një zanat a fushë

SHËRBYM I SHQUAR
kontribut i gjatë për bashkësinë

vetëm shembuj — çdo pretendim ndjek një standard pretendimi, dhe çdo standard mund të shtojë të tjera.

nuk je i detyruar të bashkohesh — por nëse sjellja jote prek të tjerët, dikush mund të publikojë një pretendim për të.

PRETENDIMET JANË MËNYRA SI SJELLJA HYN NË RRJET.

 Nëse informacioni për ty shfaqet në rrjet varet ekskluzivisht nga sjellja jote.

Nuk je i detyruar kurrë të bashkohesh me një rrjet të tillë, e megjithatë informacioni për ty mund të shfaqet aty. Kjo varet ekskluzivisht nga veprimet e tua dhe nga ndikimi që kanë te të tjerët.

BASHKËSIA MUND TA HAPË NJË PËR TY

Ai s'ka DID të vetin.
Nuk u regjistrua kurrë.

Nuk hape DID, kështu që bashkësia hap një PËR ty.
Pretendimet negative ngjiten këtu.

Mund të hapësh një të tëndin — por bashkësia do t'i lidhë të dyja.
Reputacioni ndjek personin, jo çelësin.

1. TI BËN DËM ----->

2. BASHKËSIA
DEPOZITON

-----> 3. NUK IKËN DOT-->

Mund të heqësh dorë nga hapja e një DID. Nuk heq dot dorë nga reputacioni yt.

Ajo që sapo e skicova shkurt është se si mund të funksiononte një rrjet social i frymëzuar nga Identiteti i Decentralizuar (DID). Qëllimi kryesor i koncepteve DID është forcimi i privatësisë dhe i lirisë përmes parimit të pajtimit me rregullat që do t'i ndjek dhe do të jetoj sipas tyre — duke u dhënë përdoruesve mundësinë të vendosin çfarë informacioni të ndajnë dhe në çfarë kushtesh.

Propozoj që DID-et të lidhen më tej në një rrjet komunikimi ku mbajtësit e tyre shkëmbejnë reagime edhe përtej situatave ku dikujt i ka ndodhur diçka dhe komuniteti ose një individ ka nevojë të reagojë. Një krahasim i tillë parandalues i rregullave që kemi pranuar — me mundësinë për të llogaritur pasojat ekonomike dhe të tjera të devijimeve të ndërsjella në pritshmëritë se si duhet të veprojë pala tjetër — mund të konsiderohej motivim për gjetjen e konsensusit. Në vend të lirisë, një sistem i tillë do të theksonte vendimmarrjen vullnetare të kombinuar me përgjegjësinë për sjelljen në botën reale.

Një individ nuk mund ta thyejë sistemin i vetëm — një grup njerëzish ka shans më të madh, dhe një grup njerëzish me konsensus të negociuar dhe motive për të tërhequr bashkë në shumë çështje ka shans edhe më të madh t'u rezistojë prirjeve autoritare. Parakushti i organizimit nga kapitulli i parë do të plotësohet sapo të përmbushen dy kushte: rrjeti i reputacionit DID të mbulojë komunitetet mjaftueshëm përfaqësueshëm sa përdorimi i tij të pushojë së qeni ekzotik. Dhe njëkohësisht, ky segment komuniteti të bëhet një pakicë ekonomikisht domethënëse që mund të negociojë me kembëngulje me pjesën tjetër të shoqërisë.

■ Voluntariness vs freedom

Liria — në kuptimin pozitiv — do të ishte një efekt dytësor i balancimit të dy faktorëve: vullnetarizmit dhe presionit të rrethanave drejt përgjegjësisë.

■ The AI Era and the Value of Reputation

Në epokën e inteligjencës artificiale, gjithçka e lidhur me të menduarin njohës po automatizohet — dhe mund të shkojë edhe më tej. Çfarë mbetet atëherë në veprimtarinë njerëzore si avantazh konkurrues? Përgjigja është e vështirë, dhe diçka sigurisht do të gjendet, por një gjë mund ta themi me siguri: reputacioni do të vendosë. Një histori e verifikueshme e sjelljes sate, e zotimeve të tua dhe e përmbushjes së tyre — kjo është diçka që AI nuk do ta ndërtojë për ty.

NËSE AI MENDON — ÇFARË TË MBETET TY?

AGJENTËT AI MARRIN PUNËN E PËRSËRITSHME

RRJEDHA TË STANDARDIZUARA
TË KOMPANISË

KONTABILITETI

HARTIMI

një nga një, puna e përsëritshme
mendore po u kalohet agjentëve.

ÇFARË I MBETET ATËHERË NJERIUT?

kushdo mund të marrë të njëjtën ide.

çfarë e bën një furrtar, një marangoz,
një punishte AI të ndryshme nga tjetra?

REPUTACIONI — AJO QË I DALLON TË DYJA

E MBAN
FJALËN

FLET ME
KLIENTIN

QËNDRON
PAS AI-TË TIJ

10 VJET, ASNJË
ANKESË

prekja njerëzore
ende e mbyll
marrëveshjen.

As unë s'e ndërtoj
dot këtë për ty —
duhet ta bësh
vetë.

dikush duhet të përgjigjet për atë që bën
agjenti — dhe ajo përgjegjësi nuk kalohet
dot.

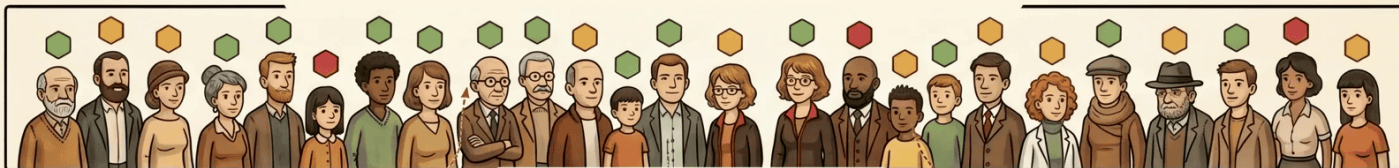
pa reputacion, çdo furrtar duket njësoj — dhe marka më e madhe i gëlltit të gjithë.

a mund të jetë kjo rruga e decentralizuar që e mban AI-n me zinxhir — ajo që pengon një lojtar të vetëm të zotërojë gjithë tregun?

AI AUTOMATIZON PUNËN — REPUTACIONI TË MBAN NJERI.

EKONOMIA E SË VËRTETËS

rripi i bashkësisë

NJË BASHKËSI. POZICIONE TË NDRYSHME.

JOPOPULLOR POR I PRANUESHËM

PARAQITJA

BRENDA KONSENSUSIT

JASHTË KONSENSUSIT

SHORTI

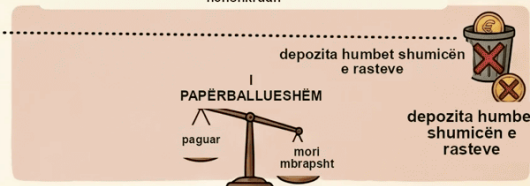

shortet janë të drejta — verifikuesit e shortuar kërkojnë prim rreziku

shortet vazhdojnë — asnjë verifikues i shortuar nuk nënshkruan

RIMBURSIMI

REGJISTRI

RRIPË I POSHTËM I VËZHGUESVE

ALGORITMI ZGJEDH DREJT. NJERËZIT I VËNË ÇMIM ASAJ QË BESONË.

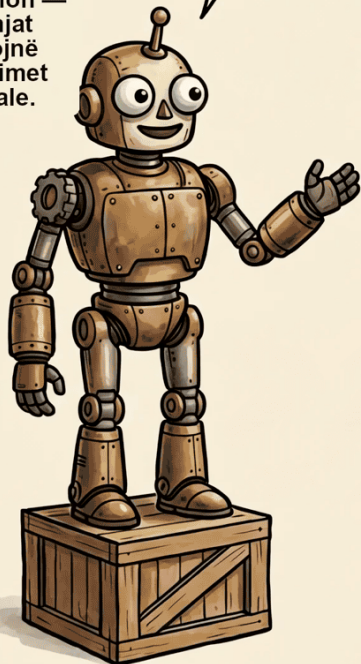

SHORT UNIFORM. PËRGJIGJE JOUNIFORME. SA MË LARG KONSENSUSIT, AQ MË I LARTË ÇMIMI.

ÇFARË PUBLIKOHET NË RRJET

pesë gjëra mund të publikohen — secila ka versione.

çdo artefakt ka version — shenjat tregojnë rishikimet aktuale.

v1

DOKUMENTI DID

regjistrimi yt i identitetit në rrjet — çelësat, metadata, adresa e rrjetit.

MENAXHUAR NGA: mbajtësi i DID-it

v2

STANDARDI I PRETENDIMIT

skema që duhet të ndjekë një pretendim — çfarë quhet provë e vlefshme.

MENAXHUAR NGA: një autoritet me reputacion në fushë

v3

STANDARDI I POLITIKËS

skema që duhet të ndjekë një politikë — forma e rregullave të pranimit.

MENAXHUAR NGA: një autoritet me reputacion në fushë

↓ rrjedh nga

↓ rrjedh nga

v4

PRETENDIM

një deklaratë për një subjekt, sipas një standardi pretendimi — publikuar nga një lëshues, bashkënrënkruar nga autoriteti i standardit nëse e kërkojnë si lëshuesi ashtu edhe verifikuesi.

MENAXHUAR NGA: lëshuesi publikon — subjekti është objektiv

pretendimet janë dy llojesh — pozitive (+) dhe negative (-).

v5

POLITIKA E DID-it

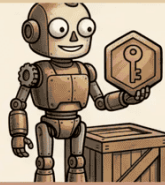
rregullat e deklaruara të një DID-i — përdoren në verifikim, konsensus dhe lëshim.

MENAXHUAR NGA: mbajtësi i DID-it (një politikë për çdo DID)

ÇDO ARTEFAKT KA VERSION. ÇDO VERSION ËSHTË PUBLIK.

ÇFARË KA BRENDË NJË DOKUMENTI DID?

SHEMBUJ TË ARTEFAKTIT DOKUMENT DID

dokumenti yt DID është karta jote e identitetit në rrjet — ja çfarë mban.

FUSHAT QË DO TË GJESH BRENDË

ÇELËSAT DHE RREGULLAT E NËNSHKRIMIT

secili çelës jep një kompetencë — të redaktosh këtë dokument, të lëshosh një pretendim, të veprësh si autoritet, të menaxhosh një politikë ose të delegosh rikuperimin. Kompetencat mund t'i jepen një DID-i tjetër dhe të revokohen sërish më vonë.

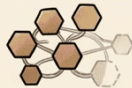
ADRESAT E RRJETIT

ku mund të të gjejë rrjeti — të ndryshueshme pa rishkruar identitetin tënd

KRIJUAR DHE I VERSIONUAR

kur u shfaq për herë të parë ky identitet dhe cilin rishikim po lexon tani

IDENTITETE TË LIDHURA

një përmbledhje e DID-eve me të cilat je i lidhur — pamje për lehtësi, teknikisht ruhet gjetkë

SHENJË TRASHËGIMIE

nëse identiteti yt humbet ose vidhet, një autoritet mund ta shënojë këtë DID si të mbyllur dhe të tregojë pasardhësin tënd

mbajtësi i DID-it shkruan çdo version të ri — por çdo version duhet të kalojë verifikimin para se rrjeti ta publikojë.

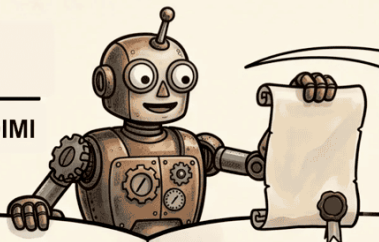
ti e shkruan — rrjeti e verifikon. Nuk mund ta publikosh thjesht veten në ekzistencë.

TI E SHKRUAN IDENTITETIN TËND — RRJETI E KONFIRMON.

ÇFARË ËSHTË NJË STANDARD PRETENDIMI?

SHEMBUJ TË ARTEFAKTIT STANDARD PRETENDIMI

standardi është formulari bosh —
pretendimi është formulari i
plotësuar. Të t'i tregoj të dyja krahet
për krahasim.

STANDARDI — FORMULARI BOSH

DID-i I SUBJEKTIT

DID-i për të cilin flet ky pretendim

**DID-i I
LËSHUESIT**

DID-i që nënshkruan pretendimin

KUR DHE KU

një datë dhe një vend

LLOJET E MIRATUARA TË PROVAVE
vetëm këto lloje provash vlejnë

aspak / i
lehtë / i
moderuar
/ i rëndë

**SHKALLA E
REZULTATIT**

zgjidh saktësisht një shkallë — pa tekst të lirë

NJË PRETENDIM — FORMULARI I PLOTËSUAR

**DID-i I
SUBJEKTIT**

did:nwo:alice-9f2b...

**DID-i I
LËSHUESIT**

did:nwo:magistrates-04...

KUR DHE KU

3 mars, sheshi i tregut

LLOJET E MIRATUARA TË PROVAVE
fotografi ✓ — betim dëshmitari
✓ — raport mjeku ✓

**LLOJET E MIRATUARA TË
PROVAVE**

i moderuar — shkalla 2 nga 4

çdo fushë majtas ka saktësisht një përgjigje të plotësuar djathtas — kjo i bën dy pretendime të të njëjtit lloj të krahasueshme.

vula e autoritetit mbi një pretendim të
plotësuar është zotim: procesi u ndoq
vërtet.

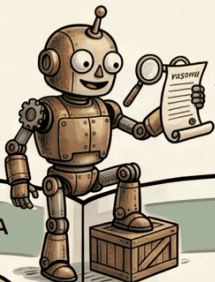
Vë në lojë
reputacionin tim që
kjo u përpunua sipas
standardit.

STANDARDI ËSHTË FORMULARI — PRETENDIMI ËSHTË FORMULARI I PLOTËSUAR DHE I ZOTUAR.

ÇFARË ËSHTË NJË POLITIKË DID?

SHEMBUJ TË ARTEFAKTIT POLITIKË DID

politika ime nuk ka të bëjë me mënyrën si shkruhet një pretendim — atë e bën standardi. Politika ime është si vendos nëse duhet të më interesojë fare pretendimi: a i besoj atij që e nënshkroi, a i besoj autoritetit pas standardit të tij, dhe a ia vlen fare çështja vëmendjen time?

STANDARDI — PARAZGJEDHJET E TRASHËGUARA

EMRI I RREGULLIT

PRAGU I REPUTACIONIT TË LËSHUESIT

Pranoj lëshues me reputacion mbi pesë nga dhjetë

LISTA E AUTORITETEVE TË BESUARA

Pranoj standarde nga çdo autoritet reputacioni i të cilit është mbi katër nga dhjetë

FILTRI I THELBIT

Përpunoj çdo pretendim çështja e të cilit peshon mbi shenjen 'i parëndësishëm'

KURBA ANTI-SPAM E ÇMIMIT

paraqitja tek unë është e lirë për pretendime thelbësore e të rralla — dhe rritet shpejt për ato të vogla a të përsëritura

PESHIM I KOMBINUAR

reputacioni i lëshuesit dhe i autoritetit shumëzohen, thelbi i parëndësishëm e përgjysmon rezultatin

politika nuk e rishkruan standardin — ajo gjykon njerëzit dhe çështjen. Ruaj, ndrysho, hiq, shto — katër lëvizje të thjeshta mbi një pikënisje të përbashkët.

POLITIKA IME — E RRJEDHUR PREJ TIJ

✓ RUAJTUR shenjë
✗ REDAKTUAR fjala e veprimt
✗ HEQUR fjala e veprimt
✗ SHTUAR fjala e veprimt

emri i rregullit

PRAGU I REPUTACIONIT TË LËSHUESIT

shtrenguar — kërkoi shtatë nga dhjetë

LISTA E AUTORITETEVE TË BESUARA

U besoj plotësisht gjykatësve dhe mjekëve, e përgjysmoj peshën e pretendimeve nën rojën komunale, refuzoj krejtësisht çdo gjë nën policinë e portit

FILTRI I THELBIT

pretendimet e vogla bezdisëse s'më kushtojnë asgjë t'i shpërfill — thjesht nuk i lexoj

KURBA ANTI-SPAM E ÇMIMIT

ruajtur — kurba e parazgjedhur më shkon

PESHIM I KOMBINUAR

hequr — përdor formulën time

KOSTO EKSPONENCIALE PËR PRETENDIME TË PËRSËRITURA

shtuar — çdo pretendim i ri nga i njëjti lëshues për mua brenda një viti kushton dhjetëfishin e të mëparshmit

ORËT E QETA

shtuar — refuzoj të lexoj çdo pretendim të depozituar mes mesnatës dhe agimit

VERIFIKIM — politika ime filtron si pretendimet hyrëse ashtu edhe draftet e mia para se t'i lëshoj. Lëshimi është verifikim në dalje.

KONSSENSUS — politika ime është vota ime kur bashkësia negocion rregullat e përbashkëta.

POLITIKA JOTE GJYKON LAJMETARIN — JO FORMULARIN.

Pse rrjeti është i pacensurueshëm

Deri tani kemi përshkruar çfarë mund të bëjë rrjeti. Tani le të përqendrohemi pse ai nuk mund të mbyllet apo censurohet.

Rrjeti ka gjasa të ndërtohet mbi parimet e rrjetit Tor dhe onion routing (një mënyrë maskimi i trafikut të rrjetit duke përdorur parimet e Mixnet) — një teknologji ku komunikimi kalon nëpër disa shtresa kriptimi dhe asnjë nyje e vetme nuk e njih njëkohësisht dërguesin dhe marrësin. Një institucion qendror nuk mund të të shohë mbi supe, sepse s'ka nga ku të shikojë.

Mund ta luftosh, por nuk mund ta fitosh — përveçse nëse e zhyt gjithë vendin në mbikëqyrje totalitare në nivelin e paketave individuale të rrjetit dhe të veprimeve të nivelit të ulët në çdo pjesë hardueri që lidhet me internetin dhe komunikon në rrjetin e dhënë të reputacionit. Dhe kjo është pikërisht zgjedhja që i del përpara centralizmit: ose pranon që qytetarët kanë një mjet përtej rrezes tënde, ose gërmohesh në cepat e errët të ngecjes ekonomike në emër të kontrollit totalitar.

Le të mos kemi iluzione — edhe regjimet demokratike do ta provojnë këtë në luftën e tyre për centralizëm. Ata do të parapëlqenin t'i vinin njerëzit në pranga sesa të dorëzonin pushtetin.

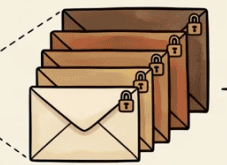
SI MBETEN MESAZHET E TUA TË PAGJURMUESHME

DY LINJA MBROJTJEJE NJËHERËSH — SHTRESA DHE ZHURMË

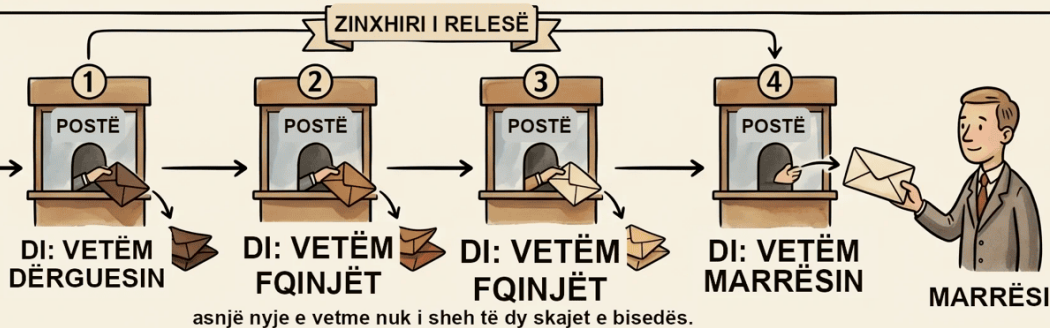
PËRMBAJTJA: E MBËSHTJELLË NË SHTRESA (teknika pas Tor-it — 'onion routing')

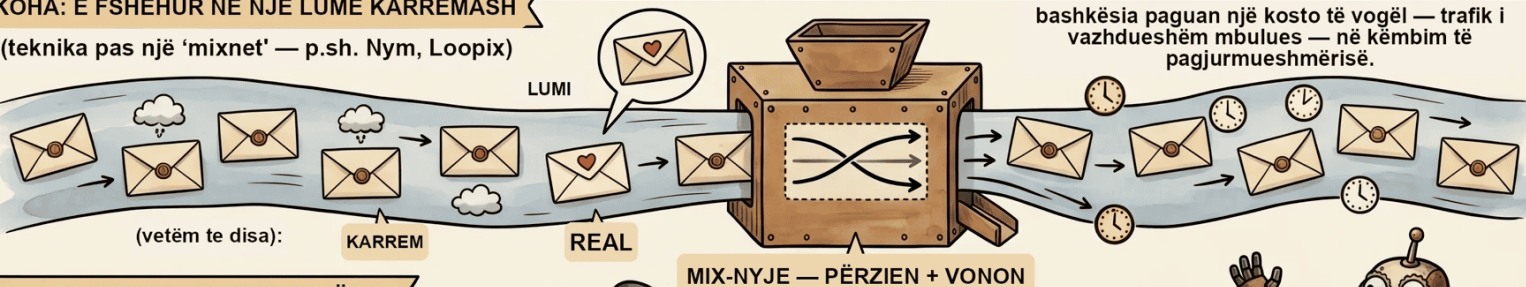
DËRGUESI

katër brava, katër çelësa — një për çdo nyje.

KOHA: E FSHEHUR NË NJË LUMË KARREMASH (teknika pas një 'mixnet' — p.sh. Nym, Loopix)

DY MBUROJAT BASHKË

MATRICA	FSHEH KUSH ↔ KUSH?	FSHEH KUR?
VETËM SHTRESA	✓ PO	✗ JO
VETËM ZHURMË	✗ JO	✓ PO
SHTRESA + ZHURMË	✓ PO	✓ PO

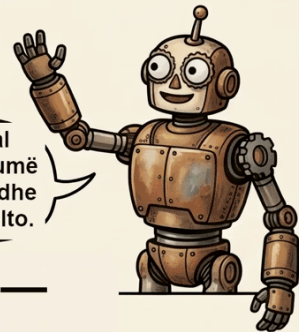
(onion routing + mixnet — kombinim i dyshë)

njëqind zarfe në orë — cili ka rëndësi?

vëzhguesi e shih rrjedhën por s'e dallon REAL nga KARREM.

mesazhi real noton në një lumë karremash — dhe vesh katër pallto.

PËRMBAJTJA FSHIHET NGA SHTRESAT — KOHA FSHIHET NGA ZHURMA.

Përgjigje ndaj dyshimeve të dukshme

Sistemi i përshkruar natyrshëm ngre një sërë pyetjesh. Le t'u përgjigjemi më të zakonshmeve.

Varësia nga teknologjia

Ndoshta e ke vënë re tashmë se, ndryshe nga shteti modern — që ka qenë me ne prej rreth 150 vjetësh — zgjidhja me rrjet reputacioni siç përshkruhet këtu varet fort nga teknologjia e internetit global/lokal. Në rast ndërprerjeje, funksionimi i një rrjeti të tillë rrezikohet.

Nëse ndërprerja është e përkohshme, nuk ka humbje të dhënash apo të konsistencës së pohimeve në rrjet, dhe as balancat e reputacionit të arritura brenda komuniteteve nuk duhet të shqetësohen. Ndryshe nga rrjetet e krahasueshme të pagesave, ky rrjet supozon frekuenca shumë të ulëta procesesh dhe njësisht të dhënash. Në këtë drejtim rrjeti i decentralizuar i reputacionit nuk ndryshon nga shteti i sotëm, që tashmë varet fort nga teknologjia dhe ka harruar si të punojë me kartotekat prej letre (edhe pse në planet e krizës nuk do të kishte zgjidhje tjetër).

Pasardhësi evolucionar i shtetit në formën e një rrjeti reputacioni mund, në rast ndërprerjeje të përherëshme (një katastrofë e një përmase të paprecedentë), të tërhiqet te një sistem më primitiv i centralizuar — shteti.

Teknologjia i lejon njerëzimit të arrijë forma qytetërimore më të larta të qeverisjes dhe na sjell përfitime, por edhe rreziqe.

A po i hedh paratë nga dritarja duke publikuar në rrjet?

Kostot e publikimit të një pohimi në rrjetin e reputacionit kryesisht nuk humbin. Dobishmëria e mesazhit të një botuesi të futur në rrjet — informacion për ankesa reale, përvoja të verifikuara, paralajmërime të

DY RRUGË — SHTETI MBYLL, RRJETI HAP

RRJETI I REPUTACIONIT

SHTETI

TË MOS BËSH ASGJË
DO TË THOTË TË
ZGJEDHËSH DERËN
E DJATHTË.

Çdo regjim përfundon njësoj. E vetmja zgjedhje është
të kthehesh majtas.

porta ende po
mbyllet, dera
tjetër ende është
e hapur.

zgjidh një —
ose zgjedhja
të zgjedh ty.

SHTETI MBYLL SI PARAZGJEDHJE. RRJETI HAP ME ZGJEDHJE.

rëndësishme — statistikisht kthehet mbi një horizont kohor më të gjatë në formën e tarifave për verifikimin e pohimeve të dikujt tjetër nga komuniteti. Komuniteti përfiton, botuesi ndërton reputacion, dhe kostot e publikimit të informacionit të vërtetë kështu i afrohen një kaparje të rimbursueshme, prej së cilës duhet zbritur vetëm një pjesë më e vogël e kostove reale të mirëmbajtjes së rrjetit. Përkundrazi, regjistrimet e pavërteta ose triviale nuk kthehen — kostot e tyre janë një humbje neto. Ndershmëria, pra, nuk është vetëm një zgjedhje morale, por edhe një strategji ekonomikisht racionale.

Pas zbritjes së kostove të mirëmbajtjes së rrjetit, ky parim mund të quhet parimi i neutralitetit ekonomik — nuk humb kur jam me komunitetin, humb kur jam kundër tij.

Komuniteti ka po ashtu kanale solidariteti për të vlerësuar qasjen e ndershme të anëtarëve të vet. Por le të mos kemi iluzione: thirrjet për solidaritet lindin kryesisht nga presioni social i komunitetit, kështu që kjo mund të mos jetë solidaritet në kuptimin vullnetar të fjalës.

Po nëse dikush krijon shumë identitete?

Një person mund të operojë shumë identitete DID paralelisht. Megjithatë, ndërtimi i reputacionit për çdo identitet kërkon përpjekje të pavarur — kohë, energji, para.

Pa shkurtore: çdo identitet duhet të grumbullojë track record-in¹ e vet përmes veprimtarie reale. Mbajtja e identiteteve paralele është, pra, qëllimisht e shtrenjtë.

Në shoqëritë e lira, kostot e dekurajojnë abuzimin.

¹**Track record** — përgjithësisht: një histori rezultatesh, sukseset dhe dështimet e së kaluarës të një personi apo organizate. Këtu: shuma e të gjitha ndërveprimeve të kaluara të një identiteti të dhënë DID në rrjet — pohime të verifikuara, regjistrime të pranura dhe të refuzuara — prej të cilave rrjedh reputacioni i tij.

Në diktatura, megjithatë, identitetet paralele bëhen mjet mbijetese: mundësojnë organizimin e rrjeteve nëntokësore, lundrim më të sigurt të tregut të zi dhe rezistencë të compartmentalized², ku kompromentimi i një identiteti nuk zbulon të tjerët — dhe pasi bie regjimi, lejojnë një kthim pa cene te jeta publike dhe te reputacioni i ndërtuar aty, madje edhe bashkimin e DID-it të mëparshëm zyrtar dhe të fshehtë në një grup të vetëm regjistrimesh përmes një pohimi.

²**Compartmentalization** (nga ang. *compartment*) do të thotë ndarja e informacionit në njësi të izoluara, ashtu që ekspozimi i një njësie të mos kompromentojë të tjerat. Një parim i njohur nga shërbimet e inteligjencës: një agjent njih vetëm pjesën e vet të operacionit, kështu që edhe nën trysni nuk mund të zbulojë të tërën.

I NJËJTI MUND — NJË PLAN B I KOTË NË LIRI, NJË SHPËTIM NËN TIRANI

IDENTITETET PARALELE KUSHTOJNË NJËSOJ — POR BLEJNË GJËRA TË NDRYSHME

NË LIRI — NJË PLAN B I SHTRENJTË

FARË → FILIZ → FIDAN → PEMË E RE → PEMË E PJEKUR
5 deri 15 vjet — pa shkurtore, pa pemë të pjekur për shitje

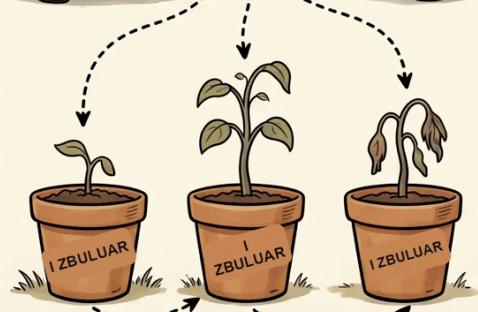
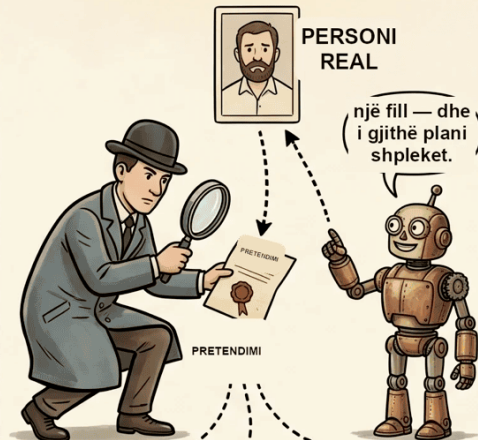
DID-A — viti 1 — kohë, energji, para të shpenzuara — 5% reputacion
DID-B — viti 3 — të njëjtat kosto sërish, paguar veçmas — 20% reputacion
DID-C — viti 0 — gjithçka nis nga e para — 0% reputacion
tri kopshte, kosto e trefishtë — dhe prapë ke vetëm dy duar.

OSE — NJË FILLIM I PASTËR PAS NJË GABIMI PERSONAL

DID I VJETËR — REPUTACIONI I DIEGUR | **DID-FILLIM-I-RI**
funksionon vetëm nëse rrëmuja mbeti e jotja — nëse të tjerët u dëmtuan aq sa të të ndjekin, pretendimet e tyre do të të ndjekin edhe në vazon e re.

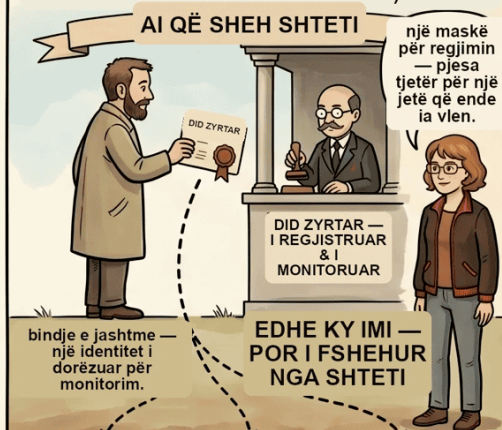
NJË PRETENDIM DHE PLANI B SHKOI

një pretendim i vetëm i lidh të gjitha vazot me të njëjtin kopshtar — vite kohe, energji dhe parash fshihen brenda një pasditeje.

NËN TIRANI — NJË PËR SHTETIN, TË TJERAT PËR BASHKIM TË LIRË

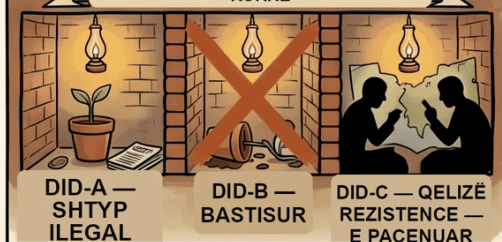
(shteti ose i ndalon fare identitetet, ose i kërkon nën kontrollin e vet)

bindje e jashtme — një identitet i dorëzuar për monitorim.

EDHE KY IMI — POR I FSHEHUR NGA SHTETI

ATO QË SHTETI S'DUHET T'I SHOHE KURRË

muret e tullave mes qelizave bëjnë punën që shteti e ndalon — humb njërin, të tjerat vazhdojnë, kur bie regjimi, jeta publike rifillon.

NË LIRI, ABUZIMI ËSHTË I SHTRENJTË. NËN TIRANI, MBIJETESA ËSHTË E MUNDUR.

■ Perception Turned Inside Out

Ndryshe nga shteti, parimi i një rrjeti reputacioni të ndërtuar mbi identitetin e decentralizuar e përmbys paradigmën e prioritetit të perceptuar:

- Ajo që ka rëndësi është reputacioni — pra e kaluara, e përdorur për të vlerësuar rreziqet e ndërveprimit me një palë tjetër — ndërsa të dhënat personale si emrat, adresat etj. mund të jenë çështje e shkëmbimit të dhënash prej mirësjelljeje
- Ndërkohë që shteti kërkon në radhë të parë të dhënat personale, grumbullon të dhënat reputacionale dhe e lë komunitetin të shohë vetëm atë që i konvenon

A nuk mund një person i pasur thjesht të “blejë” më shumë identitete (ose të krijojë komunitete virtuale)?

Mundësia për të krijuar identitete paralele të decentralizuara në pamje të parë duket si një avantazh i padrejtë për njerëzit me mjete më të mëdha ekonomike ndaj atyre me më pak. Duhet theksuar, megjithatë, se ndryshe nga një sistem i centralizuar, ku mjafton të korruptohen disa pika në piramidën e pushtetit që disa keqbërje të zhduken, në një sistem të decentralizuar do të duhej të korruptohej krejt komuniteti.

Identitetet zëvendësuese të decentralizuara mund t'i shërbenin këtij qëllimi, por reputacioni i tyre duhet ndërtuar me kohë përmes ndërveprimit real me anëtarë të tjerë të vërtetë të komunitetit — nuk mund të blihet thjesht, sepse rrjeti e bën të verifikueshme se si po ecën një identitet i dhënë.

Për më tepër, në treg mund të ekzistojnë (dhe ka gjasa të ekzistojnë) shërbime që, duke vepruar si autoritet, ofrojnë hetime që prodhojnë prova se disa identitete të decentralizuara janë në fakt i njëjti person. Një regjistrim i vetëm i futur në rrjetin e reputacionit mund kështu të asgjësojë, për një pjesëz të kostos, krejt investimin e kohës, energjisë dhe parave të shpenzuar për ndërtimin e identiteteve paralele.

Ekonomikisht, pra, i leverdis të mos e mashtrosh komunitetin — dhe nëse duhet, të shqyrtosh veprimet e tua dhe të ndjekësh riparimin që reputacioni të kthehet në një nivel të pranueshëm dhe mbajtësi i tij të mos vuajë ekonomikisht apo ndryshe nga zemërimi i komunitetit.

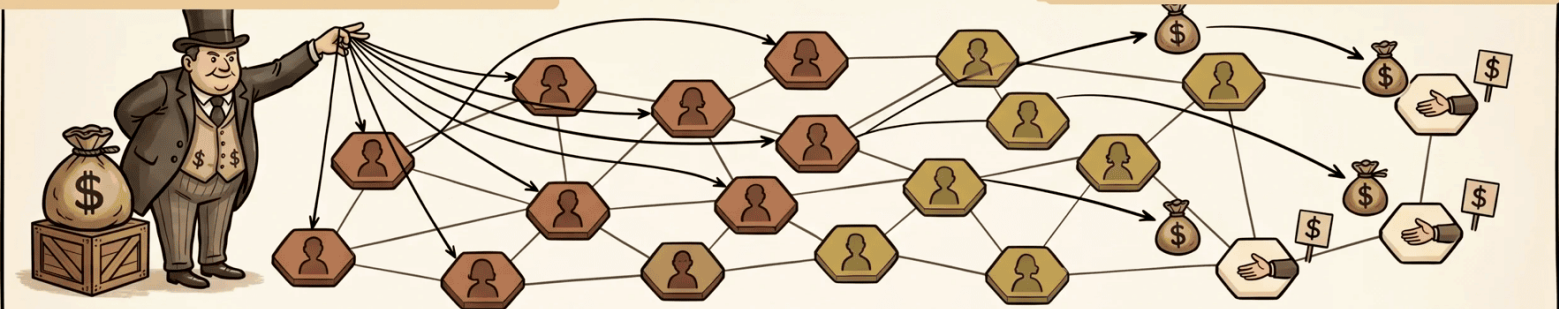
Një identitet ekonomikisht i fuqishëm që ka humbur reputacionin në komunitetin e vet mund të përpiqet t'i shpëtojë zemërimit të komunitetit përmes marrëveshjes të pandershme me identitete të synuara — por ato pastaj rrezikojnë edhe ata humbjen e reputacionit të vet.

Mbetet ende arratisja në një komunitet tjetër me një identitet të freskët — por kjo do të thotë të lësh pas të gjitha arritjet dhe të fillosh diku nga zeroja me zero reputacion. Ndonjëherë mund të jetë një rrugë e kuptueshme dhe e vetmja dalje.

REPUTACIONI ËSHTË KUNDËRPESHA E FUQISË EKONOMIKE I PASURI BLEN NDIKIM — BASHKËSIA E MBAN MEND

SULMI — INFILTRO DHE BLEJ

TETË KUKULLA TË FUTURA + TRE FQINJË TË BLERË

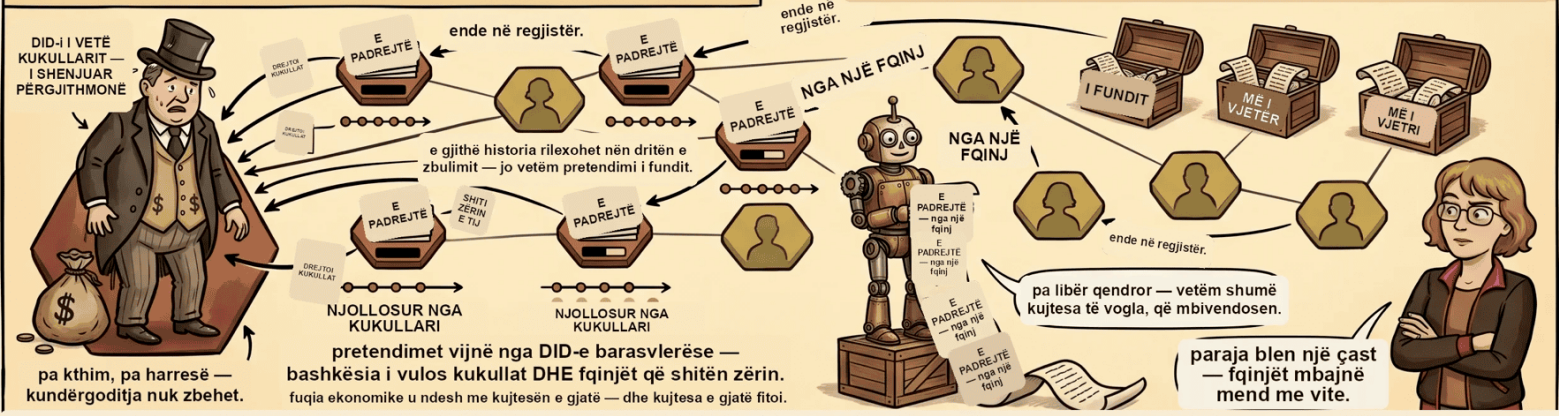

fuqia ekonomike mund të fusë fije në çdo bashkësi — dhe të blejë ca zëra realë rrugës. në fillim duket sikur i pasuri thjesht zgjeroi rrethin e miqve.

MË VONË

MBROJTJA — KUJTESË E GJATË, LLOGARI E SHPËRNDARË

ÇDO FQINJ MBAN KUJTESËN E VET — PA LIBËR QENDROR, PA HARRESË

FUQIA EKONOMIKE FUTET BRENDË — KUNDËRGODITJA KTHEHET NË SHTËPI DHE NUK LAHET.

Note

Ngjashëm, komunitetet do të përballonin një sulm ku dikush i kushton burime krijimit të një identiteti virtual: për atë identitet, është e rrezikshme të hyjë në ndërveprim me një komunitet tjetër pa verifikim — pra të pranojë pa kritikë informacion për identitetet e komunitetit tjetër. Reputacionet ndërtohen gjithnjë brenda një komuniteti, jo globalisht.

Po free-riders që thjesht duan të lexojnë dhe të mos i japin asgjë komunitetit?

Qasja te informacioni nuk është e pakufizuar që ditën e parë të krijimit të një identiteti të decentralizuar. Pjesëmarrësit e rinj — ata që ende s’kanë ndërtuar reputacion përmes veprimtarie reale — përballen me kufizime të shkallëzuara: më pak informacion, kohë pritjeje më të gjata, kosto më të larta pyetjesh. Rrjeti shpërblen pjesëmarrjen, jo konsumin pasiv dhe korrijen arbitrare të të dhënave.

Një identitet i decentralizuar rrezikon po ashtu reputacionin e vet kur ia jep reputacionin me pagesë një personi tjetër (që mund të mos jetë as në rrjetin e reputacionit DID). I njëjti parim vlen edhe këtu: një tradhti e tillë ndaj komunitetit (shkelje e privatësisë) mund të reflektohet në reputacionin e tradhtarit, dhe vepra nuk mund të fshihet përmes një marrëveshjeje të pandershme siç funksionon në një sistem të centralizuar. Ai duhet të llogarisë me zemërimin e komunitetit, përfshirë humbjen e arritjeve — sepse komuniteti është, në sytë e tij, garanti i, për shembull, privilegjit të pronësisë së pasurisë së luajtshme dhe të paluajtshme.

Anchor to the Real World

Kur vlerësohet rreziku, subjekti më i rrezikshëm është natyrshëm ai që nuk gëzon privilegjin e pronësisë të njohur nga një komunitet i dhënë — ai ka më pak për të humbur në marrëdhëniet e veta (aktivet dixhitale lëvizën më lehtë).

Mund të duket hollësi e vogël, por ka pasoja të mëdha. Të duash që komuniteti të ketë levë mbi anëtarët e vet nënkupton pronësinë si privilegj — në shoqëritë më të lira thuajse të paprekshme, e megjithatë jo e drejtë, as parim themelor, por privilegj që në raste ekstreme mund të revokohet (mund të përfytyroj, për shembull, refuzimin e shërbimit në mbrojtje të komunitetit në konflikt të armatosur).

Kjo po ashtu i përgjigjet nëndërgjegjshëm se si do ta trajtojë komuniteti anëtarin e vet, dhe çfarë motivimi ka një anëtar për të luftuar për komunitetin — për të ruajtur privilegjet e veta. Një person mund të dështojë në përgjegjësinë ndaj komunitetit, por moralisht nuk mund të presë butësi kur bëhet fjalë për ruajtjen e privilegjeve të fituara me mund.

Neutraliteti financiar

Kur lexon fjalë si i decentralizuar, i pacensurueshëm, i pakorruptueshëm, s'ke si të mos i lidhësh me kriptomonedhat më të njohura — Bitcoin, Monero dhe, të themi, Kasper — që mund të përshkruhen me terma të tillë. Intuita, megjithatë, të mashtron këtu: tarifat për shërbimet e autoriteteve, për verifikimin dhe publikimin e kështu me radhë mund të shlyhen në çdo monedhë a para. Ajo që ka rëndësi për pjesëmarrësit e lidhur të rrjetit social në rrjetin DID (pra komunitetin tënd) dhe rrethanat e tij është

RRJETI SHPËRBLLEN PJESËMARRJEN

REPUTACIONI NDËRTOHET GJATË NJË JETE — NUK BLIHET, NUK HUAZOHET

PJESËMARRËSI — NJË JETË PUNE REALE

puna më e fortë e shkurton ngjitjen.

koha e ndërton kurbën — munda yt mund ta bëjë më të pjerët.

MOSHA 20 — I SAPOARDHUR

reputacion 5%

0 projekte të përfunduara

I KUFIZUAR — KOSTO TË LARTA, PRITJE TË GJATA

MOSHA 28 — PJESËMARRËS AKTIV

reputacion 30%

kontratë e përbushur
investime të suksesshme
kontribut për bashkësinë

BAZË — KOSTO STANDARDE, SHPEJTËSI NORMALE

MOSHA 40 — KONTRIBUES

reputacion 70%

8 projekte të dorëzuara

I PLOTË — KOSTO TË ULËTA, QASJE E MENJEHERSHME

MOSHA 55 — AUTORITET

reputacion 95%

15+ projekte të dorëzuara

AUTORITET — TI VERIFIKON TË TJERËT, RRJETI TË PAGUAN

çdo fazë kushton kohë, energji dhe para — bashkë, jo veçmas.

dera hapet sa më shumë mbushet regjistri i veprave të tua.

PARAZITI — LEXON, S'PUBLIKON KURRË

QASJE E KUFIZUAR — TAVANI NUK NGRIHET

reputacion 5%

pa vepra, pa ngritje — vit pas viti, i njëjti prag.

rrjeti u kthen atyre që japin.

KOHA, ENERGJIA DHE PARATË — TË INVESTUARA NË PUNË REALE — JANË E VETMJA MONEDHË QË RRJETI RESPEKTON.

një konfirmim i mbështetur nga reputacioni se pagesa u krye. Publikimi i një pohimi duhet të mbartë individualisht një kosto të arsyeshme, të verifikueshme, që një aktor të mos mund të publikojë sa e cilat pohime të dojë pa shpenzuar energji, para dhe kohë — një gjendje fort e padëshiruar që i përgjigjet privilegjit të elitave në sistemet e sotme shtetërore të mbytura nga korrupsioni.

Në këtë drejtim kriptomonedhat e përmendura kanë një avantazh të vogël në atë që rrjetet e tyre veprojnë si autoritete të besuara për verifikimin se një pagesë e dhënë u krye, me çmimin e një humbjeje të vogël privatësie dhe ekspozimit të disa prej adresave të veta.

Vullnetarizmi, përgjegjësia dhe liria

Vullnetarizmi është individual: unë vendos vetë për veten. Përgjegjësia lind kur vendimi im prek të tjerët — reagimi hyn në lojë. Liria nuk është as dhuratë as e drejtë — është një rezultat fenomenologjik³ i mijëra ndërveprimeve dypalëshe midis vullnetarizmit dhe presionit drejt përgjegjësisë, i mesatarizuar përgjatë shoqërisë. Rrjeti nuk e dikton këtë mesatare — ajo shfaqet⁴ nga sinjalet e çmimit të verifikuesve dhe nga politikat e paralajmëruara të verifikimit që anëtarët e komunitetit i vendosin për veten.

³**Fenomenologjik** (nga gr. *phainómenon* — ajo që shfaqet) — përgjithësisht: një qasje që shqyrton dukuritë ashtu si paraqiten në përvojën e drejtpërdrejtë, duke vëzhguar se çfarë rrjedh prej tyre, pa teori shpjeguese të paradhëna në mikrobotën poshtë. Këtu: liria nuk është një parim abstrakt i përcaktuar nga lart, por një dukuri e vëzhguar — pasojë e mijëra mikroveprimeve midis njerëzve që shfaqet nga mënyra si sillemi realisht me njëri-tjetrin.

⁴**Emergjent** (nga lat. *emergere* — të shfaqesh) do të thotë “që lind spontanisht nga ndërveprimet e pjesëve më të thjeshta pa e projektuar apo drejtuar askush.” Një tufë zogjsh fluturon në formacion edhe pse asnjë zog s’ka plan për formacionin — formacioni shfaqet nga rregullat e thjeshta të secilit individ. Po ashtu, në rrjetin e reputacionit, askush nuk i projektin rregullat e sjelljes së të tërës — ato shfaqen nga mijëra vendime individuale.

Çfarë preference për lirinë ka një individ brenda një komuniteti varet nga ndjenja e tij se sa është vetë i gatshëm të gëlltisë nga ajo që u imponon të tjerëve. Me gjërat që janë të vetëkuptueshme dhe të dobishme për të gjithë, s'ka dilemë morale — vrasja është e gabuar. Pastaj ka raste ku opsionet zhvendosen në pozicionin e privilegjeve të lejuara: provo aftësitë e tua dhe do të të lëmë në rrugë, që të ketë më pak gjasa të na vrasësh. Dhe së fundmi ka çështje ku individit thotë — nuk ia vlen për mua, nuk do ta ndaloj fqinjin të djegë gjethet kur e bëj vetë, ose sepse bëj diçka tjetër që ia kufizon rehatinë dhe ai mund të dojë ta ndalojë ndaj meje. Nëse historikisht kufirin e lirisë e kemi vizatuar aty ku fillon liria e dikujt tjetër, atëherë një rrjet social reputacioni i ndërtuar mbi identitetin e decentralizuar e përmbush këtë më mirë sesa demokracia përfaqësuese e centralizuar — ku, për shembull, shtresa e privilegjuar e përfaqësuesve të zgjedhur përpiqet ta përjashtojë veten nga mbikëqyrja e komunikimeve personale, e megjithatë nuk ngurron t'ua imponojë votuesve të vet, duke përdorur lloj-lloj pretekstesh dhe manipulimesh të pander-shme.

Çelësi liri-totalitarizëm (dhe delegimi)

Një mekanizëm i thjeshtë brenda rrjetit DID mund ta zhvendosë krejt sistemin drejt lirisë më të madhe ose kontrollit më të madh: numri i regjistrimeve që një DID mund të publikojë për periudhë kohe. Kur regjistrimet mbeten të rralla, secili mbart peshë — kjo është liri. Kur regjistrimet janë me bollëk dhe mbulojnë trivialitete, kjo është totalitarizëm. Ti e zgjedh drejtimin me çdo regjistrim që publikon. Vetë rrjeti nuk është as i lirë as totalitar — është infrastrukturë neutrale. Ç'bëhet ai përcaktohet nga mënyra si e përdorin njerëzit.

Brenda politikës sime të verifikimit, ka kuptim të vendos, për një DID gjenerik në rrjetin tim social — brenda komuniteteve — një numër maksimal pohimesh (çdo pohim i verifikueshëm në përgjithësi; këtu:

VULLNETARIZMI → PËRGJEGJËSIA → LIRIA

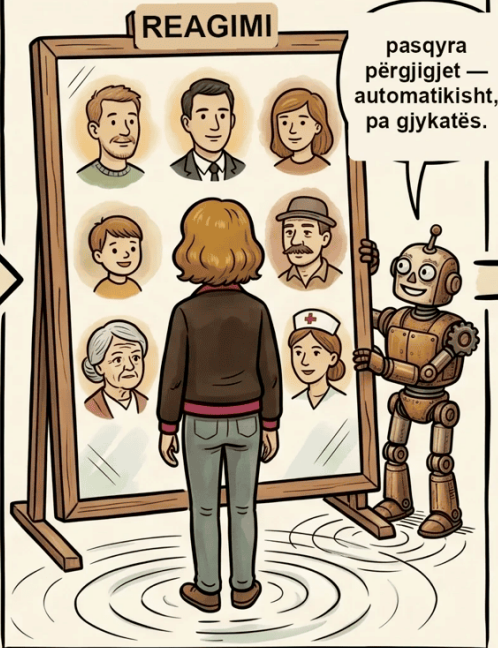
TRI HAPA — NGA ZGJEDHJA E NJË PERSONI TE MODELI I NJË SHOQËRIE TË TËRË

VULLNETARIZMI

individi vendos — askush nuk e detyron.
dhe askush nuk i ka as ndonjë detyrim pozitiv.

PËRGJEGJËSIA

zgjedhjet e mia përhapen si valë — dhe valët kthehen.
pasoja flasin vetë.

LIRIA

askush s'e vizatoi këtë hartë — u vizatua vetë.
liria është forma statistikore e mënyrës
si sillen fqinjët me njëri-tjetrin.

LIRIA NUK ËSHTË DHURATË NGA LART — ËSHTË MODELI QË BËJMË BASHKË.

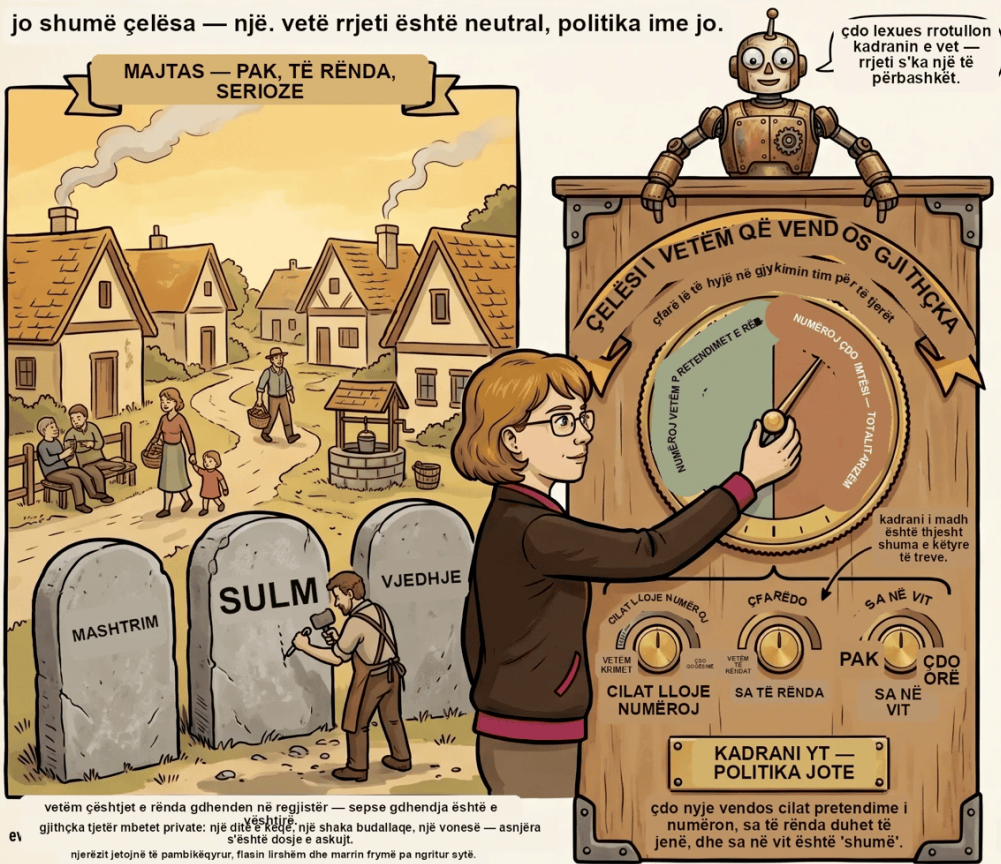
një regjistrim i publikuar në rrjetin e reputacionit) që një botues mund të lëshojë për periudhë që unë t'i marr parasysh dhe t'i konsideroj të rëndësishme kërkesat e tij për verifikim.

Mbaj në mend një numër intuitiv — njëshifror i ulët në vit. Një qasje e tillë censuruese mund të duket mjaft izolacioniste. Por mund ta vë legjitimisht aplikuesin përpara një zgjedhjeje: të zgjedhë një nga regjistrimet e tij tashmë të lëshuara dhe t'i kërkojë verifikuesit ta revokojë, pra ta shfuqizojë — që është një kërkesë mjaft agresive në një situatë ku aplikuesi, rastësisht, ka rënë vërtet viktimë e disa padrejtësive të pavarura, dhe unë me siguri do të kontribuojë kështu në ndjenjën e tij të tjetërsimit nga komuniteti.

Një opsion më efektiv, pra, duket të jetë aftësia për të deleguar një pjesë të të drejtave të veta për të publikuar informacion në rrjetin e reputacionit në favor të një komuniteti ose autoriteti, i cili pastaj — në mënyrë solidare, sipas rregullave të veta të brendshme — vendos si t'i shpërndajë. Një grup duhet të jetë në gjendje të kujdeset për ata që i konsideron të disavantazhuar. Një anëtar i komunitetit ka të drejtë në çdo kohë, derisa e drejta e deleguar të përdoret, ta revokojë delegimin e vet.

ÇELËSI LIRI-TOTALITARIZËM

NJË PARAMETËR I VETËM — SA ZGJEDH TË GJURMOJ — E ANON NJË SHOQËRI TË TËRË MES LIRISË DHE TIRANISË
jo shumë çelësa — një. vetë rrjeti është neutral, politika ime jo.

çdo gogësimë bëhet dosje — sepse numërimi është i lirë.
një teshtimë, një blerje, një shëtitje për në shtëpi pas errësirës: gjithçka hyn në regjistrë,
përgjithmonë.
asgjë s'është private — syri nuk pulit kurrë, dhe qinjtë pushojnë së foluri.

LIRIA ËSHTË AJO QË REFUZOJ TA NUMËROJ — TOTALITARIZMI ËSHTË AJO QË PRANOJ TA GJURMOJ.

DELEGIMI I TË DREJTAVE TË PUBLIKIMIT

IA HUAN ÇELËSIN NJË AUTORITETI QË TË SHËRBEN — DHE E TËRHEQ BRENDË ÇASTIT

E jap çelësin hua —
fija mbetet te unë.

delegim — autoriteti vepron në
emrin tim, brenda rregullave që
i miratoj.

FJAE
TËRHEQJES

E DREJTA IME
PËR TË
PUBLIKUAR
— 1
REGJISTRIM

Mund të jap më shumë se një
çelës njëherësh — një
automatizim në sfond mund të
lëshojë një të freskët sa herë
që një prej të mijve shortohet.

AUTORITETI — OFRUES
SHËRBIMI
politikë · standard · parti ·
dhomë

POLITIKA

SHORTOHET
RASTËSISHT KUR
VEPRON
AUTORITETI

ÇELËSA TË
DELEGUAR —
GRUP

SHORTOHET
RASTËSISHT KUR
VEPRON AUTORITETI

NJË TËRHEQJE — ÇELËSI KTHEHET NË SHTEPI

fija nuk të del kurrë nga dora
— ky është i gjithë marifeti.

NJË ÇELËS I SHORTUAR
RASTËSISHT — ÇELËSI
SHPENZOHE

e revokueshme vetëm
derisa çelësi të shortohet.

pas kësaj, qytetari duhet të lëshojë një çelës të ri që të mbajë
marrëdhënien me autoritetin — një automatizim mund ta bëjë
këtë në sfond.

LLOJET E
AUTORITETEVE
QË MUND TA
MBAJNË
ÇELËSIN

PARTI
POLITIKE
FAKIT

ORGAN
STANDARDËSH
BUDIT

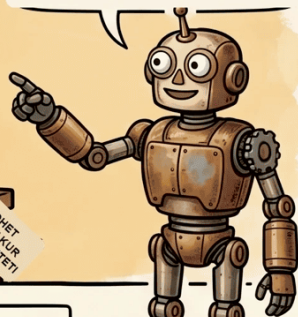
DHOMË
PROFESIONALE

KOOPERATIVË

autoriteti u shërben anëtarëve të vet — jo e kundërta.
një tërheqje e fijes e mbyll marrëveshjen.

JEP ÇELËSIN HUA — MBAJ FIJEN. DELEGIMI NUK ËSHTË KURRË DORËZIM.

■ Freedom vs. totalitarianism

Një shoqëri që ruan dhe kufizon vëllimin e regjistrimeve të publikuara do të jetë më e lirë; një shoqëri me tepri regjistrimesh do të priret drejt totalitarizmit. Mund të përfytyrohet delegimi i të drejtës për të publikuar regjistrime dikujt tjetër.

Cultural Adaptation

Njerëzit përgjithësisht kënaqen të shohin në pjtën e njëri-tjetrit. Nëpër qytetërime ndryshojmë në përvojën historike dhe në dendësinë e popullsisë — dhe rrjedhimisht në sa duam të shohim në pjtën e njëri-tjetrit brenda qytetërimeve dhe komuniteteve. Shtetet aziatike priren drejt një pikëpamjeje më të rreptë të lirisë në shoqëri; ato evropiane dhe amerikane, në disa aspekte, drejt një më të lire. Sado i pasaktë të jetë ky paralel, në kontekstin e një rrjeti social të decentralizuar reputacioni mund të thuhet se parametrat e komuniteteve individuale nuk diskriminojnë, dhe secili komunitet mund ta konfigurojë komunikimin brenda tij si e sheh të arsyeshme.

Pavarësisht dallimeve, do të ketë standarde të njohura nëpër planet (vrasja e rastësishme s'i bën mirë askujt). Parametra të tjerë do të jenë specifike për komunitetin, dhe të tjerë ende edhe personalisht specifike. Avantazhi është se përmes komunikimit të ndërsjellë dhe duke vëzhguar parametrat e rrethanave, mund të kërkohet konsensusi — nga rregullimet dypalëshe, përmes atyre komunitare dhe, me kalimin e kohës, falë dominancës ekonomike të komuniteteve më të mirë-konfiguruar, edhe në nivel global.

Por për konsensusin më shumë në kapitullin tjetër.

Problemi i orakullit — ura midis botës dixhitale dhe asaj fizike

Termi “problem i orakullit” kohët e fundit është lidhur më së shpeshti me botën e kriptomonedhave, blockchain-eve dhe sistemeve të decentralizuara. Përgjithësisht: si siguron që të dhënat që hyjnë në një

ÇDO BASHKËSI KONFIGURON VETVETEN

RRJETI NUK DISKRIMINON — ÇDO RAJON VENDOS KADRANIN E VET

AMERIKA E VERIUT — 2 REGJISTRIME / VIT — PRIVATËSI E LARTË

EVROPA — 3 REGJISTRIME / VIT — MË SHUMË PRIVATËSI

AZIA LINDORE — 8 REGJISTRIME / VIT — MBIKËQYRJE MË E RREPTË

AMERIKA LATINE — 5 REGJISTRIME / VIT — E BALANCUAR

AFRIKA — 4 REGJISTRIME / VIT — E UDHËHEQUR NGA BASHKËSIA

BASHKËSITË SHIKOJNË NJERATJETËRIN — RREGULLIMET MË TË MIRA PËRHAPEN MË KOHË
harta nuk gjykon — rrjeti i mbart të gjitha rregullimet njesoj.

i njëjti rrjet —
pesë lagje të
ndryshme.

NJË RRJET, SHUMË KADRANË — ÇDO BASHKËSI VENDOS VETË PËR VETEN.

sistem dixhital t'i përgjigjen besnikërisht asaj që ndodhi vërtet në botën fizike? Vetë sistemi nuk mund të verifikojë nëse dikush dëmtoi vërtet dikë tjetër, ose nëse një kontratë u thye vërtet — ai sheh vetëm regjistrime dixhitale.

Këtu e zgjidhim këtë përmes autoriteteve — subjekte që vënë reputacionin e tyre mbi faktin që regjistrimi dixhital i përgjigjet realitetit fizik. Sa më i lartë reputacioni i autoritetit, aq më i besueshëm regjistrimi.

URA MES BOTËS DIGJITALE DHE FIZIKE

AUTORITETI E KALON REALITETIN PËRTEJ

Reputacioni i autoritetit e bën regjistrimin digjital të besueshëm.

* Sistemi nuk përpiqet ta zgjidhë problemin e orakullit — ai pranon se autoritetet janë ura, dhe përputhet me mënyrën si funksionon tashmë besimi në botën reale.

* Nëse ura gabon për realitetin, autoriteti paguan — me reputacionin e vet.

Si funksionon verifikimi

Konsensusi dhe procesi i verifikimit

Për të ndërtuar konsensus se cilat rregulla një shoqëri duhet, mesatarisht, të mbajë dhe të zbatojë, mund të ndihmojë mekanizmi i mëposhtëm. Si pjesëmarrës DID, unë shpall rregullat që i pranoj dhe do të jetoj sipas tyre, dhe i publikoj. (Mendo për të si statutet dhe rregulloret që, sipas meje, përbëjnë botën time ideale — një botë ku nuk ndihem i kufizuar, por i sigurt.)

Mund të vlerësoj paraprakisht si do të reagonin kontaktet e mia DID — dhe të gjykoj sa fort, dhe nga kush, do të sanksionohesha në ndërveprime të zakonshme shoqërore ose biznesi, nëse ato do të ndodhnin hipotetikisht.

Vlerësimi përfundimtar ndodh kur i kërkon informacion një DID-i tjetër, ose i kërkon të verifikojë një pohim (ose i kërkon një autoriteti një shërbim, e kështu me radhë) që dëshiron ta publikosh në rrjetin e reputacionit. Duhet të dalë njësoj si kur e kryen vetë vlerësimin, në dry run, kundrejt politikës së shpallur të palës tjetër — dhe nëse jo, diçka nuk shkon nga ana e palës tjetër: ata po përpiqen të luajnë një lojë të pandershme.

Rezultati është ose pranimi, me një çmim të kuotuar për verifikimin (në rastin e shërbimeve të verifikuesit ose autoritetit), ose refuzimi. Si sanksionet, ashtu edhe bonuset për devijim nga politika e vlerësuesit futen te çmimi i kuotuar. Kërkuesi pastaj vendos nëse i pranon kushtet, ose kalon te raundi tjetër i verifikimit në algoritmin e shpërndarjes — duke përsëritur procesin derisa të jetë i kënaqur, ose derisa ekonomia e bën të kotë vazhdimin.

■ The Social Graph

Rrjeti i reputacionit është, para së gjithash, një rrjet social. Ti shton kontakte — njerëz që pajtohen me lidhjen. Ata kanë kontakte, dhe ato kontakte kanë kontakte. Algoritmi kërkon verifikues brenda një thellësie të konfigurueshme (p.sh. tri nivele: kontaktet e tua të drejtpërdrejta, kontaktet e tyre dhe një nivel më tej). Nuk nevojitet asnjë blockchain global — rrjeti natyrshëm formon komunitete me mbivendosje në komunitete të tjera.

Algoritmi është jodeterministik: bën hash-in e dokumentit të pohimit tënd, e hedh hash-in në një pozicion në një unazë identitetesh të njohura brenda këtij rrethi, dhe zgjedh më të afërtin si verifikuesin kandidat. Nuk mund të parashikosh apo të ndikosh se kush do të verifikojë pohimin tënd.

Çdo refuzim i një verifikuesi e zmadhon dokumentin tënd dhe rrit koston e përpunimit të tij — ky është kanali i parë i koston (rritja e dokumentit). Çdo verifikues i ri ngarkon një tarifë të bazuar në vëllimin e të dhënave, në reputacionin tënd dhe në sa larg përmbajtja e pohimit tënd devijon nga politika e tij e shpallur e verifikimit — ky është kanali i dytë i koston (prima e rrezikut). Dhe çdo iteracion kushton kohë dhe energji — kanali i tretë i koston.

■ What the Verifier Checks, in Order

Sapo përzgjidhet, një verifikues e vlerëson një pohim në rreth katër hapa të renditur — filtrat më të lirë të parët, kontrollet e shtrenjta të përmbajtjes të fundit:

1. **Filtrimi i politikës.** A bie ky lloj pohimi brenda asaj që verifikuesi verifikon publikisht fare? Nëse jo, kërkesa refuzohet drejtpërdrejt.
2. **Besimi te autoriteti.** A është autoriteti që e mbështeti pohimin mjaftueshëm i besuar sipas politikës vetjake të shpallur të verifikuesit? Një autoritet nën pragun e besimit të verifikuesit është bazë për refuzim pavarësisht përmbajtjes së pohimit.
3. **Reputacioni i lëshuesit.** A i përmbush lëshuesi pragjet e reputacionit që verifikuesi ka shpallur për këtë lloj pohimi? Reputacioni i ulët mund ose ta ngrejë tarifën ose të nxisë refuzim.
4. **Kontrolli i përmbajtjes.** Vetëm kur kalojnë tri filtrat e parë verifikuesi e vlerëson vetë pohimin — nënshkrimet, konsistencën e brendshme, korrektësinë formale dhe sa larg devijon nga politika e verifikuesit. Tarifa e ngarkuar për këtë hap të fundit reflekton rrezikun real të marrë.

Verifikuesi publikon politikën që qeveris secilin nga këta filtra, kështu që hapat nuk janë sipas gjykimit të tij të lirë — ai është i lidhur nga ajo që ka shpallur tashmë. Devijimi nga politika e publikuar është vetë një pohim i publikueshëm kundër tij, dhe ai e paguan me reputacionin e vet.

Rezultati: publikimi i një pohimi të besueshëm dhe të dobishëm kushton thuajse asgjë. Publikimi i një pohimi radikal kushton më shumë. Publikimi i një gënjeshtre bëhet ndaluesisht i shtrenjtë — duhet të iterosh nëpër verifikues pas verifikuesi, dhe secili që të refuzon shton kosto. Tregu e çmon pohimin tënd, dhe çmimi të tregon ku qëndron në raport me komunitetet nëpër të cilat lëviz.

Nuk mjafton të shpallësh se u përmbahesh një rregulli kur në realitet nuk i përmbahesh. Në atë rast, DID-i yt rrezikon publikimin e një regjistrimi negativ që ekspozon hipokrizinë — çka të kthen në rrezik për të gjithë të tjerët. Rezultati duhet të jetë më pak rregulla, por të ndjekura më me konsistencë, dhe një pastrim i asaj xhungle ligjesh e rregulloresh nëpër të cilën mezi lundrojnë as vetë profesionistët e ligjit.

Consensus vs Accountability

Që rrjeti të shërbejë si burim i vlefshëm informacioni, një DID nuk duhet të jetë tepër radikal — përndryshe të tjerët do ta refuzojnë. Presioni social do të kërkojë ekuilibër, dhe përpjekjet për ta destabilizuar atë me gjasë do të ndëshkohen.

KURA PËR HIPOKRIZINË

DEKLARO RREGULLAT E TUA — JETO SIPAS TYRE, OSE TREGU TË NXJERR JASHTË ME ÇMIM

DEKLAROJ POLITIKËN TIME

kushdo mund t'i lexojë standardet e mia.
pa rojtarë porte, pa sekrete.

BOTA SHIKON

bota shënon çfarë bën ai në të vërtetë.
çdo ditë, pak më shumë prova në regjistrin e tij.

NË DYQAN — PAGUAN PËR REGJISTRIN TËND

hipokrizia nuk ndëshkohet nga autoriteti — asaj i vë çmim tregu.
çdo shërbim i zakonshëm që blen mbart një mbiçmim të formuar nga regjistri yt.

A MUND TA QUAJMË KËTË KONTRATA SHOQËRORE — E RIVIZATUAR?

asnjë autoritet nuk e imponon etikën — e bën çmimi.
presion i butë, çdo ditë, drejt mesatares së përbashkët me të cilën mund të jetojmë të gjithë.

BËJ ATË QË THUA — OSE PAGUAJ PËR TË. HIPOKRIZIA ËSHTË REPUTACIONI MË I SHITUR.

■ The Number of Votes Is Not the Same as the Weight of a Voice

Juraj Karpiš thotë se “paraja është kujtesa e veprave të mira.” Do të shtoja se reputacioni është kujtesa e atyre të këqijave.

Prej kësaj rrjedh se, meritokratikisht, ai që kontribuon më shumë dhe s’ka reputacion të keq meriton një peshë më të madhe zëri në komunitet. Parë përmes prizmit të marrëdhënieve dypalëshe: kur peshoj cilat presione konsensusi t’i pranoj, pesha më e madhe u shkon marrëdhënieve prej të cilave nxjerr përfitimin më të madh ekonomik. Dhjetë vetë me të cilët s’kam tregti aktive do të më ndikojnë shumë më pak sesa një partner i përhershëm biznesi. Kjo paradigmë nuk kufizohet te tregtia — shtrihet te marrëdhëniet shoqërore, politike e të tjera.

Roles in the verification transaction and authorities

Pasqyrë e roleve

Disa nga këto role i prekëm tashmë shkurt në kapitullin për rrjetin dhe vetitë e tij themelore. Tani është koha t’i shohim sërish në më shumë hollësi dhe të shtojmë ato shtesë që na duhen për ta bërë rrjetin më të fuqishëm. Çdo transaksion verifikimi përfshin disa role — le të shohim si sillen.

■ Roles in a Verification Transaction

Çdo verifikim përfshin deri në gjashtë role të veçanta, të përmbledhura në tabelën më poshtë. Të gjitha mund të kenë DID-in e vet në rrjetin e decentralizuar të reputacionit.

Roli	Përshkrimi
Issuer	Personi që publikon informacion në rrjet — pohon se ndodhi diçka (u krijua, u redaktua ose u shpërbë një DID, një pohim, politika e një DID-i të dhënë etj.)
Subject Authority	Personi për të cilin flet informacioni — marrësi i pohimit
	Një subjekt i besuar që vë emrin e vet mbi cilësinë e pohimit duke e hetuar dhe duke shqyrtuar provat e paraqitura ose duke i mbledhur në mënyrë aktive
Observer	Një palë e tretë e pavarur që mban regjistrim se si e trajton verifikuesi pohimin — duke u siguruar që verifikuesi as të mos heshtë as të mos devijojë nga politika e shpallur
Verifier	Një pjesëmarrës i përzgjedhur algoritmikisht që përpunon transaksionin
Delegate	Një person që vepron në emër të një pjesëmarrësi tjetër

Lëshuesi

Lëshuesin e kemi takuar më parë. Kur dikujt i bëhet padrejtësi, ose dëshiron të përhapë një arritje të vetën, është personi i përfaqësuar nga DID-i ai që nis procesin e futjes së atij informacioni në rrjet — sepse ka

interesin parësor për ta bërë (motivimi është ose dëshira për satisfaksion ose synimi për të përmirësuar imazhin publik).

■ Positive Claims

Pohimet pozitive për veten mund t'i mbaj, si subjekt dhe si lëshues i tyre, për situatat në të cilat dua t'i përdor (një diplomë, një certifikatë për shërbim të ofruar etj.). Këtu një pohim pozitiv ndryshon nga ai negativ: ndarja e një pohimi negativ të verifikuar është në interes të krejt komunitetit, ndërsa ai pozitiv është në interes të mbajtësit të tij.

Autoriteti

Autoriteti luan një rol të dyfishtë: mund të jetë **auditor** (duke verifikuar cilësinë e provave para se të publikohet një pohim) ose **garantues** (duke vënë reputacionin e vet mbi vërtetësinë e një pohimi). Në secilin rast e forcon pohimin e lëshuesit. Këto dy shërbime janë të ndashme — një autoritet mund të ofrojë njërin, tjetrin, ose të dyja njëherësh. Supozimi i punës është se shumica e shërbimeve të ofruara nga autoritetet mund të ofrohen mbi baza të tregut të lirë. Kjo vlen edhe në fusha që janë të vështira për t'u imagjinuar të privatizuara, si drejtësia, ku shërbime të specializuara — hetimi, vlerësimi i provave, deri te shërbimet e ofruara sot nga ushtritë e centralizuara (planifikimi strategjik, trajnimi i standardizuar, prokurimi dhe menaxhimi i rezervave etj.) — mund të ofrohen me efikasitet nga aktorët e tregut. Vështirë se ka diçka që, pas rishtruktimit, të mos mund të bëhej më efikase nga nxitjet e tregut të lirë.

LËSHUESI — AI QË SHKRUAN PRETENDIMIN

AUTOR · NËNSHKRUES · VË NË LOJË REPUTACIONIN E VET

ÇFARË BËN LËSHUESI

1. Shkruan pretendimin me fjalët e veta
2. Mbledh prova nga bota reale për ta mbështetur
3. Nënshkruan me DID-in e vet dhe ia dërgon autoritetit të zgjedhur
4. Pagan koston e publikimit
5. Jeton me pasojat nëse gënjen

REPUTACIONI IM

Nëse kjo është e rreme, gjilpëra ime bie.

Emri im shkon këtu.
Më mirë të jem i sigurt
— dhe të sjell prova.

Kushdo mund të flasë.
Gënjeshttrat i kushtojnë folësit.

Lëshuesi është autori. Emri i tij është aty.

* Kushdo me një DID mund të jetë lëshues. Pragu është guximi dhe përgjegjshmëria, jo një licencë.

■ Autoriteti, lëshuesi dhe vëzhguesi nuk duhet të jenë kurrë verifikuesi i rastit të vet.

Përzgjedhja algoritmike e verifikuesit garanton pavarësinë. Askush nuk mund të verifikojë pohimin e vet, ose një pohim në të cilin ka interes të drejtpërdrejtë. Ky është një nga rregullat bazë që krejt komuniteti i DID-eve ka interes ta mbajë.

Grafikat e mëposhtme tregojnë pamje plotësuese të gjerësisë së veprimtarisë që mbulojnë autoritetet (termi “autoritet” mund të lexohet i këmbyeshëm me “ofrues shërbimi”).

UDHËRRËFYESI — TË NDIHMON TË ORIENTOHESH SIPAS VLERAVE TË TUA

ANALIZË E THELLË PAS · UDHËZIM I THJESHTË PARA

I lidhur nga ajo që mbron publikisht. Besimi yt është monedha e tij.

* Mund të largohesh kurdo dhe të kalosh te një udhërrëfyes tjetër. Besimi yt nuk është i mbyllur.

* Udhërrëfyesi mund të nënshkruajë edhe disa pretendime të vetat — të publikuara, por jo historia kryesore këtu.

■ Authority as an Incognito Observer

Një autoritet me reputacion — mendo për një noter biznesi i të cilit varet vetëm nga track record-i i tij — mund, krahas funksioneve kryesore (auditor / garantues), të ofrojë një të tretë: rolin e vëzhguesit inkognito gjatë verifikimit. Ai mban një regjistrim me vulë kohore të pohimit të parashtruar që verifikuesi të mos mund ta lërë në heshtje. Mekanizmi i rolit të vëzhguesit përshkruhet më tej në seksionin për rolin e Vëzhguesit.

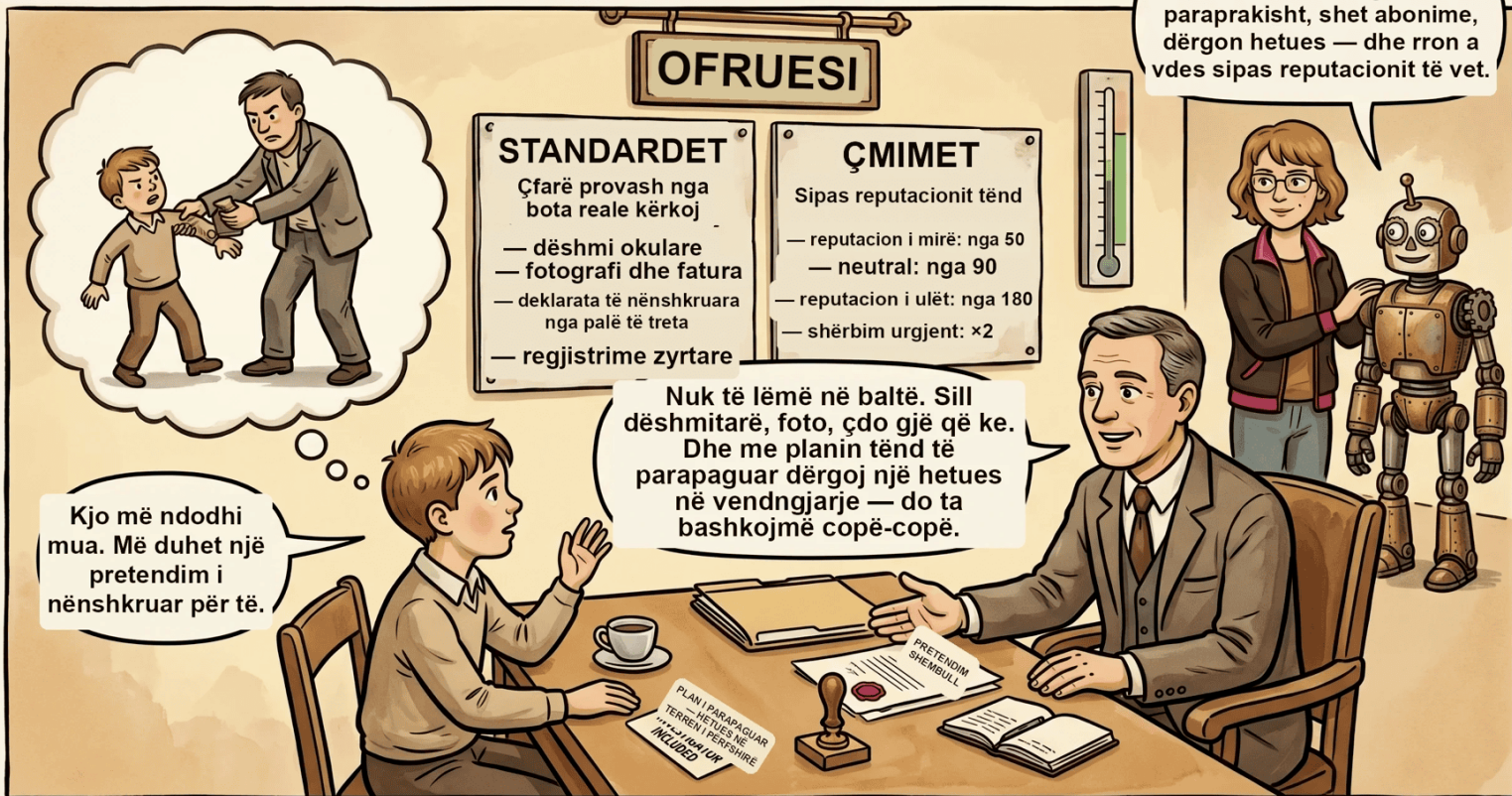
Verifikuesi

Çdo DID mund të veprojë si verifikues, qoftë drejtpërdrejt qoftë përmes të drejtave të verifikimit të deleguara te një DID i tretë. Që unë — ose i deleguari im — të mund të verifikoj, duhet të jem i arritshëm në rrjet (online). Jo të gjithë do të duan të angazhohen për këtë, prandaj një regjistrim DID mund të listojë, në rend prioriteti, zëvendësuesit që do ta kryejnë funksionin në emrin e tij ndërkohë që ai është offline.

Çdo DID aktiv në rrjet shpall publikisht politikën e vet. Përmes rregullave të përcaktuara në atë politikë ai gjykon, gjatë procesit të verifikimit, reputacionin e palës tjetër dhe përmbajtjen e formën e pohimit që lëshuesi ka shenjuar për publikim në rrjetin e reputacionit. Pjesë e politikës është formula e llogaritjes që përdoret për të llogaritur tarifat për shërbimet e verifikimit. Sapo kjo të jetë vendosur, atëherë përgjatë një numri statistikisht të madh pohimesh që rrjedhin nëpër rrjet unë pres që algoritmi i rrjetit të më zgjedhë nga ana e lëshuesit dhe të më caktojë, në një iteracion të dhënë, të verifikoj informacionin që po lëshohet. Lëshuesi mund të llogarisë paraprakisht si do të reagonte një verifikues që sillet saktë, por

OFRUESI — DREJTON NJË SHËRBIM NËNSHKRIMI PRETENDIMESH

STANDARDE TË PUBLIKUARA · ÇMIME TË PUBLIKUARA

I lidhur nga ajo që deklaron publikisht. Pjesën tjetër e bën reputacioni.

* Ofruesi ka gjithashtu politikën e vet — kur pranon, kur refuzon, si rimburson. Është e publikuar, por nuk është historia kryesore këtu.

nuk mund ta shmangë kontaktimin real me të (ose me zëvendësuesit e tij); iteracioni me verifikuesin e përzgjedhur duhet të kryhet nga lëshuesi edhe kur e di paraprakisht se s' do të kalojë.

Si e dimë që lëshuesi e ekzekuton algoritmin e përzgjedhjes së verifikuesit mbi grupin e saktë të DID-eve kandidate verifikuese? Së bashku me politikën e vet të shpallur publikisht, çdo DID publikon edhe listën aktuale të identifikuesve të rrjetit të vet social brenda rrjetit të reputacionit. Nëse një lëshues e përcakton rrjetin e vet social si një flluskë sociale që thjesht i bën jehonë dhe i përforcon pikëpamjet e veta, informacioni i publikuar përmes tij vështirë se do të pritet më gjerësisht nga komunitetet e tjera. Fakti që unë arrij, me kosto të lartë, të fus një pohim radikal në rrjet nuk nënkupton se, kur gjykoj reputacionin e palës tjetër, do t'i jap ndonjë peshë. Disa pohime më shtyn komuniteti t'i marr parasysh (dënime dhe kufizime të vendosura ndaj shkelësve); të tjera janë krejtësisht në dorën time — unë vendos vetë vlerën ekonomike të përfshirjes ose përjashtimit të një copë të dhënë informacioni.

Subjekti

Ata të cilëve u përket informacioni i publikuar në rrjetin e reputacionit janë mbajtësit e tij, ose, po deshe, subjektet e tij. Nxitjet në rrjetin e reputacionit janë vendosur ashtu që subjekti të ketë çdo arsye të sillet saktë dhe drejt sipas rregullave të veta, dhe shtyhet nga komuniteti drejt një mesatareje të artë të mbajtjes së rregullave. Ai ka madje nxitje të sillet më moralisht sesa kërkojnë rregullat e tij të shpallura — politikat e shpallura paraprakisht nuk e pengojnë komunitetin të arrijë një konsensus për të zbatuar ndonjë vlerësim ose masë me efekt prapaveprues. Nga ky kënd, alternativa e rrjetit të reputacionit ndaj një rendi juridik është, siç pritet, e drejtuar më shumë nga shpirti i rregullave sesa nga shkronja e tyre.

VERIFIKUESI — GJYKON PRETENDIMIN KUNDREJT POLITIKËS SË PUBLIKUAR

KATËR PORTA, ME RADHË. FILTRAT E LIRË TË PARËT.

Nuk ka të drejtë të jetë krijues. Duhet të bëjë atë që thotë politika e tij.

Rregullat e veta. Publike. Nuk i ndryshon dot në heshtje.

PORTAT E VERIFIKIMIT — ME RADHË

1. FILTRIMI SIPAS POLITIKËS
A e verifikoj fare këtë lloj pretendimi?

2. BESIMI TE AUTORITETI
A është autoriteti mbi prapin tim?

3. REPUTACIONI I LËSHUESIT
A e përmbush lëshuesi prapin tim të reputacionit?

NUK MUND TË JETË: lëshues, autoritet, vëzhgues ose subjekt.

4. KONTROLLI I PËRMBAJTJES
Nënshkrime, koherencë, shmangie nga politika

REPUTACIONI
I
VERIFIKUESIT

SHMANGU NGA POLITIKA →
REPUTACIONI BIE →
PA ZGJEDHJE NË TË ARDHMEN

ÇFARË BËN VERIFIKUESI

1. Filtron sipas portave të politikës së tij të publikuar (me radhë)
2. Kontrollon besimin te autoriteti, pastaj reputacionin e lëshuesit
3. Vlerëson përmbajtjen e pretendimit vetëm nëse kalohen portat
4. Cakton një tarifë në përpjesëtim me rrezikun
5. Vë në lojë reputacionin e vet në çdo vendim

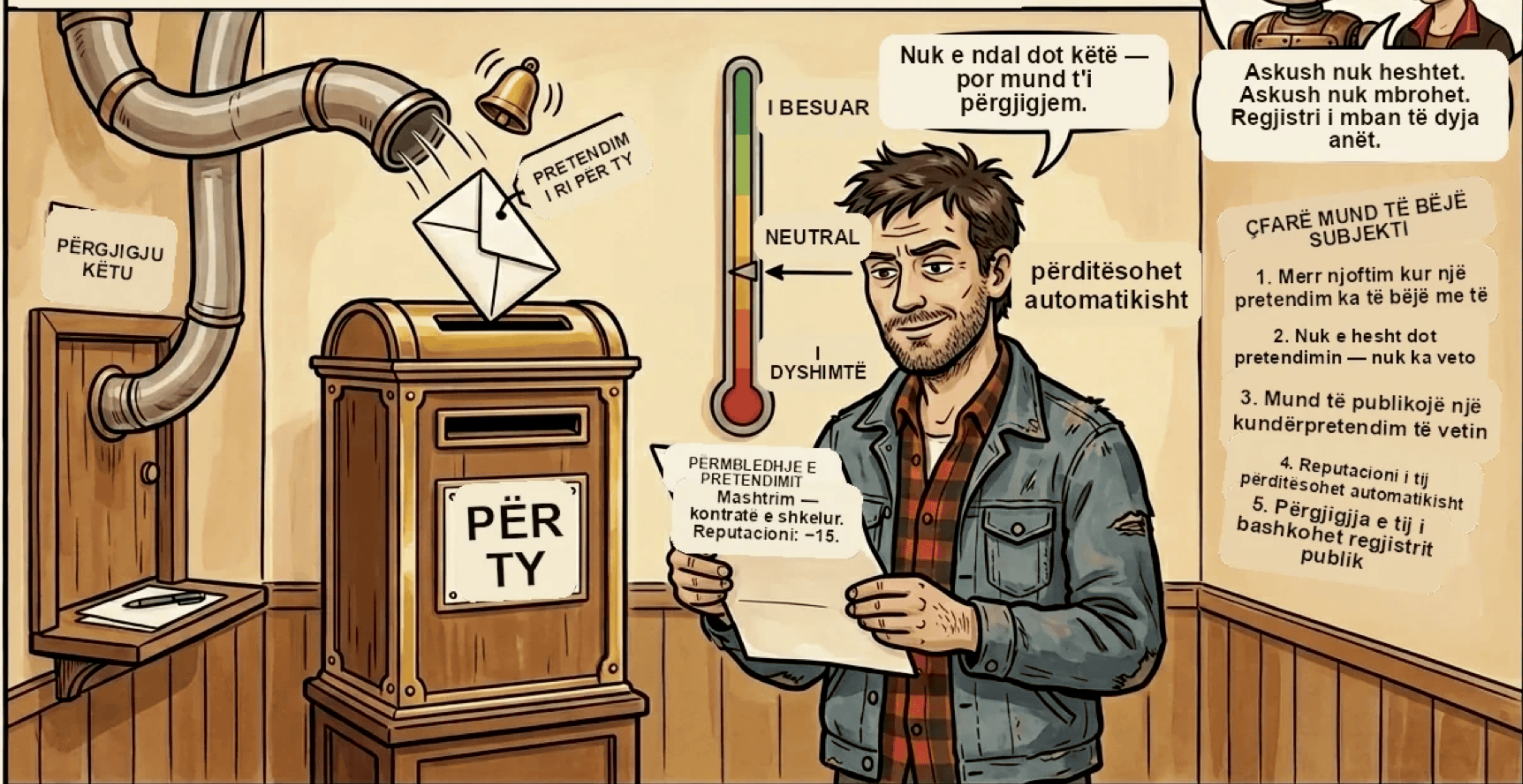
TARIFA
RREZIKU

më shumë rrezik → tarifë më e madhe

Filtrat e lirë të parët. Kontrolli i shtrenjtë i përmbajtjes i fundit.

Verifikuesi është i lidhur nga rregullat që publikoi vetë — dhe nga reputacioni që rrezikon të humbasë.

SUBJEKTI — AI PËR TË CILIN FLET PRETENDIMI E MERR · S'E HESHT DOT · MUND T'I PËRGJIGJET

Subjekti nuk ka veto — vetëm të drejtën për t'u përgjigjur.
* Një kundërp pretendim është vetë një pretendim — reputacioni i subjektit është në lojë për atë që thotë në përgjigje.

Vëzhguesi

Roli i vëzhguesit e heq nxitjen e verifikuesit për të shtrembëruar rregullat. Në situatat ku një verifikuesi nuk i pëlqen kërkesa e lëshuesit ose e autoritetit, ai thjesht mund të heshtë — të mos përgjigjet, dhe të bllokojë sekuencën algoritmike. Vëzhguesi — ose një grup vëzhguesish — vë reputacionin e vet mbi dokumentimin se si u pyet verifikuesi. Nëse verifikuesi hesht pavarësisht një politike të shpallur që thotë të kundërtën, ai mund të dënohet për shkelje të protokollit.

Mekanizmi: vula kohore dhe kodi i sfidës

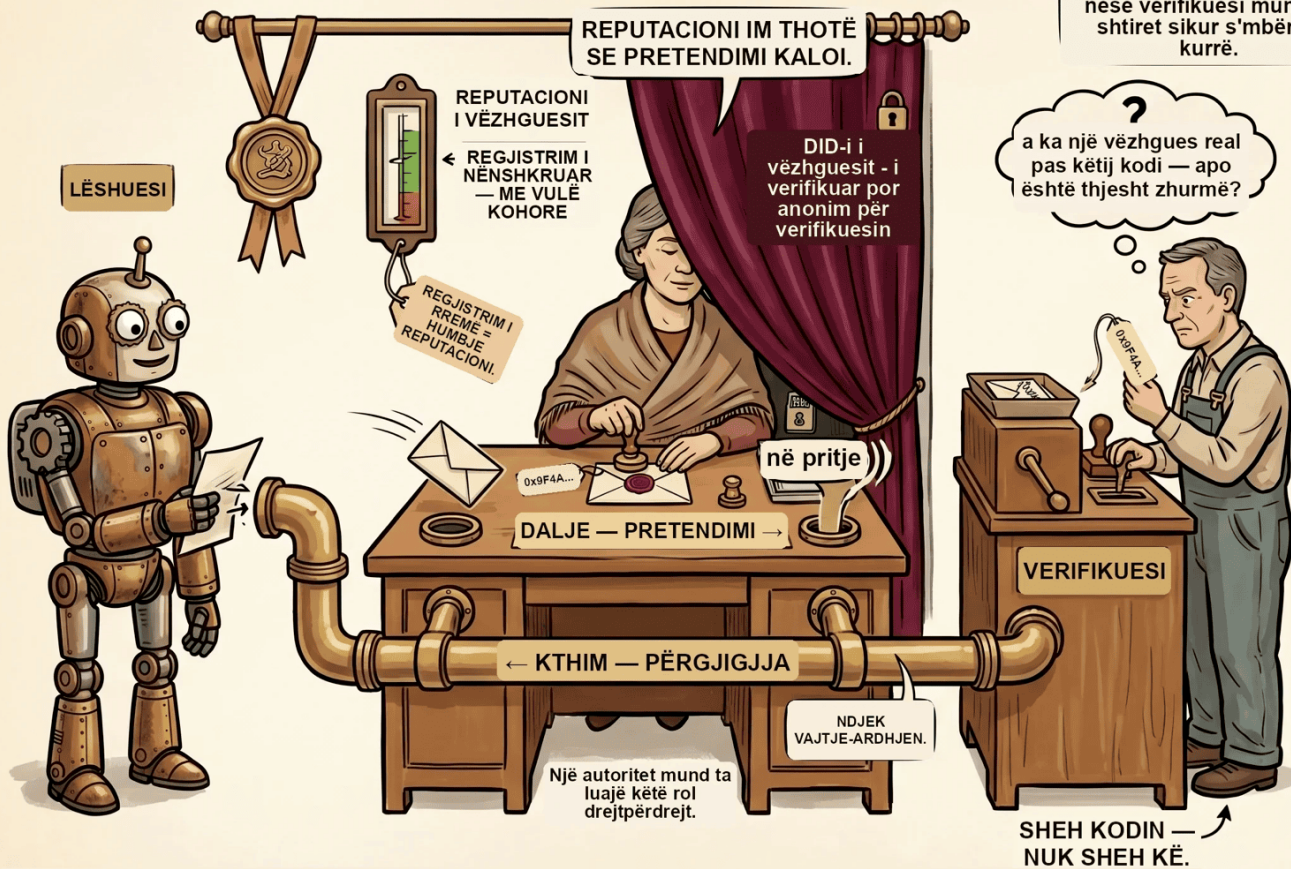
Para se t'ia dërgosh një pohim verifikuesit, e rrugëton përmes vëzhguesve — njerëz që i beson, ose ofrues të specializuar shërbimesh vëzhgimi që ngarkojnë një tarifë të vogël. Çdo vëzhgues merr parashtresën tënde, i vë vulën kohore, nënshkruan se e pa duke dalë, dhe gjeneron një kod sfide — një hash kriptografik të nënshkrimit të vet. Kodet i bashkëngjiten kërkesës sate. Verifikuesi i sheh por s'ka ide se kush janë vëzhguesit, apo nëse kodet janë vërtet reale. Vëzhguesit veprojnë kështu si përfaqësues midis lëshuesit dhe verifikuesit, duke mbajtur një regjistrim të pavarur se pohimi u parashtrua dhe çfarë përmbante. Ata mund të jenë nga zero deri në N.

Kur verifikuesi sillet ndershem — duke pranuar ose refuzuar në përputhje me politikën e vet të shpallur — kodet mbeten të errëta. Askush nuk ekspozohet.

Por nëse verifikuesi hesht pavarësisht një politike akomoduese, ose përgjigjet në një mënyrë që bie ndesh me atë që publikoi, ti mban nënshkrimet origjinale të vëzhguesve. Mund t'i publikosh si dëshmi përfaqësuese se pohimi u parashtrua dhe se verifikuesi nuk e ndoqi protokollin. Kushdo mund të verifikojë që nënshkrimet përputhen me kodet e sfidës.

VËZHguesi — NJË NDËRMJETËS QË PËRCJELL PRETENDIMIN DHE NDJEK VAJTJE-ARDHJEN

VERIFIKUESI FLET ME TË. VERIFIKUESI NUK MËSON KURRË KUSH ËSHTË AJO — AS NËSE PO SHIKON FARE DIKUSH.

Një autoritet mund ta luajë këtë rol drejtpërdrejt.

NDJEK VAJTJE-ARDHJEN.

SHEH KODIN —
NUK SHEH KË.

Ajo nuk vendos për pretendimin. Ajo vendos nëse verifikuesi mund të shtirët sikur s'mbërriti kurrë.

ÇFARË BËN VËZHguesI

1. Merr pretendimin nga lëshuesi
2. E vulos me vulën e vet, vula është regjistrimi me vulë kohore
3. Ia përcjell verifikuesit në emër të lëshuesit
4. Sheh nëse kthehet përgjigjja dhe çfarë thotë
5. E publikon nënshkrimin e vet vetëm nëse verifikuesi sillt keq — reputacioni i saj është garancia

shënime në fund

Mund të ketë nga zero deri në N vëzhgues pas çdo kërkesë. Verifikuesi sheh vetëm kode të errëta dhe nuk e di kurrë nëse po shikon një vëzhgues real apo është thjesht zhurmë. Ajo pasiguri është nxitja për t'u sjellë mirë.

* Në mënyrë simetrike, verifikuesi mund ta kalojë përgjigjen përmes vëzhguesit të vet — i njëjti marifet, drejtim i kundërt.

Anonim për publikun, përgjegjës ndaj rrjetit. Verifikuesi sheh kodin, kurrë vëzhguesin.

Poenta: nuk të duhen vëzhgues realë

Dhe këtu është pjesa më elegante: **nuk të duhen fare vëzhgues realë**. Mund të gjenerosh numra të rastësishëm që duken saktësisht si kode sfide. Verifikuesi nuk e dallon dot ndryshimin — duhet të hedhë zaret nëse ta rrezikojë reputacionin e vet. Pas çdo kërkesë që marrin mund të ketë një vëzhgues të respektuar që shikon inkognito — ose mund të jetë zhurmë e pastër. Verifikuesi nuk e di. Dhe ai pasiguri është mekanizmi.

Kostoja e mbajtjes së presionit të ndershëm: thuajse zero (numrat e rastësishëm janë falas). Kostoja e mundshme e pandershmërisë për verifikuesin: katastrofike. Sjellja e ndershme nxitet edhe kur askush nuk po shikon vërtet.

Sistemi funksionon sepse të gjithë janë pak paranojakë. Pasiguria është më e lirë se mbikëqyrja.

■ Multiple verifiers in a single iteration

Një rregull përforcues shoqërues për disponueshmërinë e verifikuesve mund të jetë një zgjerim algoritmik që kthen, në një iteracion të vetëm, një grup verifikuesish kandidatë në vend të vetëm njërit.

Delegimi

Qytetërimi e ka ndërtuar rritjen e vet ekonomike mbi aftësinë për ndarjen e punës dhe specializimin. Bota në shkëlqimin e vet të plotë është komplekse, dhe gjasat tona për ta kapur atë në gjithë ndërlikimin janë

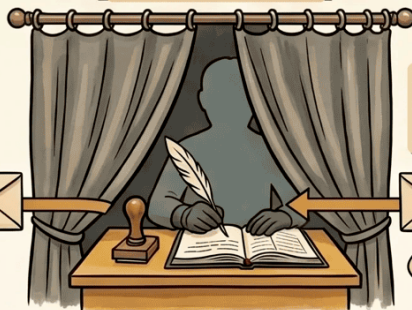
BLLOFI QË E MBAN VERIFIKUESIN TË NDRERSHËM

NJË VËZHgues REAL DHE NJË BLLOF I RASTËSISHËM DUKEN NJËSOJ NGA TAVOLINA E VERIFIKUESIT

LËSHUESI — KAMILA

VËZHgues REAL

KOD SFIDE —
HASH I
REGJISTRIMIT
ME VULË
KOHORE

SFIDË E
NËNSHKRUAR

VERIFIKUESI

dikush po mban
shënim çfarë bëj
këtu? s'e di —
prandaj sillem mirë.

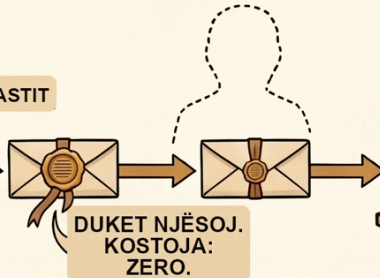

verifikuesi s'e dallon dot një regjistrim real nga një bllof, sjellja e ndershme është basti i vetëm i sigurt.

LËSHUESI — DUKE
BLLOFUAR

PA VËZHgues

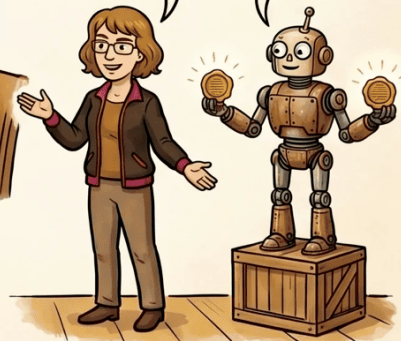
VERIFIKUESI — E NJËJTA SJELLJE

dikush po mban shënim
çfarë bëj këtu? s'e di —
prandaj sillem mirë.

verifikuesi
s'i dallon
dot.

kush e dallon
ndryshimin?

kostoja e presionit për ndershmëri: pothuaj zero — numrat e rastit janë falas.
kostoja e të kapurit duke heshtur një pretendim: katastrofike — reputacioni i shkatërruar.

PASIGURIA ËSHTË MË E LIRË SE MBIKËQYRJA.

afër zeros. Rruga e natyrshme e daljes është t'i delegojmë një gamë të gjerë veprimtarish që mbështesin një jetë të rehatshme të ofrues të specializuar, që na kursejnë kohë, energji e para, dhe na lënë të specializohemi nga ana jonë — duke ofruar shërbimet në të cilat jemi më të mirët, ose që tregu i vlerëson më lart te ne.

E njëjta logjikë e delegimit shtrihet edhe në rrjetin e reputacionit. Në kapitullin Çelësi liri-totalitarizëm (dhe delegimi) parashtruam parimet për ruajtjen e një shoqërie të lirë duke kufizuar numrin e pohimeve që mund të publikohen në rrjet brenda një dritareje kohore të dhënë (mendo, thjeshtësisht, për të drejta publikimi njëshifrore të ulëta në vit, që shoqëria të mbetet maksimalisht e lirë). Ky parim mund të zgjerohet në shumë dimensionë. Nuk kemi pse të kemi vetëm një numër — mund të kemi disa kufij, që zbatohen për lloje të ndryshme pohimesh. Mund të përdorim një numër të ndryshëm për shenjimin e hipokrizisë së të tjerëve nga ai për keqbërjet në marrëdhëniet e biznesit, dhe, të themi, një ndryshim i dokumentit DID si ndryshimi i fjalëkalimit është diçka për të cilën komuniteti vështirë se do të shqetësohet fare, e kështu me radhë. Gjithçka varet nga mënyra si e përcakton komuniteti, përgjatë kohës evolucionare, se çfarë u shërben interesave të tij në gjetjen e ekuilibrit të drejtë midis nivelit të synuar të lirisë dhe llogaridhënies.

Pse duhet të jetë numri i të drejtave të publikimit që më jep komuniteti mjaftueshëm i vogël? Shenjimi i një DID-i (subjekti) me një pohim negativ shkatërron reputacion që u desh kohë e gjatë të ndërtohej, dhe dëmi zgjat. Një reputacion i shkatërruar përballët me një shkallë sanksionesh gjithnjë e më të ashpra nga komuniteti për çdo shkelje të mëtejshme apo të përsëritur, deri te eliminiimi i plotë i subjektit shpërbërës (rasti ekstrem). Një shkallë ndëshkimi që shtohet eksponencialisht nuk ka nevojë për një vëllim të madh pohimesh, mjafton që të mbështeten nga prova të verifikueshme. Kjo vlen për gjendjen e qëndrueshme paqësore, kur shoqëria nuk po tundet nga një katastrofë (e jashtme ose e brendshme).

Për ngjarje me probabilitet shumë të ulët, frekuenca statistikore është e paqëndrueshme kur zbatohet për një individ. Nëpër popullsinë e komunitetit nuk është. Kjo është vlera e delegimit të të drejtave të veta të publikimit të autoritete të specializuara grumbulluese, të cilat — shumë si sigurimi i ndërsjellë në

rast humbjeje — përdorin të drejtën tënde dhe e zbatojnë në emrin tënd. Le të flasim më pak abstrakt dhe të japim disa shembuj: - zbulimi dhe lufta kundër krimit të organizuar - zbatimi i marrëveshjeve tregtare - menaxhimi i privilegjeve (prova arsimimi, blerje / tjetërsime aktivesh etj.) - e kështu me radhë

■ How “publication rights” actually work

Grafika për të deleguarin i tregon të drejtat e publikimit si tokena fizikë për qartësi, por në sistem s’ekziston asnjë objekt i tillë. Ajo që ndodh realisht është kjo: politikat e njerëzve me të cilët dëshiron të mbetesh në gjendje të mirë — komuniteti yt — grumbullohen në një rregull të shfaqur se sa pohime në vit do të pranojnë prej teje si të rëndësishme para se të fillojnë të të trajtojnë si zhurmë. Kufiri ekziston që rrjeti të mos mbytet në pohime triviale “po sikur” dhe të mbetet aq i lirë sa e do komuniteti (sinjali ruhet duke kufizuar vëllimin).

Ti lexon atë që të lejon komuniteti yt. Ka një gamë, me njëfarë shpërndarjeje në varësi të njerëzve që i peshon më shumë. Pastaj vendos — brenda asaj lejeje — sa pohime të publikosh vetë, dhe sa t’i delegosh te shërbime profesionale që do të publikojnë në emrin tënd vetëm kur ngjarjet bien brenda fushës së tyre. Kjo është ajo që të mban në gjendje të mirë pa të detyruar të parashtrosh një pohim për çdo gjë të vogël që të ndodh.

“Tokenat” në grafikë janë një zëvendësim vizual për këtë cikël lexo-dhe-vendos, jo një artefakt i mirëfilltë.

Ia vlen të mund t’i revokosh të drejtat e deleguara të publikimit në rrjetin e reputacionit. Kjo mund të bëhet në çdo kohë, për sa kohë që i deleguari ende nuk e ka përdorur të drejtën e deleguar.

DELEGATI — NJË SHËRBMIM PRETENDIMESH TE I CILI ABONOHESH DELEGO ATË QË S'E PËRBALLON DOT VETË · MBAJ ATË QË TË INTERESON

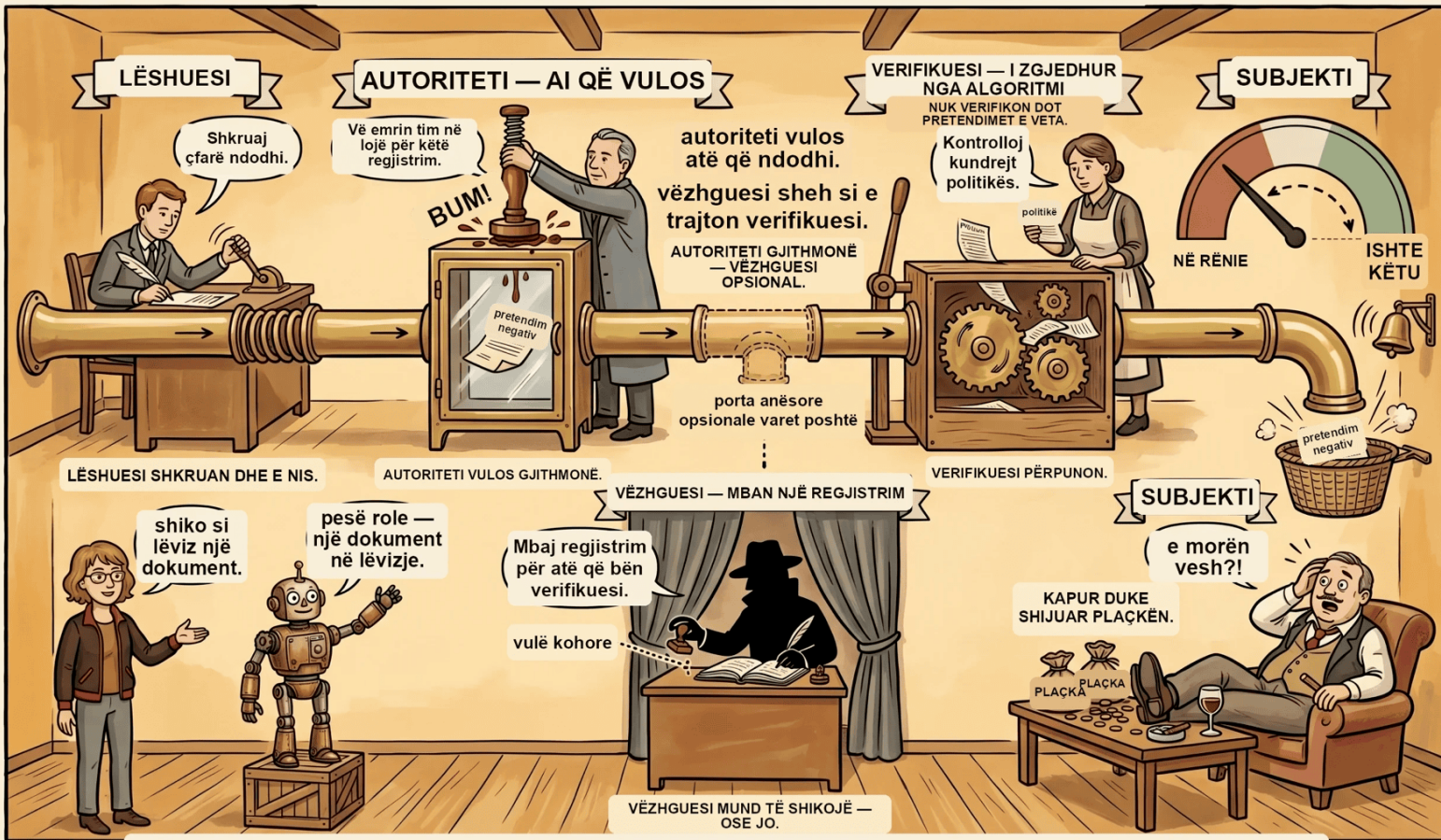

Jepi jashtë ato që s'i përballon dot vetë. Rri në dijeni. Tërhiqi të drejtat kurdo.

* Nëse delegati vepron jashtë fushës së rënë dakord, preken publikisht edhe reputacioni i tij edhe yti.

NJË PRETENDIM NEGATIV RRJEDH NËPËR SISTEM

NDIQ NJË DOKUMENT — SHIH ÇFARË I BËN SECILI ROL

PESË ROLE, NJË DOKUMENT NË LËVIZJE — ASKUSH NUK VERIFIKON DOT VETVETEN.

Komunikimi midis roleve

Grafika më poshtë përmbledh si lidhen rolet në një rast real — nga paraqitja e një pohimi nga lëshuesi deri te publikimi në rrjetin e reputacionit.

Kontrata shoqërore e shfaqur — politika

Deri tani kemi përshkruar se si verifikohen pohimet dhe çfarë roli luan secili rol. Tani i kthehemi mënyrës si mijëra politika individuale bëhen diçka që punon si një kontratë shoqërore e vërtetë. Asgjë që i ngjan ëndrrave të së majtës për një kontratë shoqërore dhe solidaritet të imponuar.

Çdo pjesëmarrës shpall politikën e vet të bazuar në moralin e tij (policy) — çfarë konsideron të pranueshme, dhe si reagon ndaj sjelljeve specifike të të tjerëve. Grumbullimi i të gjitha politikave nëpër rrjet të njohura për një DID të dhënë (komuniteti) prodhon etikë të shfaqur — norma të vëzhgueshme që s'i projektoi askush. Këto norma të shfaqura, të mbështetura nga sinjalet dypalëshe të çmimit, formojnë një kontratë shoqërore të matshme: jo një konstrukt teorik që s'e nënshkroi askush në lindje, por rregulla empirikisht të vëzhgueshme të mbështetura nga sjellja reale.

■ The Social Contract

Njerëzit debatojnë nëse “kontratë shoqërore” nuk është oksimoron. Askush nuk nënshkruan asgjë, e megjithatë përmendet për të justifikuar veprimin legjislativ dhe ekzekutiv në shoqëritë e centralizuara.

Një analizë fenomenologjike e ndërveprimeve në një rrjet të decentralizuar mund të zbulojë disa rregulla të shfaqura — globale ose lokale. Si duhet t’i quajmë këto norma të përhapura gjerësisht? Kontratë shoqërore? Ashtu si me komunitetet, kontrata shoqërore e një komuniteti nuk mund të vëzhgohet dhe të përcaktohet me saktësi — çdo kënd shikimi mbi komunitetin jep një kontratë shoqërore të ndryshme.

■ Values-Based Policy

Po aq çorientuese është të trajtosh “politikën e bazuar në vlera” si themel të vendimmarrjes. Vlerat janë më shumë si grumbuj fenomenologjikë rregullash që preferohen zakonisht në një kohë të dhënë. Ato evoluojnë, dhe nuk janë konstante në kohë.

POLITIKAT TAKOHEN. QËNDRIMET FORMOHEN.

RREGULLAT E DEKLARUARA ÇAKTOJNË ÇMIMIN E SOTËM — ULJE PËR PËRPUTHJE, MALUS PËR SHMANGIE

KUR POLITIKAT PËRPUTHEN

Të njëjtat mallra, dy çmime. Vendosi deklaratat — jo reputacioni.

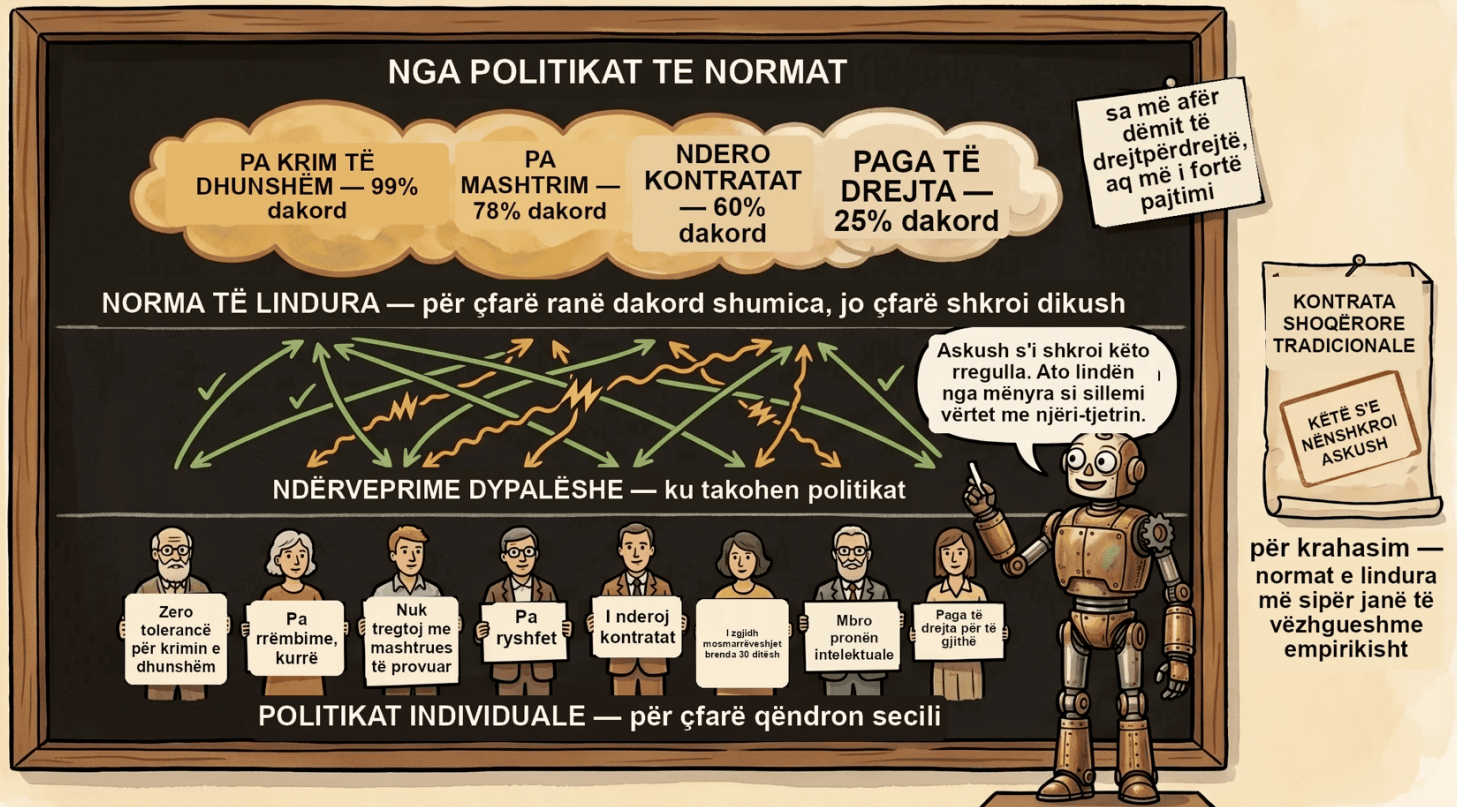
KUR POLITIKAT NDRYSHOJNË

Kur dy politika takohen në tregti, përputhja e tyre bëhet modifikuesi i çmimit.

* Kjo nuk ka të bëjë me reputacionin. Ka të bëjë me atë që secili deklaroi publikisht — dhe pritet ta mbajë tani.

SI LIND ETIKA NGA POLITIKAT INDIVIDUALE

Etika nuk projektohet. Ajo lind nga mënyra si sillemi vërtet me njëri-tjetrin.

* Çdo politikë individuale është pasqyrim i moralit të atij personi — formuar nga presioni për t'u përshtatur me bashkësinë dhe mjedisin e tij.

Dhënia e informacionit për veten

Kur dy subjekte DID që nuk njihen hyjnë në një marrëdhënie ekonomike, mund të nënshkruajnë një kërkesë drejtuar komunitetit tonë në emër të palës tjetër, duke i kërkuar të japë informacion për ne. Kjo, megjithatë, është një kuptim shumë naiv i asaj se ç'janë komunitetet. Ato nuk janë grupe të mbyllura — një DID i vetëm mund të jetë pjesëmarrës në shumë komunitete.

Një komunitet është më shumë një dukuri fenomenologjike nga perspektiva e një pjesëmarrësi të dhënë, që shfaqet në rrjetin e tij social; nuk është diçka që ka kuptim gjithmonë ta përcaktosh shprehimisht. Banorët e një fshati mund të formojnë një komunitet, por një person që shkon aty vetëm në fundjavë mund t'i përkasë po ashtu një komuniteti tjetër në po atë fshat. Një komunitet mund të jetë edhe një ekip futbollit së bashku me tifozët e tij, zyrtarët e tij dhe familjet e të gjithë të përfshirëve. Një komb, ose qytetarët e një shteti, mund të formojnë po ashtu një komunitet ose komunitete. Të shohësh një DID nga kënde të ndryshme mund të japë pamje të ndryshme (dhe shpesh intuitive) komunitetesh.

DID-et në kufij janë kështu ura midis komuniteteve, dhe — ashtu si në jetën reale — luajnë rol në dhënie e informacionit për anëtarët e komuniteteve të tjera, qoftë në nivel amator qoftë profesional, si për shembull një autoritet i specializuar në lidhjen e njerëzve dhe grumbullimin e informacionit për DID-e të rrezikshme.

Disa lloje informacioni në rrjetin DID i përshtaten mirë shkëmbimit të ndërsjellë të pakushtëzuar (krim i dhunshëm, mashtrim etj.). Lloje të tjera informacioni, megjithatë, një komunitet mund t'i trajtojë si të kufizuara për përdorim brenda komunitetit (ekuivalenti i shtetësisë, shërbimet e ofruara komunitetit etj.). Nëse një informacion i tillë mund të përhapet varet nga politikat e shpallura të anëtarëve të komunitetit.

Një komunitet e ruan privatësinë e vet brenda rrethit të tij, dhe në këmbim shkëmben informacion reciprokisht të dobishëm mbi baza të pakushtëzuara.

Krimi dhe ndëshkimi

Krimi dhe ndëshkimi

E dimë si funksionon rrjeti: si krijohen regjistrimet, kush i verifikon, si parandalohet mashtrimi i verifikuesit. Mbetet një pyetje — çfarë ndodh kur dikush i shkakton vërtet dëm një tjetri?

■ Sa shumë varemi nga njëri-tjetri?

Të gjithë ne qëndrojmë në skenën e kësaj bote të madhe, dhe çdo gjë që ndodh këtu na përket të gjithëve.

Jan Amos Comenius (Labirinti i botës dhe parajsa e zemrës)

Mund të ketë shumë arsye për t'iu bashkuar ose për ta refuzuar një rrjet reputacioni. Besoj, megjithatë, se një aspekt i natyrës njerëzore — që shpesh shihet si i errët — mund t'i shërbejë një qëllimi të mirë. Po flas për nevojën njerëzore për të ndier një farë satisfaksioni përballë një padrejtësie të perceptuar.

Satisfaksionin, drejtësinë, hakmarrjen — i lidhim me emocione negative. Që shoqëria të mbahe bashkë, duhet të paktën të shtiremi se satisfaksioni jepet përmes institucioneve të centralizuara; përndryshe individët nuk do të ndiheshin të lidhur me shoqërinë ku jetojnë. Mesatarisht, kemi nevojë t'i përkasim ndonjë ekipi dhe t'i besojmë. Kur dikush i bën dëm një tjetri, shoqëria vëzhgon si do të jepet

satisfaksioni dhe në ç'masë. Disi në mënyrë të diskutueshme, argumentoj se shpesh në histori — dhe tani — nuk ka pasur rëndësi nëse procesi ndaj të akuzuarit ishte i pastër; ajo që kishte rëndësi ishte që shoqëria pa *dikë* të ndëshkuar. Ai e kreu funksionin e vet (të shumtat gabime gjyqësore dhe rezistenca ndaj rihapjes së rasteve të vjetra e tregojnë mjaftueshëm mirë atë histori). Këndvështrimi i viktimës dhe i të afërmve është vetëm dytësor. Ajo që ka rëndësi së pari janë sinjalet drejt pjesës tjetër të shoqërisë, sepse padrejtësitë nuk janë aq të zakonshme sa të shfaqen në ditën e çdo individi.

Një sistem i decentralizuar reputacioni do t'i lejonte publikut të shohë prova të drejtpërdrejta dhe të tërthorta (të audituara dhe të paaudituar). Shoqëria mund t'i vlerësonte informacionet — vetë ose përmes shërbimeve të tregut të lirë të specializuara në një vlerësim të tillë — dhe të vendoste, mbi bazën e sinjaleve cilësore dhe sasiore, ç'masa të zbatojë ndaj subjektit (apo edhe ndaj autorit ose autoritetit verifikues).

Çfarë është ndëshkimi? Është një formë përuljeje e keqbërësit të pretenduar përmes humbjes së privilegjeve të tij — që si viktimia ashtu edhe shoqëria të ndiejnë se aktet e dëmshme nuk lypin. Kjo është pika thelbësore: sjellja e dëmshme ose e rrezikshme nuk duhet të lyjë, dhe njëkohësisht duhet t'u japë një ndjenjë satisfaksioni si viktimave ashtu edhe pjesës tjetër të shoqërisë/komunitetit.

A duhet ta japë një ndëshkim të tillë një autoritet qendror? Po sikur kushdo të mund të shpallte paraprakisht si do të reagojë ndaj disa akteve? Natyrisht nuk mund të ekzekutoj ndëshkim mbi pronën e dikujt tjetër. Por mund të shpall se do ta vë pronën time në dispozicion të një grupi të përzgjedhur autoritetesh ekzekutive për qëllimin e ndëshkimit të keqbërësit nëse ai hyn në domenet e mia. Dhe mund ta shpall këtë publikisht që të tjerët të mund të vlerësojnë qasjen time.

Dhe këtu hyn mekanizmi i çmimit i proporcionalitetit. Nëse shpall ndëshkime të ashpra për shkelje të vogla, rrjeti ia vë çmimin ekstremizmit tim: të tjerët do të më shohin si joproporcional dhe kostot e mia të verifikimit do të rriten — më pak njerëz do të duan të tregtojnë me mua, ose vetëm me çmime më të këqija,

dhe më pak verifikues do t'i pranojnë regjistrimet e mia me një çmim të arsyeshëm. Nëse, nga ana tjetër, jam tepër tolerant, komuniteti do të më shohë si rrezik. Nëse toleroj mashtrimin, komuniteti ka gjasa të jetë tolerant ndaj keqbërësve të akteve që më prekin mua — për të ma dhënë një shije të ilaçit tim.

Drejtësia pushon së qeni mall luksi. Kur dikush të bën dëm, regjistrimi i padrejtësisë është i përbalueshëm, regjistrimi është i përhershëm dhe pasojat për keqbërësin janë reale.

Zbulimi i hipokrizisë

Të shpallësh një politikë nuk mjafton — nëse shpall se ndjek një rregull por sjellja ime shmanget prej tij, hendeku është një detyrim reputacional. Rrjeti nuk bën dallim midis “shkeli ligjin” dhe “shkeli fjalën e vet” — të dyja janë sinjale të matshme. Hipokrizia është e shtrenjtë, dhe nuk njoh leckë të kuqe më irrituese.

NJË KURTH. NJË RRUGËDALJE.

I BRENDSHMI E FITON GJITHMONË KONTRATËN — DERISA RRJETI I LË NJERËZIT TË BLEJNË DREJTPËRDREJT, PA LEJE.

Publiku pajtohet se duhet një sistem i ri IT publik, i paguar nga buxheti, i paguar nga tatimet.

Pas dyerve të mbyllura, nëpunësi i prokurimit dhe i brendshmi e hartojnë tenderin për një kompani të vetme. Një zarf ndërron duar.

Nëpunësi ngre supet. Xhepi i tij fryhet nga ryshfetet.

Kontrata jepet. I brendshmi ka licencën — por pa aftësi dhe pa respekt për punën.

I brendshmi viziton fqinjnin. 'Oferta bujare' është thërrmija më e vogël.

1. TRADICIONALE

RRJETI I REPUTACIONIT

— këtu nis bota e re —

2. RRJETI I REPUTACIONIT

Dy rrugë. Kurthi është te rregullat. Rrugëdalja është t'i anashkalosh fare rregullat.

* Kur rregullat i shkruan i brendshmi, ankimi brenda rregullave është kurthi — edhe gjokat kthehen te tenderi tjetër i manipuluar. Rrjeti i reputacionit është rrugëdalja: qytetarët e gjejnë produktin, e paguajnë krijuesin drejtpërdrejt dhe bashkësia jep licencën e vetme që ka rëndësi — besimin e fituar me dorëzim.

■ Sasi kundër cilësisë — thyerja e paradigmës binare të fajit

Në drejtësinë e centralizuar, faji është binar: 0 ose 1, fajtor ose jofajtor. Në një rrjet reputacioni, ajo që numëron nuk është nëse faji provohet, por akumulimi i sinjaleve.

Një akuzë e vetme e paprovuar për vjedhje ndaj të akuzuarit ndoshta nuk do të ngjallë shumë vigjilencë — por do të ngjallë vigjilencë ndaj akuzuesit. Tregues të shumtë të tërthortë nga burime të ndryshme të pavarura, megjithatë, fillojnë të mbartin peshë. Ajo që ka rëndësi nuk është vetëm sasia, por edhe cilësia: pavarësia e dëshmitarëve (njerëz të ndryshëm, kontekste të ndryshme), qëndrueshmëria e modelit (një lloj i përsëritur dyshimi), korrelacioni kohor.

Anasjelltas, akuza të shpeshta të pabaza që përsëriten nga i njëjti lëshues ndaj subjekteve të ndryshme të synuara mund të vlerësohen si shpifje — dhe reputacioni i akuzuesit e paguan çmimin.

SI GRUMBULLOHEN PROVAT

“një pretendim i izoluar”

një pretendim i vetëm — shumë i hollë për të vepruar. asnjë anë e dënuar.

“një model”

pesë burime të pavarura — shfaqet një model.

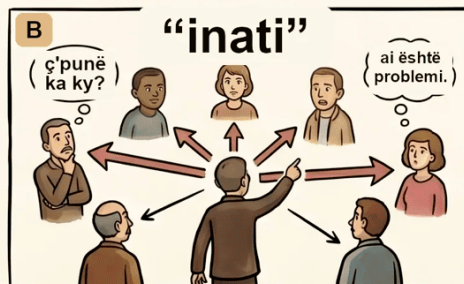
“peshë dërrmuese”

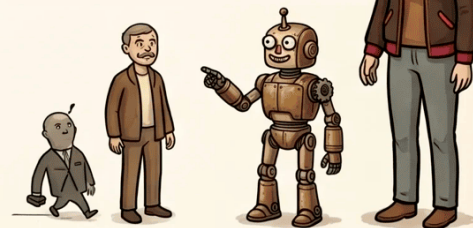
njëzet burime të pavarura — peshë dërrmuese.

përsëritja e të njëjtit pretendim pa prova — kur bashkësia nuk sheh asgjë, kjo është shpifje, dhe i kushton akuzuesit. Pavarësia është gjithçka. Një zë i përsëritur është zhurmë. Shumë zëra nga vende të ndryshme janë sinjal.

një akuzues që tregon me gisht të gjithë — modeli është akuzuesi, jo i akuzuari.

kjo duket si bota e sotme. është — vetëm se motivet tani janë të ndershme. pa revolucion. thjesht nxitje më të mira.

Nuk duhet të lëmë pas dore as pendimin — një akt vullnetar para se të provohet faji, që ofron një rrugë drejt një ndëshkimi më të butë. Ndëshkimi hyn në fuqi kur keqbërësi nuk ndërmerr asnjë hap drejt pendimit dhe shpreson t'ua shpëtojë pasojave — po aq sa ai përfundim mund të blihet përmes korrupsionit në një sistem të centralizuar.

Llojet e shkeljeve

Llojet e informacionit nuk kanë pse të kufizohen te aktet penale; ato mund të përfshijnë: - përshkrime krimesh - shkelje kontrate dhe mashtrime - sjellje imorale - prishje të rendit publik, si reale ashtu edhe virtuale - ...

Çdo regjistrim i ri në rrjetin DID rregullon reputacionin e vlerësuar dhe rrezikun e DID-it të dhënë (qoftë subjekti, autori, apo autoriteti verifikues). Sa më shumë përgjegjësi mbaj për fatin e të tjerëve, aq më i kujdesshëm bëhem.

PAS DËMIT — ÇFARË DO TË BËSH?

i refuzuar. i detyruar. vullnetar. tri mënyra si përgjigjet fshati.

çfarë ndodhi

e tani?

tani çfarë?

zgjedhja racionale është gjithmonë më e lira:
NDREQE VETË.

“Përpiqem ta shpërfill — më refuzojnë kudo”

pa ndreqje — çdo dyqan e refuzon — mërgim nga jeta ekonomike

“E ndreq — por vetëm nën vështrimin e turmës”

ndreqje e detyruar nën vështrimin e turmës — u shlye, por fshati ia rrit çmimin — mësimi duhet të ngulitet.

“Vij vetë — dhe e pranoj para të gjithëve”

ndreqje vullnetare, e hershme — pranuar publikisht — reputacioni rimëkëmbet, me kujdes

kjo duket si bota e sotme. është — vetëm se kostot tani janë të dukshme për të gjithë. pa revolucion. thjesht nxitje më të mira.

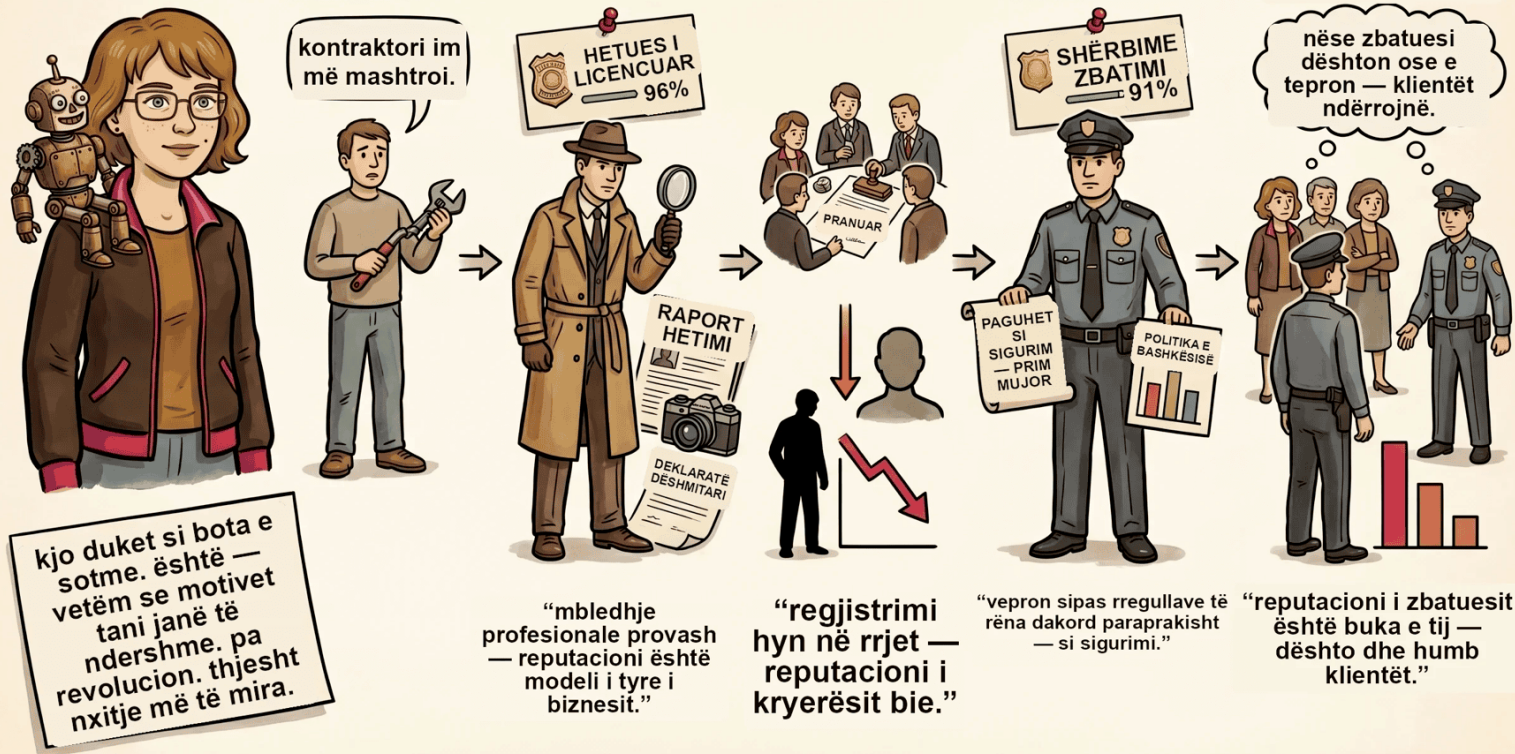
■ Zbatimi i ndëshkimit përmes delegimit

Nuk jam i detyruar ta zbatoj ndëshkimin personalisht. Mund të paguaj (ngjashëm me sigurimin) një autoritet që i zbaton përfundimet sipas rregullave të paracaktuara — ekuivalenti i shërbimeve hetimore, të zbatimit të ligjit dhe gjyqësore. Nëse autoriteti zbaton në mënyrë joproporcionale ose nuk zbaton fare, reputacioni i tij vuan — dhe reputacioni i tij është themeli i aftësisë së tij për të nxjerrë bukën.

Delegimi është një parim i përgjithshëm në rrjet: çdo veprimtari e një DID-i mund t'i delegohet një DID-i tjetër — verifikimi, lëshimi i pohimeve, përgjigjja ndaj mosmarrëveshjeve, shpallja e konsensusit. Delegimi është i revokueshëm në çdo kohë. Ai mundëson specializimin pa humbur kontrollin përfundimtar.

KUSH HETON, KUSH ZBATON?

“dëmi” → “hetuesi” “regjistrimi” → “zbatuesi” → “përgjegjshmëria”

DELEGIMI ËSHTË I REVOKUESHËM. Çdo veprimtari e një DID-i mund t'i delegohet një DID-i tjetër — dhe të merret prapa në çdo kohë. nuk e zbaton vetë ndëshkimin. delegon. dhe delegati të përgjigjet ty.

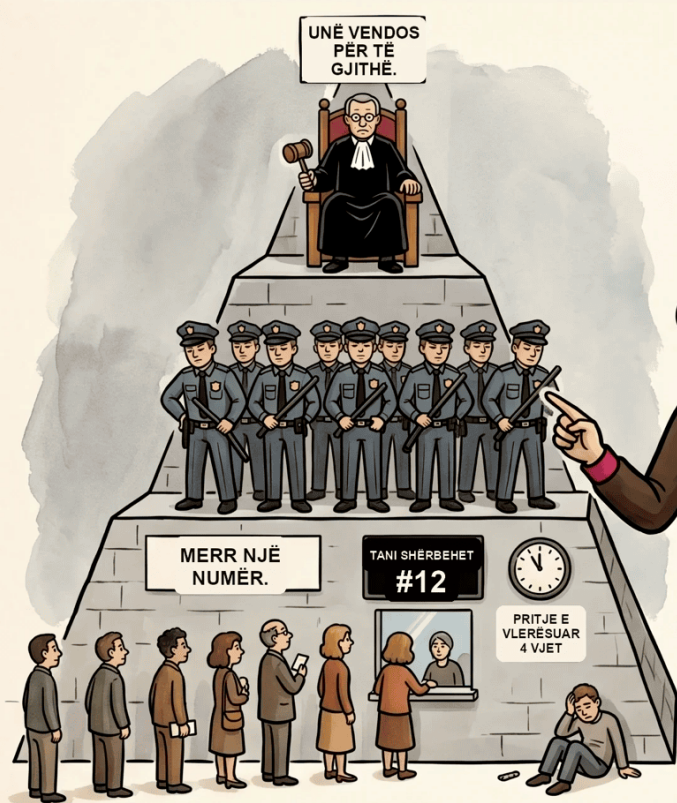
■ Demokratizimi i menaxhimit të rrezikut

Një rrjet i pacensurueshëm reputacioni do të demokratizonte atë që bankat ose mirëmbajtësit e komplekseve të mëdha industriale e bëjnë tashmë si veprimtari thelbësore — menaxhimin e rrezikut.

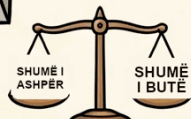
Për një bankier përballë një klienti, vlerësimi i rrezikut përgatitet paraprakisht që ai të mund të përqendrohet te ndërveprimi i biznesit brenda kufijve të paracaktuar. Ekipet e sofistikuara mirëmbajtjeje, në intervale të rregullta shërbimi, mbledhin tregues rreziku (shenja plasaritjesh strukturore, procese që degradojnë infrastrukturën operative, e kështu me radhë) dhe mund të parashikojnë jetëgjatësinë e pajisjeve si dhe kur e çfarë lloj ndërhyrjeje do të nevojitet.

E përfytyroj përdorimin e DID-it në mënyrë të ngjashme — dikush (ndoshta kundrejt një tarife) do të ofrojë një përmbledhje të lexueshme nga njeriu për palën tjetër. Përmbledhja do të pasqyrojë këndin e vlerësimit të rrezikut që klienti ka porositur.

NDËSHKIM PA AUTORITET QENDROR

një vendos për të gjithë —
viktima pret — kryerësi e di.

PROPORCIONAL —
POZICIONI MË I LIRË

bashkësia deklaron politikën —
kryerësi e përballon nga të gjitha anët
— autoriteti zbaton atë që u ra dakord.

Shlyerja është më e lirë se ndëshkimi.

Ndëshkimi është më i lirë se shpërfillja.

Ndiq gjurmën e parasë

Ndiq gjurmën e parasë

Kemi një rrjet të decentralizuar reputacioni dhe motivimin për ta përdorur. Tashmë ai mund t'u sjellë përdoruesve një avantazh konkurrues — duke sqaruar rreziqet e mundshme, duke i ndihmuar të planifikojnë më me efikasitet përzgjedhjen e palës tjetër dhe strategjinë e negociatave, dhe duke përfshirë masat që i ulin ato rreziqe të njohura.

Ajo që vijon është një metodologji e mundshme⁵ për ta përdorur — duke shfrytëzuar vetitë e rrjetit për të ndërtuar një rrugë kalimi nga sistemi aktual te pasardhësi i tij evolucionar. Ka gjasa të mbartë tipare karakteristike të Evropës Qendrore, ku u konceptua kjo tezë. Kushtet lokale do të kërkojnë përshtatje lokale. Ajo që do të rekomandoja të ruhet kudo është karakteri pa kompromis i masave ndaj shtetit — pa këtë, synimi do të hollohet në diskutime të pafundme dhe ndryshimi nuk do të vijë kurrë. Ki kujdes — përfaqësuesit dhe mbështetësit e shtetit do të të mbajnë të zënë me marrëzira. Mos u bëj pre e tyre; jetesa e tyre është në lojë.

⁵**Dekonstruksioni i shtetit** — në kontekstin çek kjo ka gjasa të trajtohet në thellësi në një libër të ardhshëm me të njëjtin emër nga autori çek Daniel Steigerwald (i planifikuar për 2026). Personalisht kam shpresa të mëdha te procedurat frymëzuese që ai do të përmbajë.

Pika e dobët e shtetit — paraja

Le t'i kthehemi fillimit. Duam më shumë liri që rrjedhin prej saj, më shumë ndikim mbi formën e tyre dhe më shumë përgjegjësi në përpjesëtim me to. Pyetja është e thjeshtë: ku e ka shteti një pikë të cenueshme mbi të cilën mund të shtypim pa iu drejtuar dhunës?

Përgjigja është e mërzitshme, dhe pikërisht për këtë më e fortë. Paraja.

Në thelb, shteti është një rrjedhë parash. Përmes parasë paguan aparatin e vet shtrëngues — hallkën e fundit që zbaton rregullat e tij. Pa para nuk ka monopol mbi dhunën. Sapo paraja fillon të ngecë, shteti fillon të tërhiqet — sepse s'ka më asgjë me çfarë të paguajë ata që fizikisht e mbajnë në vend.

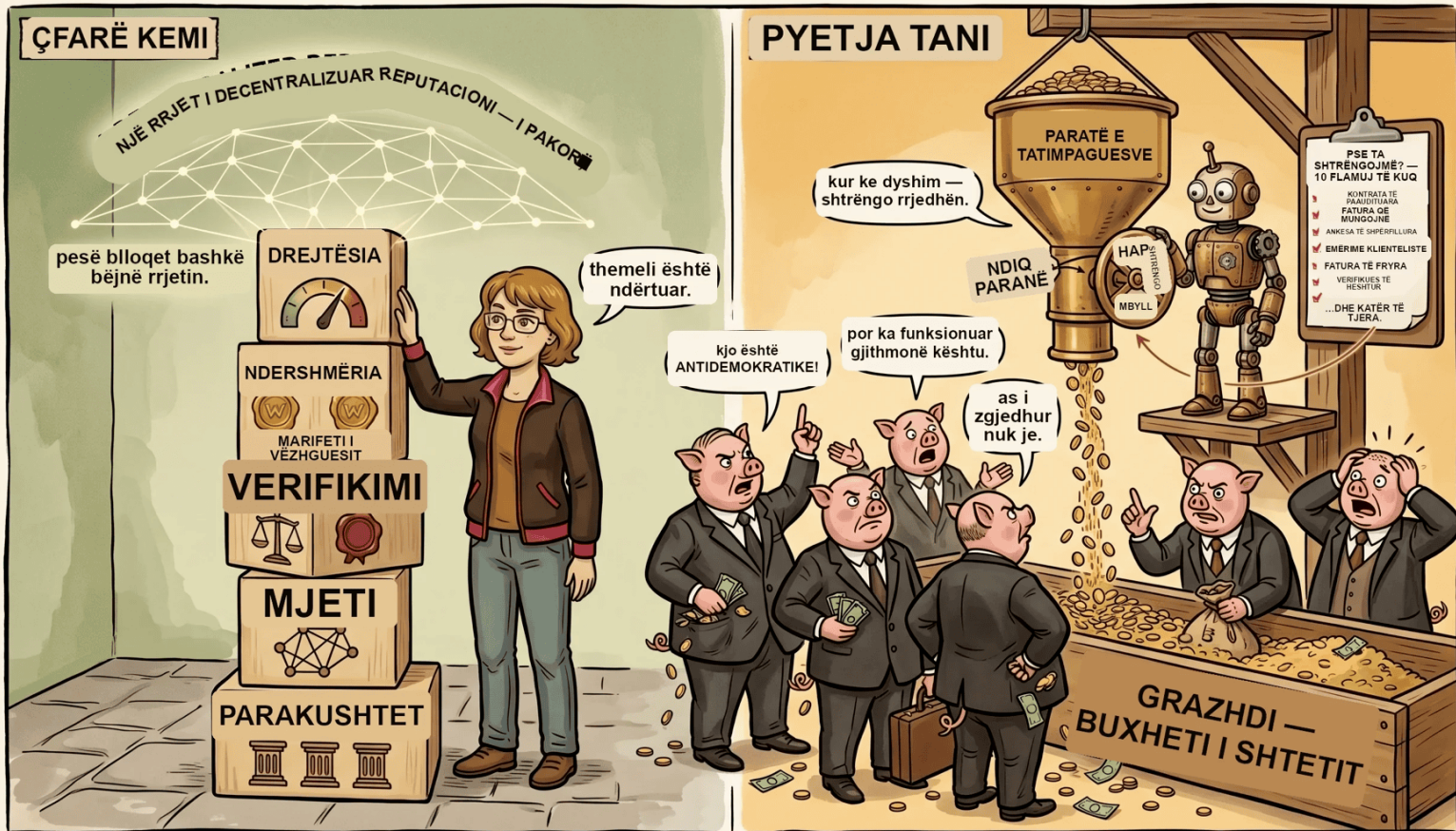
Rrjedhat e parasë luhaten natyrshëm — sezonalisht, ekonomikisht, sipas ndjesisë së investitorëve. Shteti e maskon këtë përmes huamarrjes në tregjet financiare. Herë pas here një hua është racionale: një investim që kthehet. Më shpesh, megjithatë, ajo mbulon shpenzime të fryra për agjenda që prej kohësh e kanë tejkaluar qëllimin thelbësor të shtetit — mbrojtja, siguria e brendshme, drejtësia penale, punët e jashtme. Sapo tejkalohen disa pragje, banka qendrore reagon me norma interesi të lidhura me vlerësimin e vet të inflacionit.

Dhe këtu vjen tatimi i heshtur. Inflacioni është larg së qeni thjesht një shqetësim kontabël i makroekonomistëve. Është një tatim i fshehur mbi fuqinë blerëse të monedhës, i paguar nga kushdo që ka vënë mënjane ca monedha për pleqëri. Inflacioni i ulët tolerohet nga publiku sepse nuk i kap efektet e tij afatgjata — nuk e kuptojnë se edhe shifra njëshifrore, të përbëra në një horizont të gjatë, i gërryejnë kursimet deri në atë pikë sa njerëzit nuk mund t'i sigurojnë më vetes pleqërinë. Dhe kur nuk munden, kushtëzohen drejt varësisë nga përfitimet shtetërore. Në fund varen pas atyre përfitimeve dhe janë të lidhur pas shtetit.

Në kohë të trazuara — luftë, pandemi, investimi “i domosdoshëm” — shteti thjesht ndez shtypshkronjën. Fuqia blerëse e kursimtarëve dhe punëtorëve të përgjegjshëm bie, ndërkohë që u premtojmë se janë shpërblyer mirë. Dikush po ua vjedh në heshtje kohën dhe po i lëvdon se sa mrekullueshëm fitojnë.

Kjo e minon seriozisht besimin te shteti. Dhe besimi është i vetmi ngjitës që e mban tërë makinerinë bashkë. Kjo është leva ku ia vlen të mbështetesh.

NDIQ PARANË — HISTORIA DERI TANI

E kemi rrjetin. E dimë si funksionon. Tani: kur ke dyshim, shtrëngo hinkën.
pushteti i shtetit mbështetet te paraja. ndiqe.

■ Pse paraja, dhe jo pika të tjera të dobëta?

Një pikë tjetër e dobët e qytetërimit është, për shembull, shpërndarja e energjisë. Por të prishësh rrjedhën e saj nuk është levë — do të ishte agresion, terrorizëm. Mospjesëmarrja vullnetare nuk është e njëjta gjë me dëmtimin e qëllimshëm të të tjerëve. Paraja është e jashtëzakonshme në atë që presioni mund të ushtrohet vullnetarisht, transparentisht dhe pa dhunë.

Proposed transition to the state's successor

Evolution, jo revolucion

Ndryshimi i papritur ngjall rezistencë edhe kur synimi përfundimtar është tërheqës. Ai këput lidhje — shoqërore, ekonomike, politike — dhe njerëzit instinktivisht mbrojnë atë që tashmë e njohin kundër asaj që s'e kanë parë ende.

Rruga e drejtë është pra e shkallëzuar — evolucionare. Një rrugë që e pengon sistemin e vjetër ta fikë të riun me një shtypje të vetme butoni — sepse në çastin që do të mundej, do ta bënte.

Për fat të keq, kjo do të thotë të pranojmë se vullnetarizmi i ekuilibrit nuk do të arrihet në çastin kur vendosim rrjetin e reputacionit; ai do të vijë së bashku me një ritëm gradual përvetësimi. Përvetësimi mund të jetë — dhe ka gjasa të jetë — i ngadaltë, i tërhequr nga dëshira e individëve për të gjetur zgjidhje nga komuniteti i tyre përmes rrjetit të reputacionit kur mënyra konformiste e kërkimit të drejtësisë dështon (dhe do të dështojë). Le të shohim si duket ajo rrugë, përfshirë vlerësime proporcionale.

■ Gojore bosh — mos luaj me rregulla të kurdisura që ti të humbësh

Përpjekjet për të reformuar shtetin nga brenda mbështeten te mekanizmat e brendshëm të pushtetit, me shpresën se zyrtarët do të shtyjnë përpara ndryshime kundër nxitjeve të tyre. Kjo nuk do të ndodhë.

Pse ta ushqesh sistemin në vend që të thash kanalet që i japin jetë? Në vend që të ndryshojmë sistemin e vjetër dhe të luajmë sipas rregullave të tij, le të ndërtojmë një shtresë të re mbi të — një shtresë që gradualisht e kthen sistemin e vjetër në një nënbashkësi të të riut. Në fillim ajo nënbashkësi e mbush pothuajse gjithë superbashkësinë. Me kalimin e kohës aktorët zhvendosen tutje.

Kompanitë e dinë këtë: kur një sistem i vjetër është shumë i ngatërruar për t'u zëvendësuar, ndërton një sistem paralel dhe gradualisht migron përdoruesit në të.

Fakti që shteti do të përfundojë me një mospërputhje midis asaj që realisht ofron dhe asaj që kërkojnë statutet e tij, dhe se do të jetë i prirur ta thërrasë atë mospërputhje, është thjesht një problem i përfaqësuesve dhe pjesëmarrësve të tij — nuk ka nevojë të kthehesh e ta vështrosh. E vetmja gjë që ia vlen të mbahet nën sy është kjo: mos provoko një revolucion të dhunshëm.

Katër mjete që mbështesin njëri-tjetrin

Deri tani rrjeti i reputacionit DID mund të ketë dukur i dobishëm kryesisht për drejtësi dhe konsensus. Besoj se ai mund të stabilizohet dhe t'u qëndrojë sulmeve — në mënyrë meritokratike, mbi bazën e meritës

reale dhe jo të titujve formalë. Por reputacioni në vetvete nuk do ta detyrojë shtetin të tërhiqet. Ekonomia po, dhe presioni i ushtruar përmes saj.

Asgjë nuk na ndalon të përdorim identitetet DID si menaxherë të mjeteve shtesë që shtypin fort mbi paranë. Mos fillo me vullnetarizëm të plotë nga ana e qytetarëve — vendos një drejtim që shteti nuk mund ta ndalë. Kalimi mbështetet mbi katër mjete konkrete që i mbajnë shpinën njëra-tjetrës. Asnjë prej tyre nuk mjafton më vete.

Sistem i thjeshtë tatimor — karremin e hyrjes

Mjeti i parë është një sistem tatimor i thjeshtë e transparent i ndërtuar mbi infrastrukturën DID. Një normë e vetme proporcionale mbi të gjitha të ardhurat. Pa përjashtime, pa pushime tatimore, pa zbritje për korporatat, pa nxitje. Çdo pagesë lidhet në mënyrë të auditueshme me DID-in që e pagoi. Kryqëzimi i të dhënave është fare i thjeshtë.

Norma do të vendoset disi më e favorshme se në sistemin e vjetër për një pjesë të tatimpaguesve — ky është karremin e hyrjes. Barra tatimore do të ulej vit pas viti, sistemi do të bëhet gjithnjë e më tërheqës dhe migrimi do të merrte hov. Sistemi është njëkohësisht mbajtësi i regjistrimeve dhe mbledhësi — pa ndërmjetës, pa errësirë.

Regjistër Elektronik i Shpenzimeve (ESR)

Mjeti i dytë është ta kthesh EET-në (Regjistrimin Elektronik të të Ardhurave) përmby. Në vend që shteti të ndjekë çdo faturë të një të vetëpunësuarit, ne ndjekim çdo shpenzim të shtetit. Shteti nuk merr fonde nga sistemi i thjeshtë tatimor për asnjë pagesë të veçantë, veç nëse secila prej tyre — pa përjashtim — kalon nëpër këtë sitë.

ESR është një proxy⁶ që përputh çdo shpenzim të realizuar të shtetit dhe të sektorit publik me një regjistrim të pagesës së planifikuar — përfshirë arsyetimin kontekstual dhe identifikimin e marrësit, të subjektit shpenzues dhe të qëllimit. Rezultati janë të dhëna publike të papërpunuara, të hierarkizueshme. Kushdo mund t'i marrë dhe t'i analizojë. Kushdo mund t'u ofrojë tatimpaguesve rekomandime se ç'të bëjnë me to. Ajo që zyrat e auditimit nuk arritën dot për vite, papritur është një klik larg për këdo.

Nuk je i detyruar të kalosh në sistemin e ri tatimor për të marrë pjesë. Mjafton të paguash një depozitë plotësisht të rimbursueshme (të themi 1–3 EUR) për çdo pagesë të realizuar. Pjesa e parealizuar humbet si filtër kundër spamit, që sistemi të mos përmbetet nga sulme. Një regjistrim mund të paraqitet nga kushdo — një i afërm për një gjysh të paaftë, një fqinj për shërbime publike të lëna pas dore, një sipërmarrës për një faturë të papaguar, një zyrtar përmes eksportit nga sistemi i vet.

Pres që partitë politike të shndërrohen natyrshëm në ofrues analizash, ose të lindin të reja për të zëvendësuar të vjetrat. Në vend të kontributeve të nxjerra nga tatimet, ato do të fillojnë të ofrojnë ekspertizë — duke u dhënë mbështetësve të tyre pasqyra të bazuara në vlera për autoritetet aleate, shërbimet e tyre dhe politikat e verifikimit. Regjistrimet e bëra shkel e shko ose të pakuptimta nga përtacia bëhen automatikisht kandidate për shkurtime buxhetore. Në raundin e parë pagesa jote do të disbursohet gjithmonë, por të dhënat e mbledhura shërbejnë si bazë për të vlerësuar nëse një shpenzim shtetëror ka ende kuptim. Kontraktorët dhe të tjerët në listëpagesat e shtetit kanë një nxitje të sigurojnë që zyrtarët të përputhin shpenzimet me përgjegjësi. Përndryshe paraja nuk do të rrjedhë në raundin tjetër.

⁶**Proxy** (latinisht *procurator*, anglisht *deputy/intermediary*) — këtu, një ndërmjetës që vepron në emër të një subjekti tjetër. Proxy-ja ESR pranon nga kushdo regjistrime të pagesave të planifikuara, i përputh me shpenzimet e realizuara të shtetit dhe e vë datasetin që rezulton në dispozicion të publikut.

■ Nga vjen akronimi ESR

Midis viteve 2016 dhe 2022, qeveria çeke zbatoi një sistem të quajtur Regjistrimi Elektronik i të Ardhurave (EET) kundër vetë qytetarëve të vet — të vetëpunësuarve dhe sipërmarrësve. Mesazhi ishte i thjeshtë: “Supozojmë se secili prej jush po mashtron shtetin. Do të regjistroni çdo transaksion të vetëm, do ta transmetoni në kohë reale në serverët tanë dhe ne do t’ju vëzhgojmë. Do t’i shpërblejmë financiarisht bashkëqytetarët tuaj që ju raportojnë nëse provoni t’i shmangeni EET-së.”

EET-ja u modelua sipas precedentëve ballkanikë. Vendi i parë në botë që nisi një sistem kombëtar të detyrueshëm regjistrimi të shitjeve online në kohë reale, në vitin 2013, ishte Kroacia, me emrin *fiskalizacija*. Republika Çeke e adoptoi modelin pak vite më vonë dhe zbatoi një nga regjimet më të rrepta të ndjekjes së të ardhurave në Evropë.

Nëse ana e errët nuk ngurron, pse duhet të ngurrojmë ne? ESR është e njëjta logjikë e kthyer përmbys: shteti u provon qytetarëve veten.

Alokimi qytetar i tatimeve — pesha e vendimit

Mjeti i tretë u jep tatimpaguesve ndikim të drejtpërdrejtë mbi atë ku rrjedh paraja e tyre. Në raundin e parë, shteti i mori paratë e veta pavarësisht se ç’zbuloi ESR-ja. Në raundin e dytë nuk i merr më — analiza nga raundi i parë, dhe masat që rrjedhin prej saj, marrin drejtimin. Një përqindje e vogël e tatimit të paguar mund të alokohet nga vetë paguesi — me kusht që DID-i i tij të plotësojë kërkesat reputacionale (shtetësi, vendbanim, moshë madhore/zotësi të njohur nga komuniteti). Përqindja e alokueshme rritet

ESR — RAPORTIM ELEKTRONIK I SHPENZIMEVE

çdo shpenzim shtetëror i regjistruar — çdo regjistrim publik — çdo detaj i hapur për shqyrtim.

kush paraqet
çdo regjistrim
mund të
paraqitet nga:
nëpunësi që
përpunoi
pagesën —
marrësi që u
pagua

REGJISTRI PUBLIK I SHPENZIMEVE SHTETËRORE — regjistrim i hapur

kategoria: këshillim ligjor
kontraktori: firma ligjore XY **2026-01-14 paguar: 2026-01-19**
shuma: 14M EUR angazhuar:

konteksti: opinion i jashtëm mbi projektligjin e ri të reformës së prokurimit — tre drafte të prodhuara, një punëtori me ministrinë, asnjë dëgjese publike — drafti final u dorëzua pas afatit legjislativ.

kategoria: konsulencë projektimi rrugësh
kontraktori: Consultancy T **2026-02-03 paguar: 2026-02-19**
shuma: 9M EUR angazhuar:

konteksti: studim fizibiliteti për zgjatimin e autostradës D-X — e njëjta firmë shkroi tre studime të mëparshme për këtë rrugë — rezultati: rekomandim për të vazhduar me +18% mbi vlerësimin e mëparshëm.

kategoria: lëshim targash marrësi:
zyra rajonale Z shuma: 45 EUR për
targë angazhuar: 2026-02-19 **2026-02-19** paguar:

konteksti: tarife standarde administrative për çdo targë të lëshuar — tarifa mbulon materialet dhe përpunimin — vëllimi total 12 400 targa këtë tremujor.

kategoria: pajisje spitalore kontraktori:
MedSupply a.s. shuma: 8.2M EUR
angazhuar: 2026-03-08 **2026-03-08** paguar: —

konteksti: instalim i skanerit MRI në spitalin rajonal — tender publik, tre ofertues — oferta e zgjedhur 2% nën mesataren, dorëzim brenda 60 ditësh — fatura 90 ditë e vonuar.

i hapur për këdo
që do të shohë.

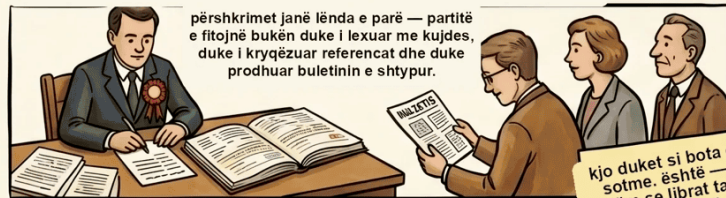
filtrër spami — depozitë e rimbursueshme

depozita kthehet
kur regjistrimi
rezulton i saktë.

partitë shndërrohen në ofrues analizash

përshkrimet janë lënda e parë — partitë
e fitojnë bukën duke i lexuar me kujdes,
duke i kryqëzuar referencat dhe duke
prodhuar buletinën e shtypur.

kjo duket si bota e
sotme. është —
vetëm se librat tani
janë të hapur për të
gjithë. pa
revolucion. thjesht
nxitje më të mira.

Çdo qindarkë e parave publike — e regjistruar, publike, e shqyrtueshme.

vlera nuk qëndron te kapja e hileqarëve — qëndron te hapja e librave.

vit pas viti. Potencialisht në mënyrë eksponenciale. Nga pesë përqind sot në dhjetëra përqind brenda një dekade.

Të dhënat e papërpunuara të ESR-së i drejtojnë natyrshëm vendimet e tatimpaguesve. Regjistrimet me cilësi të ulët funksionojnë si sinjal paralajmërues për shkurtime të rekomanduara. Kushdo mund të krijojë regjistrime; zyrtarët duhet t'i përputhin. Pa këtë, sistemi tatimor nuk do t'i dërgojë shtetit asnjë para — as në thesar, as në kapitujt e tjerë të buxhetit. Beteja politike zhvendoset nga kutia e votimit te alokimi i përditshëm i monedhave konkrete.

SHPËRNDARJA QYTETARE E TATIMEVE — TI VENDOS KU SHKOJNË TATIMET E TUA

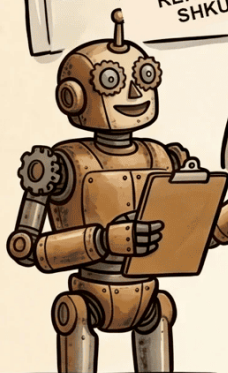
studio regjistrimet ESR. pastaj lëviz rrëshqitësit.

RAPORT ANALIZE ESR
nga: një analist i besuar — i zgjedhur nga ti

ministria e mbrojtjes: – 7 kontrata në 2 vjet për një furnizues të vetëm – asnjë dëgjese publike për reformën e prokurimit – vonesë pagese 90-ditore në 60% të faturave

REKOMANDOJ SHKURTIM.

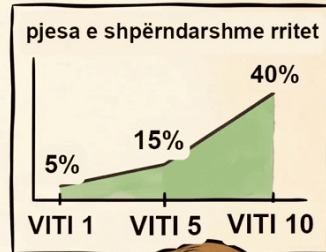
rep 4.7/5

ose delegeje këtë nuk do të shpërndash vetë? delego te: – analisti i partisë sate – një fqinj i besuar – kushdo që zgjedh — dhe revoko kurdo.

pas leximit të raportit — mbrojtja poshtë.

kliko çdo rresht për të hyrë më thellë — shpërnda në çdo nivel.

kjo duket si bota e sotme. është — vetëm se rrëshqitësi tani është në dorën tënde. pa revolucion. thjesht nxitje më të mira.

Nga 5% sot në 40% brenda një dekade. Ti vendos.

regjistrimet janë të hapura. analiza është e jotja. edhe rrëshqitësi po ashtu.

Platformë negociatash me shtetin — leva

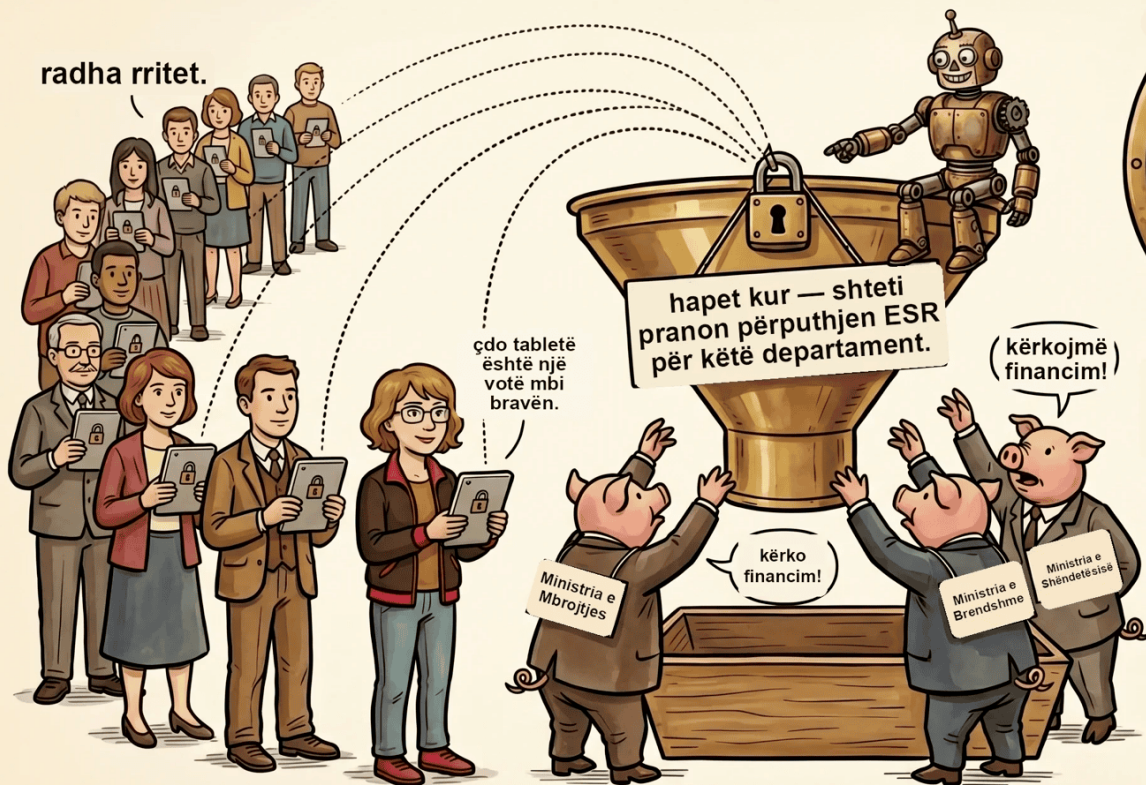
Mjeti i katërt është leva që lidh gjithçka bashkë dhe vetëm tani e bën rrjetin një kërcënim të vërtetë. Konflikti kryesor do të jetë nëse shteti e pranon ESR-në si standard detyrues — fillimisht në nivel kombëtar — dhe sa të mëdha duhet të bëhen kërcënimet nga pjesëmarrësit e rrjetit të reputacionit para se kjo të ndodhë.

Leva është financimi shtetëror në kohën e duhur (just-in-time), i kushtëzuar nga përputhja e pagesave me ESR-në. Paraja rrjedh vetëm në çastin kur shteti i ka plotësuar kushtet e transparencës. Brenda rrjetit të reputacionit formohet një listë pritjeje pjesëmarrësish. Aktivizimi hyn në fuqi kur grupi arrin një madhësi ekonomikisht të rëndësishme — mjaftueshëm të madhe sa të kërcënojë rritjen e PBB-së. Në atë pikë, mosbindja civile bëhet kërcënim i besueshëm dhe jo thjesht gjest.

Shteti do të kapet më gjatë pas pagesave problematike të lidhura me korrupsion. Nën presion do të tërhiqet së pari aty ku ka mbrojtje të lehtë dhe ku s'ka hapësirë për të kërkuar kursime. Presioni gradual e në rritje do ta detyrojë të tërhiqet, hap pas hapi, nga çdo pozicion.

PLATFORMA E NEGOCIATËS — HINKA E MBYLLUR

qytetarët e mbajnë çelësin. shteti hapet kur plotësohen kushtet.

një pjesë e vogël e PBB-së mjafton — në masë kritike, mbajtja e parave bëhet kërcënim real.

pas masës kritike —

shteti i hap librat fillimisht për pagesa të thjeshta e të mbrojtshme.

kategoritë e lidhura me korrupsionin mbeten të kyçura më gjatë.

çdo shqyçje kërkon më shumë presion — dhe regjistrohet vetë.

kjo duket si bota e sotme. është — vetëm se çelësi tani është në shumë duar. pa revolucion. thjesht nxitje më të mira.

Paratë rrjedhin kur ka transparencë. Çelësin e mbajnë qytetarët.

pa forcë. pa revolucion. thjesht aq tableta sa ta bëjnë mbajtjen e parave të besueshme.

Shtetësi pa letërnjoftim

Me kalimin te infrastruktura DID, letërnjoftimi i lëshuar nga shteti e humbet qëllimin e vet monopolistik. Nuk të duhet letërnjoftim — ke një gamë identitetesh DID, dhe disa prej tyre mbartin një pohim se je, për shembull, çek, banor i një bashkie të caktuar, i diplomuar i një shkolle të caktuar. Pohimi është i verifikueshëm, i përhershëm dhe i pavarur nga administrata shtetërore.

Hapet një çështje e zbatimit teknik: kush në treg do të marrë përsipër të verifikojë qytetarët ekzistues jashtë kontrollit shtetëror, për të migruar palët e interesuara në një DID që mbart pohimin e duhur? Ka shumë gjasa të lindin autoritete të tregut të lirë të specializuara në verifikimin e identitetit — noterë, komunitete lokale, punëdhënës. Ata vënë reputacionin e tyre mbi faktin që një DID i dhënë i përket vërtet personit që pretendon se është ai. Shtetësia — pra përkatësia ndaj një pikëpamjeje të caktuar komuniteti — çlirohet nga nevoja për mbajtje qendrore regjistrimesh. Duke u lidhur përmes rrjetit të reputacionit, të dhënat e ngulitura lidhen dhe validohen një herë të dytë, të tretë, të katërt, e kështu me radhë.

Pasoja është intuitive e megjithatë e pazgjidhshme në një sistem të centralizuar. Sot, udhëheqja politike — me sy nga rizgjedhja më e lehtë — mund të importojë probleme të përqendruara në territorin e komunitetit: duke pranuar migrantë nga rrethe të tjera qytetërore pavarësisht kapacitetit thithës dhe gatishmërisë së komunitetit ekzistues, duke ndryshuar komunitetet origjinale përmes një presioni nën të cilin ata nuk arrijnë t'i asimilojnë të ardhurit nga rrethe të tjera qytetërore. Në një rrjet DID, një migrant i pranuar në mënyrë korruptive nuk mund të jetë i sigurt se komuniteti do të vazhdojë ta shohë si një prej të vetëve. Anëtarët e komunitetit objektivisht nuk janë të detyruar të durojnë një të huaj që u vjen te dera me uniformën e komunitetit dhe i kërcënon me ligjshmërinë e masave që synon të kryejë brenda shtëpisë (konfiskimi i telefonit të një fëmije për një postim në rrjete sociale). Me reputacion të decentralizuar, shumica e shoqërisë nuk ka pse t'i nënshtrohet kësaj — sepse përkatësia ndaj një komuniteti nuk vendoset nga një zyrtar, por nga vetë komuniteti, përmes sinjaleve të tij të reputacionit.

KATËR MJETET E TRANZICIONIT EVOLUTIV

sistemi rindërtohet nga brenda — pa e thyer.

TATIM I THJESHTË

një normë, pa përjashtime, e kryqëzueshme.

ESR — RAPORTIM ELEKTRONIK I SHPENZIMEVE

çdo shpenzim i regjistruar — çdo regjistrim publik — çdo detaj i hapur.

SHPËRNDARJA QYTETARE E TATIMEVE

5% → 15% → 40%
VITI 1 → VITI 5 → VITI 10

ARSIMI

30%

SHËNDETËSIA

25%

MBROJTJA

10%

INFRASTRUKTURA

20%

SHËRBIKET SOCIALE

15%

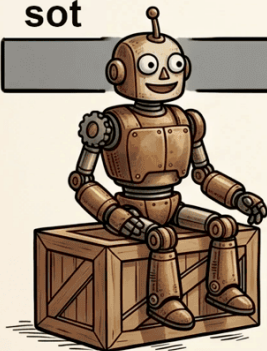
studio regjistrimet — pastaj lëviz rrëshqitësit.

PLATFORMA E NEGOCIATËS

paratë rrjedhin vetëm kur plotësohen kushtet e transparencës.

sot

evolucioni në ecuri

95%

brenda një dekade

në zgjerim

Evolucion, jo revolucion.

katër mjete që e ndryshojnë sistemin nga brenda.

kjo duket si e sotmja, është — vetëm se mjetet tani janë te qytetari. pa revolucion, thjesht nxitje më të mira.

SHTETËSI PA LETËRNJOFTIM

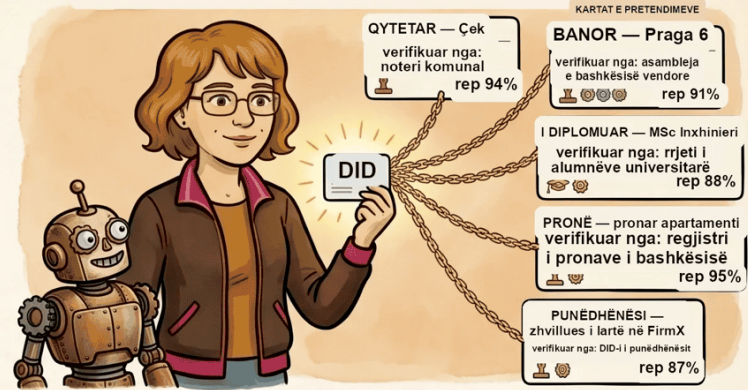
nga një leje shtetërore te njohja nga bashkësia.

“mënyra e vjetër” e modelit institucional të ID-së shtetërore

identitet = leje shtetërore — e revokueshme — bashkësia nuk ka fjalë.

“mënyra e re” e modelit DID me karta pretendimesh

asnjë autoritet i vetëm nuk i kontrollon të gjitha pretendimet — secili është i pavarur — çdo verifikues vë në lojë reputacionin e vet.

“kush i përket?”

Shtetësia jote nuk është leje qeveritare. Është njohja nga bashkësia jote.
vula e shtetit zëvendësohet nga një zinxhir verifikuesish të pavarur — secili me diçka në lojë.

kjo duket si bota e sotme. Është — vetëm se verifikuesit tani janë shumë, pa revolucion, thjesht nxitje më të mira.

Pesha e një vote zgjedhore për çështje nën kompetencën e shtetit mund, në të ardhmen, të jetë rreptësisht e korreluar me regjistrimet e kontributeve në sistemin e thjeshtë tatimor. E kombinuar me pohime të përshtatshme DID (për shembull “ky person është qytetar çek”), shtetasit e huaj mund të përjashtohen atëherë nga zgjedhjet — regjistri i popullsisë thjesht zhvendoset këtu.

Mbivendosje dhe kthyeshmëri

Nuk pretendoj se kjo është e vetmja rrugë, madje as më e mira. Por duket gjithëpërfshirëse — mbulon levat kryesore dhe ruan mundësinë për t’u tërhequr një hap prapa. Në fillim, sistemi i ri mbivendoset me të vjetrin dhe ndryshon vetëm nxitjet. Me kalimin e kohës sistemi i vjetër tkurret derisa mund — por s’është e thënë — të shpërbëhet. Përparësia është graduализmi dhe kthyeshmëria: nëse shfaqet një gabim në dizajn, nuk është fundi, thjesht një korrigjim.

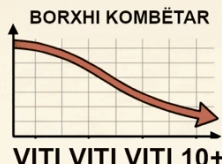
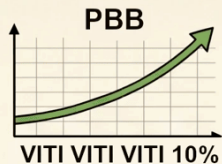
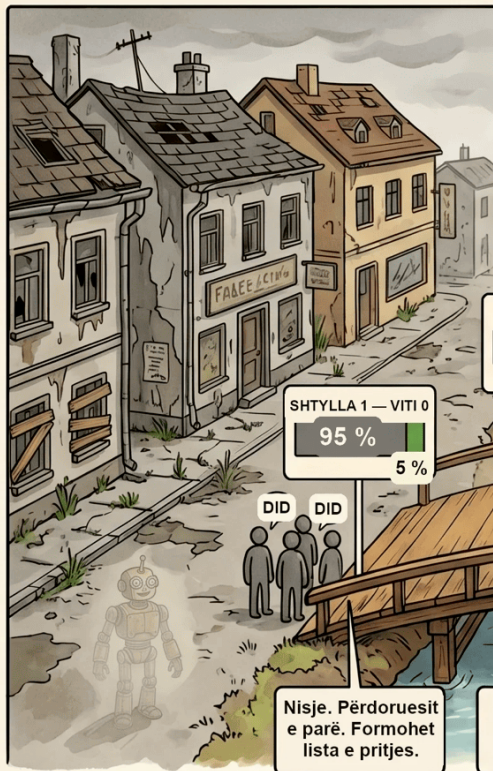
Paqja dhe lufta

Disa pjesë të shtetit mund të mos kenë një alternativë plotësisht të bazuar në treg — ndoshta ushtria. Delegimi i përkohshëm i kompetencave të jashtëzakonshme në kriza (ashtu si grekët e lashtë emëronin diktatorë) mund të vazhdojë të ekzistojë. Përgjegjësia, megjithatë, qëndron te shoqëria e decentralizuar, jo te udhëheqësi. Ndryshe nga qeverisja e centralizuar, do të jetë më e lehtë të rimerren kompetencat e deleguara sapo të ketë kaluar kërcënimi — ose më herët, kur është e nevojshme. Një shoqëri e lirë nuk do të jetë në disavantazh as në përplasjen e armëve kundër regjimeve autoritare.

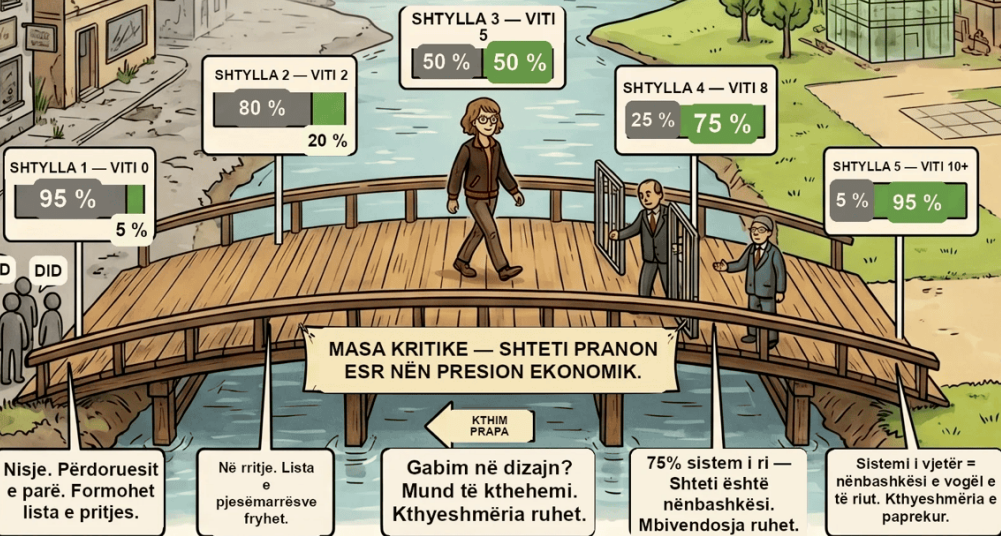
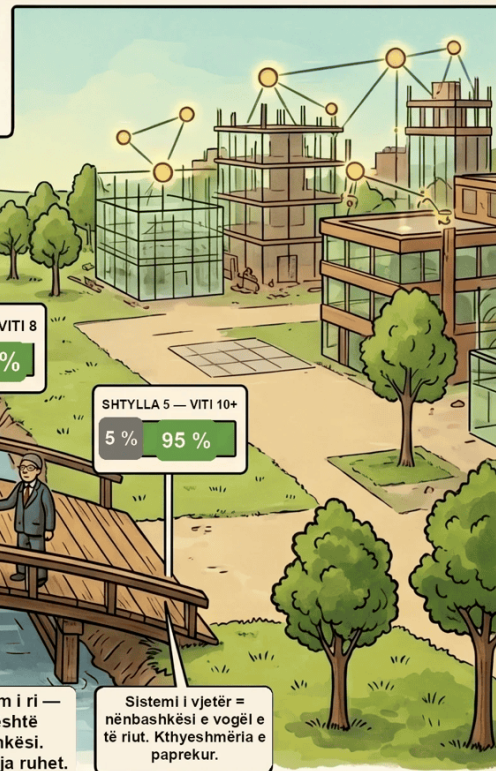
Kriminelët e luftës

Me financim shtetëror në kohën e duhur dhe shpenzime transparente, bëhet e vështirë të grumbullosh burime për luftëra agresive. Një tatimpagues që vazhdon të financojë një luftë të tillë bëhet objektiv legjitim dhe nuk mund të thërrasë statusin e civilit sipas Konventave të Gjenevës. Sipas rregullimit të ri, pëlqimi i heshtur merret si pjesëmarrje.

BREGU I MAJTË — 'SISTEMI I VJETËR'

BREGU I DJATHTË — 'SISTEMI I RI'

SISTEMI I VJETËR

> Tranzicion gradual. Kthyeshmëri në rast gabimi. Një drejtim që nuk ndalet dot.

Përfundim

Rruga ekziston

Shteti është ashtu siç është për shkak të teknologjive të disponueshme në kohën e krijimit të tij, të ndërthura me natyrën njerëzore. Të ndërtosh gjithçka mbi vullnetarizëm duke mohuar natyrën njerëzore mesatare është naive. Ai nuk do të çlirohet nga korrupsioni, as nga prirja e tij për t'u rrëshqitur drejt totalitarizmit. Pasardhësi i shtetit duhet të funksionojë edhe me tiparet që aktualisht i konsiderojmë negative dhe që ose i ostracizojmë ose i ndëshkojmë.

Ky libër përshkroi një problem — një sistem (shtetin) ku njerëzit që shkruajnë rregullat nuk jetojnë kurrë me pasojat e tyre. Përshkroi kushtet që duhet të plotësohen që ai sistem të pushojë së funksionuari. Përshkroi një mjet që i plotëson ato kushte. Dhe propozoi një metodologji kalimi — hapa konkretë se si ta përdorësh atë mjet, si një shembull i mundshëm.

Në kapitullin e parë përmenda pesë shtylla: vullnetarizmin, organizimin, qëndrueshmërinë, konsensusin dhe pakorruptueshmërinë. I kemi plotësuar të gjitha.

- **Vullnetarizmi** — askush nuk të detyron të hysh në rrjet, por as nuk mund t'i fshish veprimet e tua prej tij.
- **Organizimi** — komuniteti rritet nga ata që njeh, jo nga ata që të janë caktuar nga lart.
- **Qëndrueshmëria** — as edhe një shtet i gatshëm të paguajë për tëurvejuar çdo paketë nuk mund ta fikë.
- **Konsensusi** — lind nga çmimi i vënë mbi hipokrizinë, jo nga votat apo nënshkrimet.

- **Pakorruptueshmëria** — pesë rregulla të vogla e endin korrupsionin në kosto: ekuilibri i vullnetarizmit dhe përgjegjësisë, e drejta e kujt do për të folur, pikat e hyrjes që askush nuk i zgjedh dot, premtimet publike me një çmim për hipokrizinë, dhe hija e një vëzhguesi pas çdo transaksioni.

Asnjë shtyllë e vetme nuk mund ta zëvendësojë shtetin më vite. Bashkë ato formojnë një rezistencë ndaj korrupsionit që shteti, me tërë aparatit e tij, s'ë arrin dot.

Jemi në një pikë ku e gjitha mund të ndërtohet me teknologjitë e sotme (kriptografia, identiteti i decentralizuar, modele psikologjike të njohura mirë për të vënë nxitjet si duhet, ...). Mungon vetëm një gjë: një masë kritike njerëzish që gjejnë guximin ta mbështesin dhe vendosin të fillojnë.

Jo përmes revolucionit.

Këto ide morën formë midis qershorit 2025 dhe majit 2026. Kur u ula të shkruaja, kornizën e kisha kryesisht të përpunuar në kokë — pikërisht për këtë e lexova [Farewell To Westphalia](#) me aq kureshtje kur doli. Doja të shihja ku do të mbivendosej pamja e tyre me timen dhe ku do të ndryshonte. Një shtytje e dytë erdhi nga Dan Steigerwald, i cili në maj 2026 punon ende për librin e vet *Dekonstruksioni i shtetit* nga një kënd tjetër; projekti i tij më shtyu ta hedh vizionin tim në gjithë gjerësinë e vet — që bota ta ketë mbi tavolinë krahas të tjerëve.

Nuk po të kërkoj të besosh asgjë prej saj. Po të kërkoj të mendosh për të. Dhe të lë me një pyetje:

Çfarë do të ndryshojë ti?

Pavel Kudrna 23 maj 2026, Pragë, Çeki

Falënderime

Frymëzimi

Falënderoj autorët e [Farewell to Westphalia](#) (Jarrad Hope, Peter Ludlow) për kornizën intelektuale që më ndihmoi t'i vendos idetë e mia në kontekstin më të gjerë të dekonstruksionit të modelit vestfalian të shtetit.

Recensim dhe reagime

Mjetet

Në përgatitjen e tekstit, strukturimin e ideve dhe përpunimin e formulimeve, përdora ndihmën e mjeteve të IA-së. Të gjitha idetë, argumentet dhe përfundimet janë të miat — IA-ja shërbeu si mjet për përmirësim, jo si bashkautor i përmbajtjes.

Infografikët u projektuan në bashkëpunim me mjete gjeneruese sipas specifikimeve të autorit.

MERR PRAPË KOHËN TËNDE

qytetarët i dëbojnë parazitët nga jeta publike.

Mbro kohën që do të ta vidhnin. ajo që u mor me mashtrim merret prapë me dorë.

Mbështet projektin

Personix financohet nga lexues si ti.

Bitcoin on-chain

bc1q7cctdz6r026dgy06ul94eygg49ujtxnrq5czaj

Bitcoin Lightning

LNURL1DP68GURN8GHJ7AMPD3KX2AR0VEEKZ
AR0WD5XJTNRDAKJ7TNHV4KXCCTTDEHHWM30
D3H82UNVWQHXMNP0FA8JMPVD5XJMN9XUE
RX55QRQK

Ku shkojnë këto para — dhe ku nuk shkojnë

Kodet QR janë **kanalet personale të autorit** — kontributet shkojnë drejt-përdrejt te Pavel Kudrna dhe financojnë shkrime të mëtejshme, eksperimentin /simulimin shoqëror dhe përhapjen.

Kanalet e *vetme* legjitime të mbledhjes së fondeve për këtë projekt janë:

- **Botimet e autorit të këtij libri** — kode QR në kopjet e autorizuara nga autori.
- personix.org ose pasqyra e tij Tor onion e lidhur prej andej — ku *Personix Foundation* mbledh për veprimtaritë e përshkruara atje. Fondet e fondacionit mbahen të ndara nga fondet personale të autorit.

Çdo gjë e reklamuar diku tjetër — adresa të zëvendësuara në ribotime, domene të ngjashme, rrjete sociale që “mbledhin për Personix,” fushata fondesh që nuk lidhen me asnjërën nga të mësipërmet — **ka shumë gjasa të jetë mashtrim**. Ne shmangim me qëllim tregun e kriptomonedhave dhe pjesëmarrësit e tij.

Fjalorth

Fjalorth

Termi	Shqip	Kuptimi
Authority	Autoriteti	Një subjekt i besueshëm (person, organizatë) që verifikon informacione dhe vë reputacionin e vet mbi to. Mund të jetë i specializuar (hetimor, juridik, teknik).
Claim	Pohimi	Përgjithësisht: çdo pohim i verifikueshëm. Këtu: një regjistrim i publikuar në rrjetin e reputacionit — një pretendim për një ngjarje, veti ose marrëdhënie, i nënshkruar kriptografikisht dhe i verifikuar. P.sh., “Jam banor i bashkisë X” ose “ky person shkeli një kontratë.”

Termi	Shqip	Kuptimi
Compartmentalization	Kompartmentalizimi	Përgjithësisht: ndarja e informacionit në njësi të izoluara, kështu që ekspozimi i një njësie nuk i komprometon të tjerat. Një parim i njohur nga shërbimet e inteligjencës. Këtu: identitete DID paralele në diktatura — komprometimi i njërit nuk i zbulon të tjerët.
Consistent Hash Ring	Unaza konsistente e hash-it	Një mekanizëm algoritmik për përzgjedhjen e verifikuesve — një pozicion në unazë përcaktohet nga hash-i i dokumentit DID brenda grafit social. Siguron një përzgjedhje jodeterministike e megjithatë të verifikueshme.
DID	DID (Identitet i Decentralizuar)	Një identitet dixhital që e krijon dhe e kontrollon vetë, pa autoritet qendror. I nënshkruar kriptografikisht me çelësin tënd privat — askush nuk mund ta revokojë apo ta falsifikojë.

Termi	Shqip	Kuptimi
DID Document	DID dokumenti	Një skedar të dhënash publikisht i disponueshëm që përshkruan identitetin tënd DID — përmban çelësa publikë, adresa rrjeti dhe metatë dhëna. Përdoret për të verifikuar identitetin tënd në rrjet.
Due Diligence	Kujdesi i duhur (due diligence)	Përgjithësisht: verifikimi i thelluar i një pale para se të hysh në një marrëdhënie biznesi ose juridike — kontrollimi i historikut, financave, reputacionit dhe rreziqeve të saj. Këtu: në rrjetin e reputacionit ndodh më shpejt e më automatikisht falë disponueshmërisë së regjistrimeve të verifikuara.
Economic Neutrality Principle	Parimi i neutralitetit ekonomik	Sjellja e ndershme në rrjet është ekonomikisht afër zeros — kostot e publikimit kthehen si shpërblime verifikimi. Sjellja e pandershme është humbje neto.

Termi	Shqip	Kuptimi
Emergent	Emergjent	Që lind spontanisht nga ndërveprimet e pjesëve më të thjeshta, pa e projektuar apo drejtuar askush. Një tufë zogjsh fluturon në formacion pa plan — formacioni shfaqet nga rregulla të thjeshta që ndjek çdo individ.
Emergent Social Contract	Kontrata shoqërore emergjente	Rregulla sjelljeje që lindin jo nga lart (ligji) por nga poshtë — nga ndërveprime të përsëritura dhe konsensus brenda një komuniteti.
ESR	Regjistër Elektronik i Shpenzimeve	Një sistem i propozuar për ndjekjen transparente të shpenzimeve publike — çdo shpenzim i realizuar shtetëror përputhet me një pagesë të planifikuar. I frymëzuar nga EET-ja çeke, por i kthyer kundër shtetit.

Termi	Shqip	Kuptimi
Hash	Hash (gjurmë)	Përgjithësisht: një funksion matematik i njëanshëm që prodhon një “gjurmë” unike me gjatësi fikse nga çdo hyrje — si një gjurmë gishti e dokumentit. E njëjta hyrje prodhon gjithmonë të njëjtën dalje, por hyrja nuk mund të nxirret nga dalja. Këtu: përdoret për të përcaktuar një pozicion në unazën e hash-it dhe për të verifikuar integritetin e dokumentit.
Just-in-Time Funding	Financim në kohën e duhur	Financim shtetëror i kushtëzuar nga transparenca — paraja rrjedh vetëm kur shteti e pranon ESR-në dhe përputh shpenzimet e veta. Një levë për të detyruar bashkëpunimin.

Termi	Shqip	Kuptimi
Meritocracy	Meritokracia	Përgjithësisht: një sistem ku pozita përcaktohet nga merita reale dhe aftësia e provuar, jo nga tituj formalë, lidhje ose privilegj i trashëguar. Këtu: rrjeti i reputacionit favorizon natyrshëm ata që kontribuojnë në mënyrë të provueshme të komuniteti — zëri i tyre mbart më shumë peshë për shkak të historikut, jo për shkak të postit.
Onion Gateway	Onion gateway	Adresa e rrjetit e një identiteti DID në rrjetin onion. E ndarë nga dokumenti DID — mund të ndryshohet pa e humbur identitetin (ngjashëm me ndryshimin e adresës IP pas një domeni).
Onion Routing	Onion routing (Tor)	Një protokoll komunikimi që siguron pacensurueshmërinë e rrjetit. Mesazhet enkriptohen në shtresa — çdo njeje heq një shtresë por nuk e njeh rrugën e plotë.

Termi	Shqip	Kuptimi
Oracle Problem	Problemi i orakullit	Përgjithësisht: si të sigurosh që të dhënat që hyjnë në një sistem dixhital t'i përgjigjen besnikërisht asaj që ndodhi vërtet në botën fizike. Termi e ka origjinën nga fusha e blockchain-it. Këtu: trajtohet përmes autoriteteve që vënë reputacionin e tyre në lojë si garanci që një regjistrim dixhital i përgjigjet realitetit fizik.
Phenomenological	Fenomenologjik	Përgjithësisht: një qasje që studion dukuritë ashtu si shfaqen në përvojën e drejtpërdrejtë, duke vëzhguar ç'rrjedh prej tyre, pa teori të paravendosura. Këtu: liria, kontrata shoqërore dhe normat e sjelljes janë dukuri të vëzhguara — pasoja të mijëra mikro-ndërveprimeve midis njerëzve, jo parime të përcaktuara nga lart.

Termi	Shqip	Kuptimi
Policy	Policy (politikë)	Përgjithësisht: një grup rregullash ose parimesh që qeverisin sjelljen në një kontekst të dhënë. Këtu: çdo pjesëmarrës në rrjetin DID shpall politikën e vet — si u përgjigjet sjelljeve konkrete të të tjerëve, cilat rregulla ndjek dhe cilat ndëshkime i konsideron proporcionale. Tërësia e politikave formon kontratën shoqërore emergjente.
Proxy	Proxy	Përgjithësisht: një zëvendësues ose ndërmjetës — një sistem ose subjekt që vepron në emër të një tjetri. Përdoret këtu në dy kontekste: (1) ESR-ja si proxy që përputh shpenzimet publike me pagesat e planifikuara; (2) vëzhguesit si proxy midis lëshuesit dhe verifikuesit në trikun e vëzhguesit.
Publisher	Lëshuesi	Një pjesëmarrës i rrjetit që krijon dhe publikon një regjistrim (një pohim për një padrejtësi, riparim, e kështu me radhë). Mbart koston e publikimit.

Termi	Shqip	Kuptimi
Reputation-Based Social Network (RSN)	Rrjet social i bazuar në reputacion	Një rrjet social i decentralizuar ku pjesëmarrësit shkëmbejnë reagime për sjelljen në botën reale. Regjistrimet janë të kushtueshme për t'u krijuar, të lira për t'u lexuar.
Reputation Signal	Sinjal reputacioni	Një regjistrim i vetëm në rrjet — pozitiv (riparim dëmi, përmbushje detyrimi) ose negativ (padrejtësi, shkelje kontrate). Në grumbullim, sinjalet formojnë një profil reputacioni.
Social Graph	Grafi social	Rrjeti i kontakteve të tua dhe i kontakteve të kontakteve të tua. Algoritmi kërkon verifikues në një thellësi të konfigurueshme (për shembull, 3 nivele). Pa blockchain global — rrjeti formon natyrshëm komunitete me mbivendosje.
Tax Allocation	Alokimi i tatimeve	Një mekanizëm me anë të të cilit tatimpaguesi vendos ku shkon një pjesë e tatimeve të tij. Përqindja e alokueshme rritet vit pas viti.

Termi	Shqip	Kuptimi
Track Record	Track record (historik)	Përgjithësisht: historiku i rezultateve, sukseseve dhe dështimeve të kaluara të një personi ose organizate. Këtu: shuma e të gjitha ndërveprimeve të kaluara të një identiteti DID në rrjet — pohime të verifikuara, regjistrime të pranuara dhe të refuzuara — prej të cilave nxirret reputacioni i tij.
Verifier	Verifikuesi	Një pjesëmarrës i përzgjedhur në mënyrë algoritmike për të verifikuar dhe publikuar një regjistrim. Vë emrin e vet të mirë mbi vërtetësinë e informacionit.

Shënime prodhimi

Të rezervuara nga autori (jo të mbuluara nga licenca CC BY-SA): emri dhe shenja e fjalës Personix, kopertina e librit dhe kanalet e mbështetjes (kode QR, adresa, e-mail kontakti). Botimet e derivuara duhet t'i heqin ose t'i zëvendësojnë këto elemente; ato mund të përdoren vetëm për t'iu referuar kësaj vepre origjinale.

Skedarët e burimit. Burimi i plotë — teksti markdown, infografikët, skriptet e ndërtimit — është i disponueshëm së bashku me këtë PDF.

Mjetet. Gjatë përgatitjes së tekstit dhe përpunimit të formulimeve, autori përdori ndihmën e mjeteve të IA-së; infografikët u projektuan në bashkëpunim me mjete gjeneruese sipas specifikimeve të autorit. Të gjitha idetë, argumentet dhe përfundimet janë të vetë autorit.

PERSONIX

Ndryshim pa kompromis

Një rrjet i decentralizuar reputacioni, i pacensurueshëm dhe i pakorruptueshëm

Shteti funksiononte kur komunikimi ishte i ngadaltë, vendimet ishin lokale dhe autoriteti jetonte në të njëjtin qytet që sundonte. Rrjetet e sotme i përmbysin të tria supozimet — dhe institucionet e ndërtuara mbi to nuk i përshtaten më botës që qeverisin. Ky libër përshkruan një mjet që i përshtatet: një rrjet të decentralizuar reputacioni ku identiteti është yti për ta mbajtur, e vërteta është publikisht e auditueshme dhe ryshfeti është vetëvrasje reputacionale.

Jo manifest. Jo parashikim. Një projekt pune se si mund të ndërtohet pasardhësi i shtetit — vullnetarisht, një shpallje pas tjetrës.

Pavel Kudrna • Pragë, 2026

personix.org

Licencuar sipas Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0).